

Науково-дослідний інститут публічного права

**Харківський національний університет внутрішніх справ
Міністерство внутрішніх справ України**

*Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису*

СОКУРЕНКО ВІТАЛІЙ ВАЛЕРІЙОВИЧ

УДК 343.9

ДИСЕРТАЦІЯ

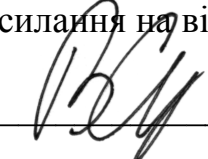
**КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ТА ПРОТИДІЯ
ЗЛОЧИННОСТІ У СФЕРІ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ І СПОРТУ**

12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право»

081 – Право

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук
(доктора філософії)

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ В. В. Сокурєнко

Науковий консультант:
Литвинов Олексій Миколайович
доктор юридичних наук, професор,
заслужений працівник освіти України

Харків – 2019

АНОТАЦІЯ

Сокурєнко В. В. Кримінологічна характеристика та протидія злочинності у сфері фізичної культури і спорту. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук (доктора філософії) за спеціальністю 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» (081 – Право). – Науково-дослідний інститут публічного права, Київ, 2019; Харківський національний університет внутрішніх справ, Харків, 2019.

Дисертація присвячена комплексній кримінологічній характеристиці злочинності у сфері фізичної культури і спорту та протидії їй в Україні. Вперше сформовано кримінологічну модель злочинності у сфері фізичної культури і спорту, яка охоплює систему відомостей про стан кримінальних феноменів та епіфеноменів цієї сфери, відображає збереження їх високого рівня, а також латентності, яка перевищує 99 %, несприятливої динаміки, складної структури, що вирізняється домінуванням корупції, беттінгу, грального бізнесу. До кримінальних феноменів сфери фізичної культури і спорту віднесено асоціальні практики, що відтворюються безпосередньо у діяльності суб'єктів (в тому числі й управлінських) цієї сфери та мають своїм наслідком обструкцію й симуляцію її смислів, функцій, соціального значення. До таких відносяться: економічна злочинність у сфері фізичної культури і спорту (корупція, відмивання коштів, отриманих злочинним шляхом тощо), загальнокримінальна корислива (шахрайство), насильницька.

Кримінальні епіфеномени сфери фізичної культури і спорту складаються з: 1) загальнокримінальних корисливих злочинів (шахрайство зі ставками на спорт, з квитками на спортивні заходи тощо); 2) зайняття гральним бізнесом в частині ставок на спорт (гемблінг); 3) загальнокримінальні насильницькі злочини, пов'язані зі спортом (хуліганство, групове порушення громадського порядку, масові

заворушення); 4) політичні злочини (теракти на місці проведення спортивних заходів і т.п.).

Здійснено типологію осіб, які вчиняють злочини у сфері фізичної культури і спорту, в основу якої покладено три критерії: провідний мотив, характер злочинної діяльності, глибина та стійкість антисуспільної спрямованості особистості; виділено та охарактеризовано 11 кримінологічних типів і відповідних 18 підтипів таких осіб.

Вперше розроблено систему стратегічних установок (на мислення, на гуманізм, самообмеження, на інновації та розвиток) та орієнтацій загальносоціальної протидії злочинності у сфері фізичної культури та спорту, серед яких: примат відповідальної особистісної свободи на засадах розвиненої системи національної безпеки; визнання глибокої аномії українського суспільства; функціональне, інституціональне підкорення соціальної комунікації і діяльності (в тому числі й правоохоронної) інтелектуальному мисленню.

Удосконалено наукове розуміння злочинності у сфері фізичної культури і спорт як масового, відносно стійкого, історично мінливого соціально-правового феномену, що полягає у неправомірному використанні цільового ресурсу для розвитку фізкультури і спорту, впливі на результати спортивних змагань, а також використанні соціальних інститутів фізичної культури і спорту, їх суб'єктів, інфраструктури та наративів для вчинення інших злочинів. Доведено, що злочинність у сфері фізичної культури і спорту, окрім актуальної, проявленої безпосередньо у відповідних кримінальних практиках суспільної небезпечності вмонтована в механізм криміногенної самодетермінації. Руйнуючи, фальсифікуючи дійсні соціально-ціннісні, смислові начала інститутів фізичної культури і спорту злочинність, що відтворюється у їх осередках, пригнічує їх функціональну здатність як до сублімації агресивної соціальної енергетики, так і до послаблення соціально консолідуючих зв'язків.

Виявлено, описано та пояснено соціально-економічні, культурно-психологічні, правові та організаційно-управлінські фактори злочинності у сфері фізичної культури і спорту. Акцентовано увагу на криміногенній ролі конс'юмеризму, тенденцій дегуманізації спорту, аномії, стану соціального неадеквату. Розрив між мисленням, комунікацією, діяльністю і дійсністю, як зміст стану неадеквату, проявляється у всіх без виключення сферах суспільних відносин. Будучи синтетичною категорією, стан неадеквату відображає сутнісні риси аномії, конс'юмеризму, дегуманізованих систем соціальної взаємодії, дискурсу, що формують ареал криміногенності, в тому числі й у сфері фізичної культури і спорту. Це проявляється в імітації установок на розвиток, симуляції конструктивних практик, їх реальному заміщенні кримінальною експлуатацією матеріальних ресурсів інститутів фізичної культури і спорту, а також спортсменів.

Доведено, що значну роль в поширенні злочинності у сфері фізичної культури і спорту відіграють правові фактори. Останні згруповано у два блоки: 1) криміногенні положення спеціально-галузових регулятивних нормативно-правових актів; 2) криміногенні положення закону про кримінальну відповідальність за злочини у сфері фізичної культури і спорту: недоліки конструювання складів злочинів, передбачених ст.ст. 323 та 369-3 КК України. Відстоюється думка про значну неузгодженість, безсистемність спеціально-галузової нормативно-правової бази, дублювання повноважень окремих суб'єктів при наявності незабезпечених позадискреційним управлінським впливом складових інститутів фізичної культури і спортом. Акцентовано увагу на криміногенному значенні прогалини у праві, що виявляється у відсутності чинної національної доктрини розвитку фізичної культури і спорту. Такий стан ускладнює можливість стратегування, в тому числі й на рівні загальносоціальної превенції, загострює криміногенні ефекти стану неадеквату у спорті.

Досліджено організаційно-управлінські фактори втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність. Основним їх змістом є профанація та

імітація на всіх рівнях державного й муніципального управління діяльності, спрямованої як на задоволення потреб населення у розширенні можливостей зайняття фізичною культурою і спортом, потреб професійних спортивних структур, так і на стимулювання цих потреб. Має місце також необґрунтовано широка дискреція у сфері управління культурою і спортом, дублювання повноважень низки суб'єктів, слабкий контроль за їх діяльністю, не пріоритетність та не специфічність напряму протидії злочинності у цій сфері для правоохоронних органів.

Розроблено систему загальносоціальних, спеціально-кримінологічних та індивідуальних заходів протидії злочинності у сфері фізичної культури і спорту. Загальносоціальні заходи представлені як заходи-концепти, що реалізуються у визначених мисленневих і діяльнісних установах та орієнтаціях. До таких заходів віднесено: 1) інституціональне завершення ліберально-демократичного, посткомуністичного транзиту; 2) стимуляцію національної пам'яті: встановлення та поширення історичної правди, розвінчування соціальних міфів тощо; 3) розширення автономії недержавних суб'єктів управління фізичною культурою і спортом; 4) розбудову системи державного, муніципального, громадського, змішаного фінансування діяльності спортивних клубів, фізкультурно-оздоровчих товариств.

Спеціально-кримінологічні заходи зорієнтовані на нейтралізацію (послаблення впливу) видових факторів злочинності у сфері фізичної культури і спорту. В їх структурі виділено заходи щодо: а) протидії корупції серед управлінського персоналу державних і муніципальних органів та установ, а також громадських організацій; б) протидії корупції серед безпосередніх учасників спортивного процесу (спортсменів, тренерів, спортивних суддів, власників та менеджерів спортивних клубів); в) протидії спонуканню неповнолітніх до застосування допінгу. Індивідуальні заходи протидії досліджуваному виду злочинності запропоновано реалізовувати за двома векторами: вплив на особистість (рання, безпосередня та

посткримінальна профілактика) та фактори мікросоціального середовища, криміногенні ситуації.

Ключові слова: фізична культура, спорт, злочинність, корупція, допінг, стан, детермінація, протидія.

Sokurenko V. V. Criminological Characteristic and Counteracting Crime in the Sphere of Physical Culture and Sport. – The qualification scientific work published as manuscript.

Thesis for a Candidate Degree in Law (Doctor of Philosophy), Speciality 12.00.08 «Criminal Law and Criminology; Criminal Executive Law» (081 – Law). – Scientific Institute of Public Law, Kyiv, 2019; Kharkiv National University of Internal Affairs, Kharkiv, 2019.

Dissertation is devoted to a complex criminological characteristic of crime in the sphere of physical culture and sport and its counteraction in Ukraine. For the first time criminological model of crime in the sphere of physical culture and sport and its counteraction was elaborated. It encompasses systemized data on the state of criminological phenomena and epiphenomena of this sphere, reflects perseverance of their high rates, as well as latency equating more than 99 %, adverse dynamics, complex structure, which can be characterized by the prevalence of corruption trends, betting and gambling. Criminal phenomena in the sphere of physical culture and sport are presented by asocial practices which are directly reproduced in activities of the subjects (including administrative authorities) in this sphere and result in obstruction and simulation of its essence, functions, social significance. They encompass: economical crime in the sphere of physical culture and sport (corruption, laundering of criminally obtained money etc.), common crime (fraud), violent crime.

Criminal epiphenomena in the sphere of physical culture and sport include:
1) common mercenary criminals (frauds in the sphere of sport betting, selling tickets to sport events etc.); 2) gambling in the sphere sport betting (gambling); 3) common violent crime connected with sport (hooliganism, group violation of

public order, riots); 4) political crime (terrorism acts at the sites of sport events etc.)

The dissertation elaborates typology of persons committing crime in the sphere of physical culture and sport based on three criteria: main motive, character of criminal activity, strength and steadiness of antisocial attitudes of criminal personality. The work differentiates and characterizes 11 criminal types and 18 subtypes of such persons.

The dissertation for the first time elaborates the system of strategic attitudes (towards reasoning, humanism, self-restriction, innovation and development) and approaches of generally social crime counteraction in the sphere of physical culture and sport, which include: primacy of responsible personal freedom based on advanced national security system; recognizing deep anomy of Ukrainian society; functional, institutional submission of social communication and activity (including law enforcement activity) to intellectual reasoning.

The dissertation enhances scientific comprehension of crime in the sphere of physical culture and sport as a massive, relatively stable, historically changing social-legal phenomenon, which is presented by illegal facilitation of dedicated resources for the development of physical culture and sport, influence on the results of sport competitions as well as using social institutes of physical culture and sport, their subjects, infrastructure and narratives for committing other crimes. The work substantiates that crime in the sphere of physical culture and sport besides its actual directly exhibited in the related criminal practices social dangerousness is embedded in the mechanism of criminogenic self-determination. Ruining, falsifying real socially valuable essential bases of the institutes of physical culture and sport, the crime proliferated in their centres suppresses their functional ability for sublimating violent social energy and for reducing socially consolidating links.

The dissertation ascertains, depicts and explains social-economic, cultural-psychological, legal and organizational-administrative factors of crime in the sphere of physical culture and sport. The work emphasizes criminogenic role of

consumerism, sport dehumanization tendencies, anomy, state of social inadequacy. The gap between reasoning, communication, activity and reality as an essence of the inadequacy state is expressed in each and every spheres of social relationship. As a synthetic category state of inadequacy reflects essential features of anomy, consumerism, dehumanized systems of social interaction, discourse, which form criminogenic environment, as well as in the sphere of physical culture and sport. It is emerged in imitation of attitudes for development, simulation of constructive practices, their actual replacement with criminal exploitation of material resources of the institutes of physical culture and sport as well as sportsmen.

The dissertation ascertains, depicts and explains social-economic, cultural-psychological, legal and organizational-administrative factors of crime in the sphere of physical culture and sport. The work emphasizes criminogenic role of consumerism, sport dehumanization tendencies, anomy, state of social inadequacy. The gap between reasoning, communication, activity and reality as an essence of the inadequacy state is expressed in each and every spheres of social relationship. As a synthetic category state of inadequacy reflects essential features of anomy, consumerism, dehumanized systems of social interaction, discourse, which form criminogenic environment, as well as in the sphere of physical culture and sport. It is emerged in imitation of attitudes for development, simulation of constructive practices, their actual replacement with criminal exploitation of material resources of the institutes of physical culture and sport as well as sportsmen.

The dissertation proves that substantial role in proliferation of crime in the sphere of physical culture and sport is facilitated by a number of legal factors. The latter are grouped into two blocks: 1) criminogenic provisions of specific branch if normative-legal acts; 2) criminogenic provisions of criminal statutes on crimes in the sphere of physical culture and sport: drawbacks of constructing of corpora delicti of crimes, under the Art. 323 and 369-3 the Criminal Code of Ukraine. The work substantiates the position about significant inconsistency, fragmentation of specific branch normative-legal base, overlapping competencies of separate subjects at the presence of unsecured by non-discretionary administrative influence

of the components of the institutes of physical culture and sport. It emphasizes criminogenic significance of lacunae in law, which is reflected in the lack of applicable national doctrine of the development of physical culture and sport. Such state complicates possibilities of strategic planning particularly on the level of general social prevention, aggravates criminogenic effects of the state of inadequacy in sport.

The dissertation researches organizational and administrative factors of engaging minors in criminal activity. Their essence is presented by profanation and imitation on all levels of state and municipal administrative activity, aimed at satisfying social need for enlarging possibilities for going in for physical culture and sport, the needs of professional sport structures as well as for stimulation of such needs. The work ascertains unjustified discretion in the sphere of physical culture and sport administration, overlapping competencies of a number of subjects, weak monitoring of their activity, non-prioritized and non-specified direction of crime combating in the sphere of physical culture and sport for law enforcement agencies.

The dissertation elaborates generally social, special criminological and individual measures of crime counteraction the sphere of physical culture and sport. Generally social measures are presented as measures-concepts realized in the specific mental and actionable attitudes and approaches. Such measures encompass: 1) institutional termination of liberal-democratic, post-communist transition; 2) national memory stimulation: establishing and spreading of historical truth, countering social myths etc.; 3) enhancing autonomy of non-state subject administering physical culture and sport; 4) enhancing the system of state, municipal, public, mixed financing of sport clubs, physical culture and health associations.

Special criminological measures are oriented on neutralization (decreasing the impact) of species criminal factors in the sphere of physical culture and sport. The dissertation outlines the following measures in their structure: a) counteracting corruption among administrative personnel of state and municipal agencies and

institutions as well as among public organizations; b) counteracting corruption among direct participant of sport process (sportsmen, trainers, sport judges, owners and managers of sport clubs); c) counteracting engaging minors to the use of doping. The work proposes to implement individual counteracting measures according to two vectors: influencing personality (early, immediate and post-criminal prevention) and factors of micro social environment, criminogenic situations.

Key words: physical culture, sport, crime, corruption, doping, state, determination, counteraction.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА

1. Сокурєнко В. В. Основні культурно-психологічні фактори злочинності у сфері фізичної культури і спорту. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2018. Вип. 1. Т. 3. С. 156–161.
2. Сокурєнко В. В. Спеціально-кримінологічні заходи протидії злочинності у сфері фізичної культури і спорту. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2018. Вип. 50. Т. 3. С. 184–189.
3. Сокурєнко В. В. Феномен злочинності у сфері фізичної культури і спорту. *Верховенство права*. 2019. № 2. С. 133–139.
4. Сокурєнко В. В. Злочинність у сфері фізичної культури і спорту як об'єкт кримінологічного аналізу. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2019. № 2 (21). С. 195–203.
5. Сокурєнко В. В. Кримінологічний аналіз стану протиправного впливу на результати офіційних спортивних змагань в Україні. *Європейські перспективи*. 2019. №. 3. С. 114–120.
6. Сокурєнко В. В. Індивідуальні заходи запобігання злочинам у сфері спорту // Проблеми вдосконалення правового забезпечення прав та основних свобод людини і громадянина: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, (м. Запоріжжя, 22–23 червня 2018 р.). Запоріжжя: Запорізька міська громадська організація «Істина», 2018. С. 91–93.
7. Сокурєнко В. В. Злочинність у спорті як кримінологічна проблема // Правові механізми забезпечення та захисту прав і свобод людини і громадянина, інтересів суспільства та держави: тези доп. учасників наук.-практ. конф. (м. Харків, 14 червня 2019 р.)/Наук.-дослід. ін-т публ. політики та соц. наук. Харків: НДІ ППСН, 2019. С. 138–140.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	13
РОЗДІЛ 1 ФЕНОМЕН ЗЛОЧИННОСТІ У СФЕРІ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ І СПОРТУ	23
1.1 Злочинність у сфері фізичної культури і спорту як об’єкт кримінологічного аналізу	23
1.2 Стан злочинності у сфері фізичної культури і спорту в Україні	54
1.3 Характеристика осіб, які вчиняють злочини у сфері фізичної культури і спорту	99
Висновки до розділу 1.....	115
РОЗДІЛ 2 ДЕТЕРМІНАЦІЯ ЗЛОЧИННОСТІ У СФЕРІ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ І СПОРТУ	124
2.1 Соціально-економічні та культурно-психологічні фактори злочинності у сфері фізичної культури і спорту	124
2.2 Правові та організаційно-управлінські фактори злочинності у сфері фізичної культури і спорту.....	141
Висновки до розділу 2.....	161
РОЗДІЛ 3 ПРОТИДІЯ ЗЛОЧИННОСТІ У СФЕРІ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ І СПОРТУ	164
3.1 Загальносоціальні заходи протидії злочинності у сфері фізичної культури і спорту	164
3.2 Спеціально-кримінологічні та індивідуальні заходи протидії злочинності у сфері фізичної культури і спорту.....	179
Висновки до розділу 3.....	195
ВИСНОВКИ	200
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	207
ДОДАТКИ.....	230

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Відповідно до статті 3 Конституції України людина є найвищою соціальною цінністю. І це – не просто декларація про наміри, а базовий засновок Української держави, вихідна засада суспільного договору, що утворює ціннісно-сміслову ядро всього публічного управління й життєдіяльності в цілому, визначає їх ліберально-гуманістичну сутність. Однак переведення сутності з категорій екзистенції до онтологічного зрізу, з чуттєвого виміру до конкретної практики вимагає послідовної розбудови системи відповідного соціального мислення та комунікації, діяльності. Чималу роль у цьому процесі відіграють інститути фізичної культури та спорту.

Згідно з настановами Державної соціальної цільової програми розвитку фізичної культури і спорту на період до 2020 року, затвердженої Постановою Кабінету Міністрів України від 01.03.2017 р. № 115, належний розвиток фізичної культури і спорту є важливими факторами не лише здорового способу життя та профілактики захворювань, а й формування гуманістичних цінностей, створення умов для всебічного гармонійного розвитку людини, сприяння досягненню її фізичної та духовної досконалості, виявлення й формування патріотичних почуттів у громадян і позитивного іміджу держави у світовому співтоваристві. Натомість дисфункції інститутів фізичної культури та спорту, в тому числі й зокрема кримінальні, розмивають фундамент соціальності державної організації, елімінують з неї гуманістичну практику та посилюють ефекти аномії, соціальної дезорганізації. І це – проблема не лише України.

Злочинність у сфері фізичної культури та спорту є одним із найбільш наочних маніфестів постмодерної культури загалом. У ній виражається вся парадоксальність симулятивності сучасного світоустрою, коли на тлі демократично-правового дискурсу та його засобами практично заперечується його онтологічна основа. Цей вид злочинності, таким чином, є цілком

закономірним породженням свого часу – часу конс’юмерності та маргіналізованості суспільств, вульгаризованого прагматизму. Отже, на протидію злочинності у сфері фізичної культури та спорту є гострий соціальний запит як запит на повернення зв’язків між цінностями, діяльністю, дійсністю, на повернення, зрештою, людини до самої себе. Водночас наявні кримінально-превентивні узвичаєння не задовольняють цей запит і вимагають належної наукової ревізії й удосконалення.

Згадані вище обставини у своїй сукупності засвідчують актуальність обраної теми дисертаційного дослідження.

Теоретичним дослідженням проблем протидії злочинності у сфері фізичної культури та спорту приділяли увагу такі вчені, як О. М. Бандурка, А. П. Алексеєва, О. С. Бондаренко, Г. Ю. Бордюгова, Ю. В. Гродецький, А. О. Данилевський, С. Ф. Денисов, О. М. Джужа, М. П. Клеймьонов, О. В. Кошовий, С. Г. Кулик, І. І. Кучерявий, О. М. Литвинов, С. А. Мозоль, Ф. О. Неміч, Ю. В. Орлов, Д. О. Пилипенко, А. І. Пуцев, С. В. Рябчук, А. В. Савченко, В. В. Сараєв, О. В. Семенюк, М. В. Спірєв, Д. О. Ченіга, Ю. Є. Щербак та інші науковці. На монографічному рівні кримінально-правові аспекти цієї проблематики розглядалися у дисертації О. І. Петренка «Кримінальна відповідальність за спонукання неповнолітніх до застосування допінгу» (2006 р.). Визнаючи наявний теоретичний доробок вагомим і значущим для науки та превентивної практики, слід, тим не менш, визнати також і те, що він сформувався головним чином в орбіті кримінально-правових проблем, однак і досі залишаються не розробленими питання щодо феномену, сучасного стану й детермінації злочинності у сфері фізичної культури та спорту й системних засад протидії її відтворенню.

Зв’язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано відповідно до Стратегії національної безпеки України (Указ Президента України № 287/2015), Національної стратегії у сфері прав людини (Указ Президента України № 501/2015), Концепції державної політики у сфері боротьби з організованою злочинністю (Указ Президента

України № 1000/2011), Плану заходів з виконання Концепції реалізації державної політики у сфері профілактики правопорушень на період до 2015 р. (Постанова Кабінету Міністрів України від 08.08.2012 р. № 767), Державної цільової соціальної програми розвитку фізичної культури і спорту на період до 2020 року (Постанова Кабінету Міністрів України від 01.03.2017 р. № 115), Пріоритетних напрямів наукового забезпечення діяльності органів внутрішніх справ України на період 2015–2019 років (наказ МВС України від 16.03.2015 р. № 275).

Тему дисертації затверджено рішенням вченої ради Науково-дослідного інституту публічного права від 02.10.2015 р. (протокол № 4).

Мета і завдання дослідження. *Метою* дослідження є надання кримінологічної характеристики злочинності у сфері фізичної культури та спорту й розроблення на цій основі системи наукових рекомендацій і пропозицій щодо протидії їй відтворенню в Україні.

Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити такі *завдання*:

- охарактеризувати злочинність у сфері фізичної культури та спорту як об'єкт кримінологічного аналізу;
- установити й описати кількісні та якісні показники злочинності у сфері фізичної культури та спорту;
- дати характеристику особам, які вчиняють злочини у сфері фізичної культури та спорту;
- виявити, дати опис і пояснення основним соціально-економічним факторам злочинності у сфері фізичної культури та спорту;
- дослідити культурно-психологічні фактори злочинності у сфері фізичної культури та спорту;
- охарактеризувати правові фактори злочинності у сфері фізичної культури та спорту;
- установити, описати та пояснити організаційно-управлінські фактори злочинності у сфері фізичної культури та спорту;

– визначити перспективні загальносоціальні заходи протидії злочинності у сфері фізичної культури та спорту;

– розробити рекомендації та пропозиції щодо вдосконалення спеціально-кримінологічних та індивідуальних заходів протидії злочинності у сфері фізичної культури та спорту.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини у сфері протидії кримінальним посяганням на гуманітарні засади соціального розвитку.

Предметом дослідження є кримінологічна характеристика та протидія злочинності у сфері фізичної культури та спорту.

Методи дослідження. Методологію дисертації представлено поєднанням філософських, загальнонаукових і спеціально-кримінологічних методів дослідження. Філософський рівень пізнання спирається на закони й категорії діалектичного детермінізму. Закони всезагального універсального зв'язку та діалектичної суперечності були застосовані під час характеристики детермінант злочинності у сфері фізичної культури та спорту для інтерпретації окремих фактів та обставин соціальної дійсності з урахуванням загальноцивілізаційного контексту культури постмодерну (підрозділи 2.1, 2.2). Принципи історизму використано для пояснення обставин формування економічних факторів цієї злочинності (підрозділ 2.1), принцип системності – для формування загальної композиції дослідження, характеристики феномену та стану злочинності у сфері фізичної культури та спорту (підрозділи 1.1–1.3) й комплексу кримінально-превентивних заходів (підрозділи 3.1, 3.2), а також для виявлення та опису правових криміногенних факторів (підрозділ 2.2).

Серед загальнонаукових методів було застосовано аналіз, синтез, індукцію, порівняння й моделювання – для встановлення та пояснення стану злочинності у сфері фізичної культури та спорту (підрозділ 1.2) та розробки заходів протидії злочинності (підрозділи 3.1, 3.2), а метод типології – для характеристики особи злочинця (підрозділ 1.3),

На спеціально-кримінологічному рівні було застосовано метод

статистичного спостереження – для формування інформаційної моделі злочинності у сфері фізичної культури та спорту (підрозділ 1.2); опитування й експертні оцінки – для виявлення рівня латентності цього виду злочинності та окремих детермінант (підрозділи 2.2, 2,3); контент-аналізу – під час опрацювання судових рішень у справах про злочини у сфері фізичної культури та спорту й опрацювання матеріалів ЗМІ та архівних кримінальних проваджень (підрозділи 1.1–1.3, 2.1, 2.2, 3.1–3.2); герменевтичний метод – для тлумачення норм права, виявлення правових криміногенних факторів і розробки рекомендації щодо їх усунення (підрозділи 1.1, 2.2, 3.2).

Емпіричну базу дослідження склали 210 вироків у провадженнях про злочини, передбачені статтями 191, 364, 368 КК України, – у справах і провадженнях про злочини у сфері фізичної культури та спорту; дані державної статистичної звітності – матеріали Міністерства внутрішніх справ України та Генеральної прокуратури України; довідкова інформація Міністерства молоді та спорту й Національного антидопінгового центру України; результати опитування 125 слідчих із відповідних підрозділів ГУНП у Дніпропетровській, Київській, Львівській, Одеській та Харківській областях, експертні оцінки 82 професійних спортсменів з великого футболу, пауерліфтингу, важкої та легкої атлетики й веслування, 43 представників органів управління 27 професійних футбольних спортивних клубів, а також 8 обласних федерацій баскетболу, 5 обласних організацій федерацій з пауерліфтингу, 3 обласних федерацій веслування на каное та байдарках, 85 експертів із числа працюючих і колишніх працівників управлінь фізичної культури та спорту обласних державних адміністрацій у Київській, Львівській, Одеській, Харківській і Херсонській областях, а також профільних підрозділів (департаментів, управлінь) міських рад обласних центрів; 110 повідомлень у засобах масової інформації про вчинення злочинів у сфері фізичної культури та спорту.

Правовою основою дослідження є Конституція України, нормативно-правові акти Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України,

Президента України, Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства молоді та спорту України тощо.

Наукова новизна отриманих результатів. Уперше в Україні на дисертаційному рівні розроблено кримінологічні засади протидії злочинності у сфері фізичної культури та спорту на основі її комплексної кримінологічної характеристики. Основні положення, які складають новизну дослідження, полягають в тому, що:

вперше:

– сформовано кримінологічну модель злочинності у сфері фізичної культури та спорту, яка охоплює систему відомостей про стан кримінальних феноменів та епіфеноменів цієї сфери й відображає збереження їх високого рівня, а також латентності, яка перевищує 99 %, несприятливої динаміки, складної структури, що вирізняється домінуванням корупції, беттінгу та грального бізнесу;

– здійснено типологію осіб, які вчиняють злочини у сфері фізичної культури та спорту, у підґрунтя якої покладено три критерії: провідний мотив, характер злочинної діяльності, глибина та стійкість антисуспільної спрямованості особистості; виділено й охарактеризовано 11 кримінологічних типів таких осіб і 18 підтипів, що їм відповідають;

– розроблено систему стратегічних установок (на мислення, на гуманізм, на самообмеження, на інновації та розвиток) та орієнтацій загальносоціальної протидії злочинності у сфері фізичної культури та спорту, серед яких: примат відповідальної особистої свободи на засадах розвиненої системи національної безпеки; визнання глибокої аномії українського суспільства; функціональне й інституційне підкорення соціальної комунікації та діяльності (в тому числі й правоохоронної) інтелектуальному мисленню;

удосконалено:

– розуміння злочинності у сфері фізичної культури та спорту як масового, відносно стійкого, історично мінливого соціально-правового феномену, що полягає у неправомірному використанні цільового ресурсу для

розвитку фізкультури та спорту, впливі на результати спортивних змагань, а також використанні соціальних інститутів фізичної культури та спорту, їх суб'єктів, інфраструктури та наративів для вчинення інших злочинів;

– наукове бачення культурно-психологічних факторів злочинності у сфері фізичної культури та спорту, серед яких виокремлено й охарактеризовано два функціональні сегменти (управлінський і загальносоціальний) та чотири групи базових криміногенних чинників: конс'юмеризм, дегуманізація спорту, аномія та стан соціального неадеквату;

– наукові положення про комплекс концептуальних заходів загальносоціальної протидії злочинності у сфері фізичної культури та спорту, що охоплює: 1) інституційне завершення ліберально-демократичного, посткомуністичного транзиту; 2) стимуляцію національної пам'яті: встановлення та поширення історичної правди, розвінчування соціальних міфів тощо; 3) розширення автономії недержавних суб'єктів управління фізичною культурою та спортом; 4) розбудову системи державного, муніципального, громадського та змішаного фінансування діяльності спортивних клубів і фізкультурно-оздоровчих товариств;

– знання про правові фактори злочинності у сфері фізичної культури та спорту, весь масив яких згруповано у два блоки: 1) криміногенні положення спеціально-галузевих регулятивних нормативно-правових актів (неузгодженість, безсистемність, нормативно-правової бази, дублювання повноважень окремих суб'єктів, їх дискреційність тощо); 2) криміногенні положення закону про кримінальну відповідальність за злочини у сфері фізичної культури та спорту – недоліки конструювання складів злочинів, передбачених статтями 323 та 369-3 КК України;

– наукове розуміння організаційно-управлінських факторів злочинності у сфері фізичної культури та спорту, основними з яких є профанація й імітація на всіх рівнях державного та муніципального управління діяльності, спрямованої як на задоволення потреб населення у розширенні можливостей зайняття фізичною культурою та спортом і потреб

професійних спортивних структур, так і на стимулювання цих потреб, а також слабкий контроль за діяльністю управлінських суб'єктів, відсутність пріоритетів і спеціалізації щодо протидії злочинності у цій сфері правоохоронними органами;

– підходи до здійснення індивідуальних заходів протидії злочинності у сфері фізичної культури та спорту, сконцентровані як на особистості (рання, безпосередня та посткримінальна профілактика), так і на факторах мікросоціального середовища й типових криміногенних ситуаціях, пов'язаних із впливом неформальних груп (серед спортсменів) антисуспільної спрямованості, негативного тренерського впливу та доступності допінгу;

дістали подальшого розвитку:

– знання про роль злочинності у сфері фізичної культури та спорту в механізмі криміногенної самодетермінації: руйнуючи, фальсифікуючи справжні соціально-ціннісні та смислові начала інститутів фізичної культури та спорту злочинність, що відтворюється в їх осередках, пригнічує їх функціональну здатність як до сублімації агресивної соціальної енергетики, так і до послаблення соціально консолідуючих зв'язків;

– наукове уявлення про соціально-економічні фактори злочинності у сфері фізичної культури та спорту, видами яких є такі: 1) надмірна повільність і непослідовність економічних реформ, генеральна тенденція до тінізації економіки; 2) переважання психології виживання над психологією розвитку; 3) недостатнє фінансування професійного спорту; 4) недостатнє фінансування інструментів ранньої та безпосередньої превенції «допінгового» шахрайства та кримінального беттінгу;

– положення про спеціально-кримінологічні заходи протидії корупційній злочинності у сфері фізичної культури та спорту на засадах посилення громадського контролю, спеціалізації правоохоронної діяльності, вдосконалення кримінально-правового регулювання (серед іншого і через легалізацію ігрового бізнесу в частині букмекерської діяльності щодо

прийняття ставок на спорт) і міжнародної співпраці; розроблено пропозиції щодо вдосконалення заходів протидії спонуканню неповнолітніх до застосування допінгу через ухвалення Національних антидопінгових правил, Антидопінгової програми Національного антидопінгового центру України тощо.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що висновки та пропозиції, які містяться у дисертації, можуть бути використані:

– у науково-дослідній сфері – для подальшої розробки наукових положень про детермінацію злочинності у сфері фізичної культури та спорту, оптимальну конструкцію та зміст системи протидії її відтворенню (Акт впровадження результатів дисертаційного дослідження у діяльність Кримінологічної асоціації України від 16 серпня 2019 р.);

– у правотворчості – для надання пропозицій щодо вдосконалення положень КК України й законів України «Про заборону грального бізнесу в Україні», «Про ліцензування видів господарської діяльності», «Про запобігання впливу корупційних правопорушень на результати офіційних спортивних змагань», кримінологічного забезпечення відомчої нормотворчості МВС і Національної поліції;

– у правозастосовній діяльності – для надання пропозицій щодо вдосконалення діяльності підрозділів департаментів захисту економіки та протидії наркозлочинності Національної поліції, прокуратури й Міністерства молоді та спорту щодо запобігання неправомірному впливу на результати офіційних спортивних змагань, спонуканню неповнолітніх до застосуванню допінгу й інших злочинів у сфері фізичної культури та спорту;

– в освітньому процесі – під час викладання курсу «Кримінологія», «Кримінальне право України» та похідних від них спеціальних курсів у юридичних закладах вищої освіти й на факультетах, а також для написання монографій, підручників і посібників (Акт впровадження результатів дисертаційного дослідження в освітній процес Харківського національного університету внутрішніх справ від 20 серпня 2019 р.).

Апробація матеріалів дисертації. Результати дослідження обговорювалися на засіданнях кафедри кримінального права і кримінології факультету № 1 Харківського національного університету внутрішніх справ, а також були оприлюднені на двох науково-практичних конференціях: «Проблеми вдосконалення правового забезпечення прав та основних свобод людини і громадянина» (м. Запоріжжя, 22–23 червня 2018 р.) та «Правові механізми забезпечення та захисту прав і свобод людини і громадянина, інтересів суспільства та держави» (м. Харків, 14 червня 2019 р.).

Публікації. Основні положення дисертації викладено у семи наукових працях, у тому числі в чотирьох наукових статтях, опублікованих у наукових виданнях України, визнаних фаховими з юридичних наук, одній статті, опублікованій у науковому виданні іноземної держави, та двох тезах наукових доповідей.

Структура та обсяг дисертації визначаються метою, завданнями, об'єктом і предметом дослідження. Робота складається з анотації, вступу та трьох розділів, які охоплюють сім підрозділів, висновків, списку використаних джерел і трьох додатків. Загальний обсяг дисертації становить 235 сторінок, з яких основний текст займає 194 сторінки, список використаних джерел (203 найменування) – 23 сторінки, додатки – 6 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ФЕНОМЕН ЗЛОЧИННОСТІ У СФЕРІ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ І СПОРТУ

1.1 Злочинність у сфері фізичної культури і спорту як об'єкт кримінологічного аналізу

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про фізичну культуру і спорт» спортом є діяльність суб'єктів сфери фізичної культури і спорту, спрямована на виявлення та уніфіковане порівняння досягнень людей у фізичній, інтелектуальній та іншій підготовленостях шляхом проведення спортивних змагань та відповідної підготовки до них. Спорт має такі напрями: дитячий спорт, дитячо-юнацький спорт, резервний спорт, спорт вищих досягнень, професійний спорт, спорт ветеранів, олімпійський спорт, неолімпійський спорт, службово-прикладний та військово-прикладний спорт, спорт осіб з інвалідністю тощо [155]. Під фізичною ж культурою відповідно до вказаного закону розуміється діяльність суб'єктів сфери фізичної культури і спорту, спрямована на забезпечення рухової активності людей з метою їх гармонійного, передусім фізичного, розвитку та ведення здорового способу життя. Фізична культура має такі напрями: фізичне виховання різних груп населення, масовий спорт, фізкультурно-спортивна реабілітація [155].

Належний розвиток фізичної культури та спорту в державі є запорукою здоров'я нації. Причому здоров'я як фізичного, так і психічного, духовного. Функціонування фізичної культури та спорту і як соціальних інститутів, і як масових видів діяльності має не лише очевидний оздоровчий, профілактичний ефект, а й несе на собі потужне естетичне навантаження. А етика ж й естетика – як час і простір, неподільні у своєї сутнісній єдності й множинності проявів субстанції як онтологічного, так і метафізичного характеру. Саме тому злочинність у сфері фізичної культури та спорту постає з одного боку черговим, хоча й специфічним, проявом переважно (але не

виключно) корисливої злочинності, з іншого ж – недвозначним симптомом хворобливості соціального організму. Таким чином, кримінологічний аналіз вказаного виду кримінальної активності має як безпосередньо предметну практико-перетворювальну, превентивну зорієнтованість на засадах відповідної наукової діагностики й пояснення, так і сигнальну властивість. Остання виявляє себе у широкому соціальному контексті, як інструмент додаткового позначення «больових точок» суспільного розвитку, більш глибокого проникнення до найтонших механізмів деконструкції соціальної естетики, її симуляції, набуття мінової вартості, а звідси й деморалізації. Якщо те, що покликано оздоровлювати, консолідувати людей, утверджувати і підтримувати дух єдності й рівності у багатоманітності, підживлюючи у практичному вимірі неприхідні, фундаментальні для цивілізації цінності і блага гуманізму стає предметом торгу, що розгортається як на внутрішньодержавних, так і на транснаціональних «кримінальних ринках», щонайменше варто говорити про додаткові стимули у переосмисленні генеральних трендів соціогенези, перспективні траєкторії яких не виявляють надто оптимістичних сценаріїв.

Мисленнєвий рух у цьому напрямі неодмінно виводить на найбільш гострі питання загальноцивілізаційного значення, які стосуються засад, принципів обмежень і тотальності у розвитку (існування) суспільств постмодерну, чим підкреслюється широкий культурно-психологічний формат і значення кримінологічного аналізу злочинності у сфері фізичної культури, спорту, який серед іншого визначає широту, характер перспективних наслідків ефективної протидії її відтворенню. Важливо усвідомити, що, будучи на перший погляд досить вузькою, специфічною формою людської діяльності, спорт, тим не менш, залучений до орбіти інтересів мільярдів людей по всьому світі. Тому у якості, характері спортивних практик (в тому числі й кримінальних), їх атмосфері, у фізичній та спортивній культурі загалом відчуваються «позивні часу», в яких уважний спостерігач, дослідник може виявити приховані грані людської природи,

«типового» сину свого часу. Дещо перефразовуючи слова класика, В. В. Маяковського, (нехай пробачить нас критик, ревнитель суворого наукового стилю): «Это было со *спортом*, или страной, или в сердце было моём?..»...

В аспекті усвідомлення й визнання на міжнародному рівні вагомого соціокультурного значення спорту доречним, вважаємо, є посилення на преамбулу Антидопінгової конвенції від 16.11.1989 р., де вказано, що всі держави – учасниці Європейської культурної конвенції, а також інші держави для досягнення тіснішого єднання між її членами, для збереження та впровадження в життя ідеалів і принципів, які є для них загальними досягненнями, усвідомлюючи, що спорт повинен відігравати велике значення у захисті здоров'я, у *моральному та фізичному вихованні, а також сприяти міжнародному взаєморозумінню*, стурбовані підвищенням використанням спортсменами та спортсменками допінгових препаратів та методів під час спортивних заходів та наслідками такого використання для їх здоров'я та майбутнього спорту, усвідомлюючи, що ця проблема *загрожує естетичним принципам та цінностям*, на основі принципу справедливої гри та для захисту здоров'я тих, хто бере в них участь, визнаючи те, що для досягнення цієї мети такі органи та організації повинні об'єднати зусилля на всіх відповідних рівнях, базуючись на резолюціях з допінгу, які приймалися на конференціях міністрів європейських держав у справах спорту та інших міжнародно-правових документах, які регулюють відносини, пов'язані з допінгом, та спрямовані на зменшення та виключення допінгу зі спорту *на основі етичних цінностей (курсив наш)* та практичних заходів, передбачених цими документами, погодилися на створення цієї Конвенції [58] (*курсив наш – В. С.*).

Також доцільно звернути увагу й на ціннісно-сміслову основу преамбули Міжнародної конвенції про боротьбу з допінгом у спорті, прийнятої Генеральною конференцією ООН з питань освіти, науки та культури 18.11.2005 р. із врахуванням резолюції 58/5, прийнятої

Генеральною Асамблеєю ООН 03.11.2003 р., яка стосується *спорту як засобу сприяння вихованню, здоров'ю, розвитку та миру*, відповідно до якої сторони конференції приймають цю конвенцію, усвідомлюючи, що *спорт повинен відігравати важливу роль в охороні здоров'я, в моральному, культурному та фізичному вихованні, а також у сприянні зміцненню міжнародного взаєморозуміння й миру*, висловлюючи занепокоєння стосовно використання спортсменами допінгу в спорті і наслідками цього для їхнього здоров'я, принципу чесної гри, а також задля викорінення шахрайства [103] (*курсив наш – В. С.*).

Як можна бачити, на міжнародному рівні правотворчості є чітке розуміння надважливого гуманітарного значення спорту; фізкультурно-спортивний рух чітко пов'язується із загальнокультурним форматом його побутування й відповідною роллю у справі зміцнення ціннісно-конвенційних, гуманістичних засад соціальності. Тож варто визнати етичне й естетичне значення спорту, що має враховуватись в операції логічної інверсії при формуванні кримінологічного бачення функціонального виміру феномену злочинності у сфері фізичної культури та спорту [170, с. 197].

Принагідно зауважимо, що фізична культура і спорт – надзвичайно важлива для відтворення, збагачення людського капіталу сфера життєдіяльності, відносин. Адже йдеться не тільки і не стільки про власне фізичну компоненту розвитку людей, а й про складно структуровані, неодмінно екзистенційні, а тому й дійсно ефективні механізми взаємозв'язку тілесного й духовного, фізичного й ментального. Варто бути свідомим нерозривності зв'язку цих компонентів людськості, соціальності. Тягар та радість тілесності є одночасно і фактором обмеження (щонайменше біологічно-часового) трансценденції, і чинником специфікації мислення не лише як розсудочно-раціонального, а й розумного, духовного. У цьому зв'язку для належної орієнтації у подальшому гносеологічному русі в напрямі пізнання феномену злочинності у сфері фізичної культури і спорту, є необхідність у визначенні декількох методологічно важливих положень.

По-перше, фізична культура і спорт є інституціоналізованими, соціально унормованими формами прояву агресивної енергії. Е. Фромм з цього приводу влучно, із властивою великому мислителю й досліднику-емпірику точністю та проникливістю, відмічав, що саме через відчуття власної фізичної принципової обмеженості, кінечності, через фатальне самоусвідомлення формується комплекс екзистенційної нерівноваги, що є джерелом агресії [197, с. 237]. Агресія ж, як відомо, поруч з інструментальним, негативістським її видами, може бути як доброякісною, так і зляканою, деструктивною. Саме два останні різновиди прямо й безпосередньо впливають з самоусвідомлення фізичності, тілесності. Спорт і фізкультура є проявами яскравими проявами доброякісної (у термінології Е. Фромма) агресії, що має соціально корисні інституціоналізовані форми організації, проведення в життя, а також здійснюється ініціативно, поза інститутами. Злякана ж агресія виражається у всіх можливих проявах насильства, а також як аутоагресія (алкоголізм, наркоманія, самогубство).

Принципово важливо зафіксувати той момент, що і доброякісна і злякана агресія мають принципово ідентичні екзистенційні начала (за виключеннями, хіба що, індивідуальних обтяжень специфічним травматичним досвідом). Тож *фізкультуру та спорт варто розглядати як системні форми групової сублімації у соціально прийнятне русло агресивно-енергетичного потенціалу*.

По-друге, нормальне функціонування спорту виконує важливу соціально консолідуючу, часто й політичну функцію. Феномен «вболівальництва» є породженням дії потреби у приналежності й самоактуалізації. Як зауважував А. Маслоу, об'єднання людей у спільноти за інтересами (в тому числі й особливо емоційно – за спортивними інтересами – *прим. автора*) є результатом прагнення впоратись із наростаючим відчуттям відчуженості, холодності й самотності, що посилюються зростаючою мобільністю, руйнацією традиційних форм спільнот людей, проблемою батьків і дітей, стійким характером урбанізації. Будь-яке суспільство має

задовольняти ці потреби тим чи іншим шляхом, якщо воно бажає вижити й залишитись здоровим [100, с. 66]. Розвиток спорту є, на наше переконання, одним з таких соціально конструктивних шляхів.

При цьому також варто зважати на те, що базові потреби можна задовольнити виключно в процесі міжособистісних контактів [100, с. 155], комунікації. Саме тому, спорт виявляється ще й специфічним комунікативним полем, яке сприяє об'єднанню індивідуумів. Цьому слугує специфічний дискурс, символічне поле (атрибутика), окрім смислі мости, що виводять на більш значущі соціальні проблеми (патріотизм, протидія зовнішньому ворогові тощо). При цьому зовсім не обов'язково аби учасники подібних комінкативних полів безпосередньо контактували, забезпечували спільну присутність як вболівальники (наприклад, на стадіонах, спортивних залах, інших майданчиках для змагань). Достатньо «підключення» до відповідних інформаційно-комунікативних полів, параметри що ретранслюються засобами масової інформації та комунікації. Слушною в цьому контексті видається думка М. Бубера, який наполягав на тому, що для розгортання справжнього діалогу зовсім не обов'язковою умовою є безпосереднє спілкування. Важливою є відкритість, взаємна прихильність (мовою перекладу): «...Ибо там, где между людьми установилась открытость, пусть даже не в словах, прозвучало священное слово диалога» [20, с. 96].

Цей діалог, однак, є не міжособистісним як таким, а радше інтерсуб'єктним, між членами групи та у зв'язку з груповою приналежністю. Водночас від цього діалогічність екзистенції не втрачається, але до тих пір, поки будуть діяти комунікативні ситуації – змагання, участь команд (з якими афіліюються вболівальники) у змагання. Цей висновок ґрунтується на положеннях філософії екзистенціалізму К. Ясперса, який небезпідставно вважав, що умовою для того, аби екзистенціальна (справжня, відчута) комунікація між особистостями стала можливою, є «спільна ситуація» [50, с. 95]. Саме така ситуація постає обов'язковим фактором людського

зближення – загострену потребу за обставин відчуття крижкості і конечності буття [200, с. 442].

Тому не помилилось, вважаємо, якщо стверджуватимемо, що спорт виконує важливу соціально-діалогічну й консолідуючу функцію. Хоча й водночас, будучи підкореним закону діалектичного протиріччя, разом з консолідацію формує платформу для протистояння, конкуренції, суперництва (через груповий нарцисизм), а тому, у вищому масштабі абстрагування, аналізу – для дезінтеграції. І цю обставину завжди необхідно тримати у полі зору кримінолога, адже від змагальності до ворожнечі – один крок, що недвозначно проявляється на прикладі взаємин конкуруючих угруповань радикального крила футбольних фанатів, так званих «ультрас».

По-третє, індивідуальний рівень зайняття фізичною культурою та спортом криє в собі значний потенціал до духовного саморозвитку через вже згадуваний зв'язок тілесності та особистісної екзистенції. При тому важливим є акцент не стільки на переживанні процесу спортивного (психофізіологічного, інтелектуального) навантаження і ситуації змагання, скільки на повернення людини до самої себе, до актуалізації власного «Я» як живої, діючої, само усвідомленої та самоцінної, а не контекстуальної, зануреної в нескінченні траєкторії споживацького драйву, субстанції.

Цей аспект актуалізації духовно-особистісного через вплив на тілесність вдало проявлений у творчості багатьох постмодерних мислителів. «Варто визнати розщепленість сучасної людини на користь абстрактного раціоналізму і його тенденції до інструменталізованого мислення... Найбільшою помилкою історичного розвитку є розрив тіла/душі/духу... Лише залучення всіх відчуттів, особливо переживання, болю, здатне зупинити процес деградації до об'єкта, де-персоналізацію» (мовою перекладу), – наголошує К. Вульф [35, с. 215; 101, с. 186]. Справжньою іронією цивілізації виглядає рецептура тілесної актуалізації особистості в епоху високих технологій, діджиталізації, віртуалізації соціальних взаємодій. Однак вона на є новою, як і сама постановка проблеми про об'єктивну

залежність між на рівні діалектичної єдності тілесних, фізичних і ментальних факторів розвитку.

Ще Е. Фромм визначив найважливіший психологічний принцип, що перебуває в основі сучасної цивілізації, як «радикальний гедонізм». Його суть вчений звів до такого (мовою перекладу): «Высшей целью жизни является счастье (то есть максимум радостных эмоций), счастье определяется формулой: удовлетворение всех желаний и субъективных потребностей (это и есть радикальный гедонизм)... Радикальный гедонизм, как известно, имел хождение в разные эпохи. В нашу эпоху, то есть после Первой мировой войны, произошел возврат к теории и практике радикального гедонизма» [198, с. 217, 219]. І сьогодні цей принцип, обґрунтовано доводить М. С. Бойко, відіграє домінуючу роль, є основною відмінною ознакою світової (глобальної) цивілізації. Навіть якщо виділяти декілька цивілізацій, то в результаті «вестернізації» радикальний гедонізм став притаманний їм всім, нехай і різною мірою. Радикальний гедонізм – це не просто тренд, а «мегатренд» [108], що пронизує всі без виключення сфери сучасного життя. Він неявно укорінений майже у всіх мотивах і принципах сучасної людини і проявляється у нестримному прагненню до комфорту, ейфорії споживання, в домінуванні безпосередньо відчутних, матеріальних чуттєвих задоволень як провідних цінностей [17, с. 31]. Але цього процесу є і зворотний бік: чим більший вплив отримує радикальний гедонізм як «вектор» розвитку цивілізації, тим більше значення набуває й «антивектор» – численні, різноманітні явища й ексцеси, пов'язані з біллю [17, с. 31].

При цьому біль набуває соціально функціональних рис, як позитивних, так і негативних. Ця ж ідея серед численних сюжетних та смислових пластів здійснюється і у творчості Ч. Паланіка (зокрема, у романі «Бійцівський клуб» [123]), який маніфестує про шлях тілесної чуттєвості, фізичного як способу звернення людини до метафізичного, до ціннісних засад життя, до мислення про дійсні блага, до усунення шизофренічно-конс'юмерного розриву особистості в умовах постмодерної множинності, невизначеності,

«кліповості». Цілком зрозуміло, що в контексті розмінні значення фізичної культури і спорту йдеться не про біль як таку (хоча і без неї спорт неможливий), а про тілесну напруженість, про актуалізацію психофізіологічних особистісних резервів, адже будь-який вид спорту – це міжособистісне і внутрішньо-особистісне змагання. Таким чином, спорт має розглядатися в контексті більш широкого поняття – фізичної культури, як культури екзистенційного руху від фізичного до метафізичного, від тілесного до духовного, морального. Тому справжні (у сенсі чесності, *fair play*) спорт і фізична культура – важливі інститути підтримання морального здоров'я суспільств, інструментальна база для стримання на масовому рівні (через особисту участь) деструктивних гедоністичних тенденцій.

Звідси доходимо таких висновків: 1) нормальне функціонування фізичної культури і спорту в суспільстві є важливим та одним з фундаментальних факторів протидії агресивно-насильницькій злочинності; 2) злочинність у сфері фізичної культури та спорту, окрім актуальної, проявленої безпосередньо у відповідних кримінальних практиках суспільної небезпечності вмонтована в механізм криміногенної самодетермінації. Руйнуючи, фальсифікуючи дійсні соціально-ціннісні, смислові начала інститутів фізичної культури і спорту злочинність, що відтворюється у їх осередках, пригнічує їх функціональну здатність як до сублімації агресивної соціальної енергетики (у енергетичній парадигмі – ентропії), так і до послаблення соціально консолідуючих зв'язків. За цим логічним ланцюжком суджень виходимо на розуміння того, що злочинність у сфері фізичної культури і спорту є активним елементом криміногенної самодетермінації – чинником детермінації агресивно-насильницької злочинності найбільш широкого спектру прояву, а також фактором руйнації соціально-консолідуючих підстав, суспільної дезінтеграції, стимулювання аномії й деструктивного гедоністичного мегатренду.

Таким чином, формується широка панорама криміногенності, в якій вже наочно візуалізується найбільш строкатий спектр як кримінальних

практик – від загальнокримінальних корисливих, до політичних, так і суто гуманітарних ризиків, що проявляються у збідненні людського капіталу. Відтак, злочинний вплив на сферу фізичної культури і спорту становить гостру проблему для цілих майбутніх поколінь та може розглядатися в числі факторів загроз національній безпеці у довгостроковій перспективі. Тож саме у такій кримінально-криміногенній системній, інституціонально-обструктивній властивості має сприйматися злочинність у сфері фізичної культури і спорту у функціональному зрізі (компоненті) кримінологічного аналізу. Звернення ж до структурного компоненту диктує необхідність у виявленні, описі та поясненні цього феномену з позицій деталізації уявлень про внутрішню архітектоніку кримінальної активності у сфері фізичної культури і спорту, її вузлові елементи.

Принагідно зауважимо, що в Україні цей напрям кримінологічних розробок не має належного, повного доктринального, теоретико-прикладного забезпечення. Наявні лише поодинокі статті й тези наукових доповідей, в яких репрезентовано лише розрізнені спроби постановки наукової проблеми. Натомість в кримінології низки зарубіжних країн (США, Італія, Німеччина, Великобританія тощо) сформований цілий, відносно самостійний напрям досліджень, які деякі вчені схильні іменувати окремою кримінологічною галуззю. Йдеться про так звану спортивну кримінологію. Її предмет досить розпорошений, спостерігається відсутність системності наявних напрацювань, узгодженості термінології. Втім, навіть побіжне ознайомлення з працями відповідного спрямування дає підстави для висновку, що предметом спортивної кримінології є принаймні три блоки явищ: 1) злочинність у сфері професійного спорту; 2) злочинність серед спортсменів (як у сфері спорту, так і поза нею); 3) спорт у системі протидії злочинності, в тому числі й зокрема – тюремний спорт. Перший блок предмету спортивної кримінології є комплексним, фокусується на низці проблем відтворення різної за характером злочинності у складній сфері суспільних відносин – спорті. На питання: чи детермінує злочинність сфера

професійного спорту, слід, небезпідставно наголошує М. П. Клеймьонов, відповісти стверджувально [74, с. 256].

На пострадянському просторі найбільшою мірою у дослідженні спортивної кримінології «просунулися» російські кримінологи. Так, М. В. Спірєв визначає спортивну кримінологію як парадигму про накопичення первинного капіталу у спорті кримінальним шляхом [178, с. 75; 126 с. 409]. Як можна бачити – занадто вузьке визначення, яким не охоплюється безліч кримінальних проявів функціонування спорту, таких, наприклад, як корупція у спорті, примушування до вживання допінгу, шахрайства тощо.

Більш комплексно до розуміння змісту спортивної кримінології підійшов М. П. Клеймьонов. Вчений запропонував розуміти під нею спеціальну кримінологічну теорію, що досліджує кримінологічні аспекти спорту, виникнення і розвиток злочинності в сфері спортивної діяльності, процеси криміналізації суспільних відносин у сфері спорту, їх причини та умови, особистість злочинця-спортсмена, особливості віктимізації та віктимності при здійсненні спортивних заходів, а також кримінологічну політику в сфері спорту [73, с. 21].

Підтримуючи в цілому науковця у його баченні предметного спектру спортивної кримінології, який постає досить коректною проекцією основних елементів предмету кримінології загалом на площину специфічних суспільних відносин, все ж воно (бачення) не позбавлене окремих недоліків.

По-перше, поза увагою лишається сфера фізичної культури, яка є ширшою за спорт. Вона, як впливає з положень Закону України «Про фізичну культуру і спорт» включає такі напрями як фізичне виховання різних груп населення, масовий спорт, фізкультурно-спортивна реабілітація. Тобто фактично до цієї сфери залучені ті управлінські суб'єкти з відповідним ресурсом (в тому числі і зокрема – бюджетним, як муніципальним, так і державним), що не виявляють себе безпосередньо (лише опосередковано) у сфері спорту. Оминати їх кримінологічною увагою – означає залишитись на

більш низькому рівні наукового аналізу, що неодмінно тягнутиме звуження функціональності кримінально-превентивних практик.

Аналогічну думку висловлюють також і С. Ф. Денисов та С. Г. Кулик, акцентуючи на недоцільності до предмету спортивної кримінології відносити, за прикладом зарубіжної кримінології, суспільно небезпечні діяння тільки в сфері професійного спорту, адже це значно звужує можливості цієї підгалузі кримінологічної науки. Саме з таких міркувань, підкреслюють вчені, до предмету спортивної кримінології повинні відноситись як злочини в сфері фізичної культури (яка включає такі напрями як фізичне виховання різних груп населення, масовий спорт, фізкультурно-спортивна реабілітація), так і злочини в сфері спорту (напрями: дитячий спорт, дитячо-юнацький спорт, резервний спорт, спорт вищих досягнень, професійний спорт, спорт ветеранів, олімпійський спорт, неолімпійський спорт, спорт інвалідів тощо) [51, с. 94].

По-друге, на нашу думку, для того, аби вважати спортивну кримінологією окремою кримінологічною теорією немає достатніх підстав. Теорія, як відомо, є системою наукового знання, для якого характерний власний термінологічний апарат, комплекс взаємопов'язаних ідей й інформаційних масивів описового, пояснювального та практико-перетворювального (в тому числі й прогностичного) значення, спрямованість на вирішення неординарних для галузі наукового знання однак умовно однорідних проблем. Тож наявність самого лише синтетично виокремлюваного відносно самостійного предмету дослідження недостатньо для формування окремої кримінологічної теорії, а так само галузі кримінології. Загалом галузева структура не властива вітчизняній кримінологічній доктрині. Тому доцільніше, як видається, вести мову про напрям в кримінології, який іменувати не спортивною кримінологією (що спонукає до конотацій на тему деякого спортивного інтересу в кримінологічних дослідженнях), а кримінологічним забезпеченням нормального розвитку фізичної культури та спорту.

Серед українських кримінологів, які порушували проблематику спортивної кримінології (дотримуючись наявної у наукових працях термінології) варто виділити С. Ф. Денисова, С. Г. Кулика та О. І. Петренка. Втім, до фокусу їх уваги потрапляє тільки злочинність спортсменів. Але на відміну від своїх російських колег, вони дещо розширюють розуміння феномену злочинності спортсменів. Так, на думку О. І. Петренка виступаючими спортсменами можуть вчинюватися злочини, які, посягаючи на життя та здоров'я населення, власність та громадський порядок, опосередковано зачіпають і сферу фізичної культури та спорту [126, с. 409]. Тобто йдеться про злочини спортсменів, які вчиняються поза сферою спорту, але з використанням спортивних навичок, відповідних знарядь тощо. Такий дослідницький крок, вважаємо є виправданим, адже позначений сегмент кримінальної активності характеризується достатньою кількістю специфічних ознак аби бути виділеним у гносеологічно автономну одиницю. Втім, розглядати її в межах злочинності у сфері фізичної культури та спорту є необґрунтованим через нетотожність відносин, що страждають від відповідних видів злочинів спортсменів, у сфері спорту і поза нею. Але це не позбавляє можливості вважати останні складовою спортивної кримінології за умови доцільності її як такої.

Крім того, С. Ф. Денисов та С. Г. Кулик звертають увагу на те, що спортивна кримінологія має вивчати також і ті діяння спортсменів, які не визнані законом злочинним, проте фактично характеризуються суспільною небезпечністю. Вчені, зокрема, вказують на те, що спортсменами також вчинюються й суспільно небезпечні діяння, які безпосередньо посягають на відносини у сфері фізичної культури й спорту, більшість з яких не визнані кримінальними правопорушеннями та не знайшли свого закріплення в чинному КК України, однак повсякчас мають місце. До таких правопорушень можна віднести, наприклад: використання допінгу, отримання незаконної винагороди за викривлення результатів матчу (гри) або змагань, неспортивна поведінка, що спричинила тяжкі наслідки та ін. [53, с. 25]. В цьому контексті

можна вести мову як про кримінологічна неефективність кримінально-правового захисту фізичної культури і спорту, пов'язану із прогалинами в праві, так і про фоніві для злочинності у вказаній сфері явища. Гадаємо, аналізований напрям кримінологічної доктрини має охоплювати також і їх своєю увагою чи-то в аспекті дослідження правових криміногенних факторів, чи-то відповідних фонових явищ.

Таким чином, навіть побіжний аналіз заявлених, позначених граней кримінологічної проблематизації злочинності у сфері фізичної культури і спорту засвідчує складно структурований характер її феномену та автономізований, чітко сфокусований інтерес до неї. Проте складність дослідження в першу чергу зумовлена необхідністю компліментування кримінально-правового та кримінологічного підходів в окресленні меж зазначеного виду кримінальної активності, виділення її діяльнісних структур, виходячи як із визначеного функціонального бачення сфери фізичної культури та спорту, так і з кримінально-правової оцінки конкретних форм прояву її дисфункцій. Тому, вважаємо, є сенс у з'ясуванні, спершу, умовно вузького, спеціально-нормативного кримінально-правового змісту цієї категорії з подальшим його функціональним розширенням на підставі викладеного вище розуміння кримінально-криміногенних властивостей злочинності у сфері фізичної культури і спорту.

В цьому аспекті доречною видається думка О. І. Петренка, який вказує, що суспільна небезпечність злочинів у сфері фізичної культури і спорту полягає у спричиненні або загрозі спричинення суттєвих медико-біологічних, соціально-економічних та морально-етичних наслідків [126, с. 407]. Відтак, вчений пропонує під цими злочинами розуміти передбачені КК України суспільно небезпечні діяння, що завдають шкоди, або створюють загрозу її спричинення суспільним відносинам, які забезпечують повноцінний розвиток фізичної культури та спорту в країні і які охороняються законом про кримінальну відповідальність [126, с. 410]. Аналіз кримінального закону на предмет спеціальної правової охорони вказаних

відносин дозволяє виділити норми тільки двох статей КК України – ст. 369-3 – протиправний вплив на результати офіційних спортивних змагань) та ст. 323 – спонукання неповнолітніх до застосування допінгу. Однак цілком очевидно, що описаними у диспозиціях вказаних статей діяннями вся гамма можливих посягань на досліджувані відносини не обмежується.

Розуміння цієї обставини спонукало вчених до формування розширеного бачення переліку, груп злочинів у сфері фізичної культури та спорту. Так, В. В. Сараєв пропонує виділяти шість їх видів в залежності від основного безпосереднього об'єкта, якому спричиняється шкода (сфера спорту тут постає додатковим об'єктом):

- 1) злочини про особистості;
- 2) злочини, пов'язані з допінгом;
- 3) спортивне хуліганство;
- 4) підкуп учасників та організаторів професійних спортивних змагань та видовищних комерційних конкурсів;
- 5) незаконне підприємництво (за відсутності ліцензії та медичну діяльність);
- 6) інші злочини проти життя та здоров'я, пов'язані з неналежним виконанням професійних обов'язків у сфері спорту [166, с. 178].

Звертає на себе увагу термінологія, відмінна від українського правничого дискурсу, а також неоднакові підходи у питаннях кримінально-правової охорони відносин у сфері господарської діяльності. Йдеться, зокрема, про декриміналізованість в Україні так званого незаконного підприємництва (без реєстрації, ліцензії тощо). Втім, якщо «винести за дужки» ці обставини сама ідея подібного групування злочинів видається такою, що не позбавлена певної логіки: від посягань на життя і здоров'я, через громадський порядок, інтереси служби й до службових, економічних відносин. Цей підхід, безумовно, розширює горизонт сприйняття феномену злочинності у сфері фізичної культури та спорту, але, разом з тим, не вичерпує всього його багатоманіття й структурно-функціональної складності.

Дещо по-іншому структурує злочинність у сфері фізичної культури та спорту С. В. Алексеев, виділяючи економічні, а також злочини, пов'язані з організацією і здійсненням заборонених видів спортивної діяльності, злочини, що посягають на принцип рівності прав і свобод людини, громадський порядок і безпеку під час проведення спортивних змагань [2, с. 518]. У цьому підході критерій поділу злочинів за видами явно не виражений, що дає підстави про допущену логічну помилку – поділ не за однією підставою. Варто радше вести мову про деякий багатофасетний перелік злочинів у сфері фізичної культури і спорту, що об'єднує окремі їх види за об'єктом посягання, характером діянь тощо.

Більш послідовною і виваженою видається позиція О. І. Петренка, який у класифікації злочинів у сфері фізичної культури та спорту дотримується єдиного критерію – родового об'єкта, у зв'язку з чим виділяє такі їх різновиди:

- 1) злочини проти життя і здоров'я особи;
- 2) злочини проти волі, честі та гідності особи та її особистих прав;
- 3) злочини у сфері господарської діяльності та проти власності;
- 4) злочини проти громадської безпеки та громадського порядку;
- 5) злочини проти здоров'я населення;
- 6) злочини у сфері службової та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг [126, с. 408–409].

С. Ф. Денисов та С. Г. Кулик, підтримуючи О. І. Петренка, у доповнення до догматичного, кримінально-правового підходу й спираючись на нього, презентують кримінологічний підхід до групування злочинів у сфері фізичної культури та спорту та обґрунтовано стверджують, що до них відносяться як суспільно небезпечні діяння, які опосередковано зачіпають сферу фізичної культури та спорту, зокрема злочини проти власності, громадського порядку, тощо – так звані «загальні» (тобто, їх основним безпосереднім об'єктом є відносини в інших сферах і лише додатковим факультативним – суспільні відносини у сфері фізичної культури та спорту),

так і «спеціальні» – які безпосередньо спрямовані на спричинення шкоди саме суспільним відносинам у сфері фізичної культури та спорту [51, с. 94]. За критерієм суб'єкту суспільно небезпечні діяння у зазначеній сфері можуть вчинюватись як спеціальними суб'єктами (працівники сфери фізичної культури та спорту, зокрема тренери та спортсмени), так і особами, що не мають такого статусу. При цьому щодо спеціальних суб'єктів, підкреслюють вчені, існує умова – наявність зв'язку між вчиненим суспільно небезпечним діянням та виконанням (або неналежним виконанням) спеціальним суб'єктом своїх обов'язків в даній сфері. Тобто викрадення тренером особистих речей спортсменів не вважатиметься злочином у сфері фізичної культури та спорту [51, с. 94].

Кожен з викладених вище підходів до окреслення кримінально-правових меж феномену злочинності у сфері фізичної культури та спорту без сумніву заслуговує на увагу. Однак так само кожен з них в тій чи іншій мірі залишається вразливим до критики. При всіх відмінностях їх спільним недоліком можливо визнати функціональну вузькість, незавершеність та фрагментованість структури відповідної злочинності; в ній не знаходить свого відображення більшість кримінологічно значущих компонент, які мають бути охоплені цілісним розумінням феномену злочинності у сфері фізичної культури і спорту.

Звісна річ, формування відповідного бачення вимагає окреслення, хоча б у найбільш пунктирний спосіб, вихідних пізнавальних орієнтацій кримінологічно-модельного значення. У зв'язку з цим варто, *по-перше*, зважати на те, що визначення кримінально-правових меж має виходити (тобто бути похідним, а не первинним) із системного розуміння як детермінаційної природи, феномену, так і соціально-функціонального значення злочинності у сфері фізичної культури і спорту. Таке значення, *по-друге*, виявляється через застосування відомих аналітичних схем теорії аномії (у специфікації Е. Сатерленда), інтреакції, методології структурно-функціонального аналізу, завдяки чому стає зрозумілим, що злочинність у

вказаній сфері: а) відтворюється у щільній зв'язці та у проявах економічної, загальнокримінальної корисливої, насильницької, політичної злочинності; б) окрім основних, базових кримінально-криміногенних практик формує ареал кримінальності, до зони тяжіння якого потрапляють ті прояви злочинності, які на семантичному, символічному, наративному рівнях пов'язані зі спортом. *По-третє*, досліджуваний вид злочинності не автономізується у межах кордонів однієї держави, а в умовах всеохоплюючої глобалізації піддається відповідним тенденціям. Хоча й, ясна річ, зберігаючи глокалізаційні конфігурації, що є соціально контекстуальними, а тому й неповторними, унікальними на світовій мапі злочинності.

Таким чином, здійснений нами критичний аналіз наявних у науці підходів до визначення меж та концептуального (тобто не за статистично фіксованими кримінологічними показниками) структурування злочинності у сфері фізичної культури та спорту, а також оперування викладеними настановами, дослідницькими орієнтаціями, дає змогу запропонувати власну кримінологічну її модель. Її вузловими елементами є: 1) феноменологічна констеляція; 2) функціональна спрямованість; 3) рівень відтворення відповідної кримінальної активності [175, с. 134]. Відтак, формується наступна структура.

І. Кримінальні феномени сфери фізичної культури і спорту – відтворюються безпосередньо у діяльності суб'єктів (в тому числі й управлінських) цієї сфери та мають своїм наслідком обструкції й симуляцію її смислів, функцій, соціального значення. До таких відносяться:

1. Економічна злочинність у сфері фізичної культури і спорту:

1) корупційна злочинність:

- *управлінський сегмент кримінальних корупційних практик* виявляє себе за лініями: **а)** кадрової політики (розподіл посад в органах управління видами спорту у федераціях, клубах, органах державної влади, місцевого самоврядування тощо). З точки зору кримінально-правової кваліфікації такі дії здебільшого кваліфікуються за ст.ст. 364–369-2 КК України; **б)** управління

майном, спортивними майновими комплексами, бюджетними й позабюджетними коштами, цільовими асигнуваннями, що кваліфікується, як правило, за ч. 2 ст. 191 КК України; **в)** управління спортивними заходами, що виявляється при прийнятті рішення про конкретне місце (країну, область, місто, район, локацію), час та загальну організацію, включаючи питання спонсорства, реклами, телевізійних трансляцій. У кримінально-правовому зрізі ці дії виражаються, як правило, у діяннях, ознаки яких передбачені ст. 368 КК України;

- *спортивний-діяльнісний сегмент корупційних злочинів*, найбільш контрастно виражений у протиправному впливі на результати офіційних спортивних змагань (ст. 369-3 КК України) – окремий, вельми суттєвий пласт корупційних* кримінальних практик у сфері професійного спорту. Як з кримінально-правової, так і з функціональної точок зору ці практики представлені двома видами злочинів: **а)** матч-фіксинг – вплив на результати офіційних спортивних змагань шляхом підкупу, примушування або підбурювання чи вступу у змову щодо результатів офіційного спортивного змагання з метою одержання неправомірної вигоди для себе чи третьої особи або одержання внаслідок таких діянь неправомірної вигоди для себе чи третьої особи (ч. 1 ст. 369-3 КК України). Найбільш поширений в ігрових видах спорту (великому футболі, хокеї, баскетболі тощо), де проявляється у договірних матчах (сленгове – т.зв. «договорняках»), підкупах окремих гравців команд; **б)** порушення заборони розміщення ставок на спорт, пов'язаних з маніпулюванням офіційним спортивним змаганням з одержанням в результаті цього неправомірної вигоди (ч. 3 ст. 369-3 КК України). Ці два різновиди корупційних практик – взаємопов'язані. Причому другий залежить від першого: суб'єкти неправомірного впливу на результати офіційних спортивних змагань, маючи інформацію про наперед визначений

* У примітці до ст. 45 КК України, в переліку корупційних злочинів, відсутня вказівка на ст. 369-3 КК України. Тому тут і надалі в цій роботі протиправний вплив на результати офіційних спортивних змагань розглядається нами як корупційний злочин у кримінологічному значенні, з огляду на його функціональну природу, соціально-правовий зміст.

їх результат мають змогу отримувати надприбутки від розміщення ставок на спорт.

Принагідно зауважимо, що відповідно до ст. 8 Закону України «Про запобігання впливу корупційних правопорушень на результати офіційних спортивних змагань» протиправним вплив на результати офіційного спортивного змагання визнається маніпулювання спортивним змаганням, тобто умисне вчинення корупційного правопорушення, спрямованого на некоректні зміни ходу спортивного змагання чи його результату шляхом повного або часткового виключення непередбачуваного характеру змагань і досягнення наперед визначеного їх наслідку, з метою отримання будь-якої неправомірної переваги для себе або для інших [137].

Корупційним правопорушенням, що впливає на результати офіційних спортивних змагань, є вчинення хоча б одного з таких діянь:

- підкуп спортсменів, осіб допоміжного спортивного персоналу, які беруть участь у спортивному змаганні, посадових осіб у сфері спорту, примушування або підбурювання їх до таких діянь чи вступання з ними у змову стосовно результату офіційного спортивного змагання (договірного поєдинку) або стосовно надання ними ексклюзивної спортивної інформації;

- отримання спортсменами, особами допоміжного спортивного персоналу, які беруть участь у спортивному змаганні, посадовими особами у сфері спорту грошей, цінних паперів, іншого майна, користування послугами майнового характеру, отримання інших вигод і переваг внаслідок діянь, зазначених у пункті 1 цієї частини, чи несанкціонованого використання ними ексклюзивної спортивної інформації [137].

Спортсменам, особам допоміжного спортивного персоналу, які беруть участь у спортивному змаганні, посадовим особам у сфері спорту забороняється розміщувати ставки на спорт щодо результатів офіційного спортивного змагання, в якому вони або їхня команда беруть участь [137].

Крім означених сегментів злочинності корупційної спрямованості у сфері спорту можливо також виділити й рівні їх відтворення:

a. Міжнародний рівень, на якому здійснюється кримінальний вплив на організацію міжнародних спортивних змагань. Тому виявляється злочинність у діяльності посадових осіб міжнародних, континентальних спортивних федерацій й організацій. Так, наприклад, з хронології олімпійських скандалів можна виділити чиновників, викритих у корупційних злочинах: у 1988 р. в Сеулі (Південна Корея), коли троє суддів з Уганди, Уругваю і Марокко віддали за неправомірну вигоду перемогу в боксі корейцеві; у 2002 р. в Солт-Лейк-Сіті (США) і 2004 р. в Афінах (Греція) члени Міжнародного олімпійського комітету за винагороду голосували за «потрібну» столицю майбутньої Олімпіади [3, с. 95]. Варто також згадати й звинувачення окремих членів Міжнародної федерації футбольних асоціацій (FIFA) у вчиненні корупційних злочинів, пов'язаних визначенням Катару як переможця конкурсу на місце проведення чемпіонату світу з футболу у 2022 р.

b. Загальнодержавний рівень візуалізує корупційні практики в діяльності службових осіб профільних центральних, а також вищих органів виконавчої та законодавчої влади, передусім – Міністерства молоді та спорту України, Комітету Верховної Ради України з питань сім'ї, молодіжної політики, спорту та туризму тощо.

c. Місцевий рівень корупції у сфері фізичної культури та спорту можливо диференціювати на: а) місцевий рівень державного управління – у діяльності службових осіб обласних державних адміністрацій; б) муніципальний рівень – у діяльності службових осіб органів місцевого самоврядування.

d. Галузевий рівень відтворення корупційних злочинів виявляє себе при зверненні до організації та управління спортивною діяльністю у підрозділах Національної поліції, Національної гвардії, Державної служби з надзвичайних ситуацій, Державної прикордонної служби, Збройних Сил України та ін. У цих та подібних до них відомствах розвиваються як професійно-прикладні, так і загальні (олімпійські та неолімпійські) види спорту, що пов'язано як з управлінням майном, розпорядженням грошовими

коштами, цільовими асигнуваннями, так і з організацією проведення відповідних змагань. Окремим напрямом цієї діяльності, в якій відтворюється корупційна злочинність, є організація та проведення занять з фізичної культури, спорту (фізичної підготовки) в межах службової підготовки.

Окрім рівневої та векторної диференціації корупційної злочинності звернімо увагу й на те, що *за правовою природою службових відносин* корупція у сфері фізичної культури та спорту може бути представлена як: **а)** корупція у публічно-правовій сфері (за участю службових осіб публічного права); **б)** корупція у приватно-правовій сфері діяльності спортивних організацій (спортивні федерації, фізкультурно-спортивні товариства, громадські об'єднання фізкультурно-спортивної спрямованості, Національний олімпійський комітет України, Спортивний комітет України); **в)** змішані корупційні практики – корупційний симбіоз спортивних організацій та органів державного, муніципального управління;

2) *легалізація (відмивання) доходів, отриманих злочинним шляхом* як другий функціональний блок економічна злочинність у сфері фізичної культури і спорту. В свою чергу в ньому виявляються дві відносно автономні, але взаємопов'язані групи злочинів:

а) відмивання через спортивні клуби, федерації доходів, отриманих від злочинів, що вчинені поза сферою фізичної культури та спорту. Тут не можна не згадати особливості історії становлення професійного спорту в Україні, пов'язані з вливаннями в нього коштів від первинного кримінального накопичення капіталу протягом 90-х років минулого століття. Наразі не складає великих труднощів знаходження інформації (навіть з відкритих джерел) про основних бенефіціарів, власників найбільш потужних професійних спортивних клубів (передусім – футбольних) та їх бізнесової активності як на етапі фінансового становлення (від загальнокримінальної – до економічної злочинності), так і поточної господарської діяльності. Більшість з них у своїй ретроспективі виявляють дотичність до приватизації

найбільш крупних державних промислових підприємств, а так само й до фінансування політичних акторів. Тобто *їдеться про значну олігархізованість професійного спорту в Україні*, що обумовлює як широкі можливості для відмивання злочинних прибутків через спортивні організації, так і дисфункційність правоохоронних органів, які в значній мірі залишаються позбавленими реальних інструментів юрисдикційного впливу на провідних суб'єктів «глибинної держави»;

б) відмивання через спортивні клуби, федерації доходів, отриманих від злочинної діяльності у сфері фізичної культури та спорту. Відбувається такий собі замкнутий кримінальний цикл, виявлення та розірвання (припинення) якого серед іншого вимагає налагодження вузько орієнтованої агентурної мережі всередині відповідних спортивних організацій.

2. *Загальнокримінальні корисливі злочини сфери спорту*, що посягають на власність суб'єктів відносин у цій сфері та у зв'язку з їх спортивною діяльністю. У найбільш загальному вигляді ці злочини можуть бути згруповані у два блоки:

а) *агентське шахрайство*, тобто заволодіння шляхом обману або зловживання довірою майном спортсменів, вчинене їх агентами (дійсними чи удаваними) під приводом посередництва в укладанні контрактів зі спортивними клубами;

б) *шахрайство спортсменів*:

➤ щодо агентів, пов'язане з невиконанням передбачених агентською угодою комісійних коштів при укладанні контракту зі спортивним клубом; б

➤ «допінгове» шахрайство, яке полягає у вживанні спортсменами допінгу, що впливає (може вплинути) на результати спортивних змагань.

Щоправда чинним кримінальним законодавством України такі дії не передбачені, що, однак, не позбавляє їх суспільної небезпечності та можливості досліджувати, наразі, як фонові для аналізованого виду злочинності злочинності явища.

Фактично йдеться про досягнення найвищих спортивних результатів і пов'язаних з ними призових (в тому числі й у грошовому та іншому майновому еквіваленті). В цьому контексті на зайвим буде вказати на те, що відповідно до ст. 24 Закону України «Про фізичну культуру і спорт» під час займання спортом не дозволено використовувати речовини, заборонені законодавством України, національними спортивними федераціями, міжнародними спортивними організаціями. Спортсмен, який використовує для досягнення спортивного результату стимулятори, допінгові речовини та інші заборонені суміші, а також особи, які сприяють розповсюдженню і застосуванню цих речовин, несуть відповідальність, передбачену законодавством та регламентуючими документами відповідних спортивних організацій [155].

Також варто погодитись із В. В. Сараєвим у тому, що небезпека поширення допінгових препаратів, речовин і методів полягає не тільки в можливому заподіянні шкоди здоров'ю, але і в порушенні основоположних принципів чесної спортивної боротьби, в руйнуванні видовищної складової спорту і в перенесенні центру ваги підготовки до змагань зі спортивних споруд в хімічні лабораторії [166, с. 180]. Водночас, сучасний спорт найвищих досягнень – це великі гроші. Заради них недобросовісні спортсмени і тренери нерідко йдуть на застосування допінгу – природних, синтетичних і наркотичних речовин, які здатні поліпшити роботу організму спортсмена і оптимізувати результати. Щорічно на застосуванні допінгу ловлять до 2 % спортсменів, які здали проби [94].

3. Насильницькі злочини у сфері спорту:

а) не зумовлене обстановкою спортивної боротьби нанесення умисних тілесних ушкоджень спортсменам під час спортивних змагань. Такі випадки часто мають місце в ігрових видах спорту (зокрема, у великому футболі), коли тренером ставиться установки для конкретного гравця, як правило, захисного ампула, щодо умисного травмування свого візаві, який

вирізняється своєю активністю, креативністю (у сленговому виразі «виключити», «поламати» суперника і т.п.);

б) *насильницькі злочини, вчинені проти спортсменів поза обстановкою спортивного змагання*, але у зв'язку зі спортивною діяльністю та/або іншою поведінкою на спортивних змаганнях. Найчастіше йдеться про психічне насильство (зокрема, погрози вбивством) як фактор психологічного тиску на спортсмена перед змаганнями. Суб'єктами таких погроз, як засвідчили результати зібраних нами експертних оцінок, а також контент-аналізу ЗМІ, у 90 % випадків є особи, зацікавлені у відповідному результаті розіграшу ставок на спорт, зокрема, букмекери та пов'язані з ними особи (рідше – незалежні від букмекерів особи, за власної ініціативи). Тож можливо вести мову про включення до складу феномену злочинності у сфері фізичної культури та спорту вимагань. Останні можливо диференціювати за двома групами:

- вимагання, пов'язане з вимогою, поєднаною з погрозою насильством, знищення або пошкодження майна, обмеженням законних прав і інтересів, розголошення відомостей, які спортсмен бажає зберегти в таємниці, адресованою спортсменові щодо не участі у спортивних змаганнях або діяти певним чином (зазвичай, надмірно пасивним) під час спортивних змагань. Ми свідомі того, що такі вимоги безпосередньо не охоплюються складом злочину, передбаченого ст. 189 КК України, як, власне, і будь-яким іншим складом злочину, що є істотним недоліком кримінально-правової охорони суспільних відносин у сфері професійного спорту. Тому висловлені тут судження з приводу вказаного різновиду вимагання варто сприймати радше як констатацію фактично існуючих реально суспільно небезпечних практик, ознаки яких не мають відповідного нормативно-правового оформлення в кримінальному законі. До прикладу, одним з резонансних випадків таких погроз було зафіксовано проти української тенісистки Е. Світоліної напередодні чергового матчу проти російської спортсменки у циклі змагань «Кубок Кремля» [179].

- вимагання, адресоване переможцям спортивних змагань, які завідомо для винних отримали грошову винагороду. Так, наприклад, жертвою подібного вимагання став чемпіон світу серед юніорів із подвійного слалому М. О. Харук, до якого протягом кількох тижнів надходили вимоги передачі майна, поєднані з погрозою насильства, обмеження свободи пересування населеним пунктом [182]. І такі випадки не є рідкістю, що відбивається на психоемоційному стані спортсменів, негативно впливає на процес підготовки до спортивних змагань, знижує життєвий тонус, сприяє зміні місця проживання і навіть громадянства.

Крім того, приблизно у 5 % випадків погрози висловлюються спортсменам у зв'язку з більш низькими ніж очікувалися спортивними результатами або з поведінкою спортсмена в період змагань. Так, наприклад, олімпійського чемпіона зі спортивної гімнастики О. Ю. Верняєва хотіли позбавити життя після того, як він зробив в м. Ріо-де-Жанейро спільне фото з російським колегою М. О. Нагорним [27].

в) кримінальне насильство в умовах квазіспортивних змагань також доцільно, на нашу думку, розглядати у структурі злочинності у сфері фізичної культури і спорту. Мова йде про «підпільні» бої. На цих турнірах немає правил щодо використання певної техніки бою. Для досягнення перемоги спортсмен може застосовувати як техніку боротьби, так і ударну техніку. Дозволені всі удари і прийоми, які використовуються в різних видах бойових єдиноборств [168, с. 384–389]. У зв'язку з цим, такі поєдинки нерідко закінчуються травмами різного ступеня тяжкості, а іноді – смертельними випадками [15; 3, с. 94].

До цієї ж категорії входить й організація та участь у вуличних перегонах на автомобілях, т.зв. «стрітрейсинг». Зазвичай вони проводяться вночі на магістральних ділянках автомобільних шляхів (проспекти, траси у приміській зоні тощо). Цілком зрозуміло, що про дотримання правил безпеки дорожнього руху годі й говорити, що створює очевидні загрози безпеці руху,

нерідко закінчується дорожньо-транспортними пригодами, людськими жертвами.

Певна річ, що ані «підпільні» бої, ані вуличні автомобільні перегони навряд чи можуть розглядатися як різновиди спорту. Тим не менш, участь у цих практиках вимагає попередньої підготовки, тренувань, специфічного майнового забезпечення, консультативного, іншого інформаційного, методичного супроводження, що виявляє близькість за організаційним підходом саме до сфери спорту. До того ж, як і легальний спорт, змістом подібних практик є змагальність та видовищність, що і дозволяє в кримінологічних цілях розглядати їх у складі феномену злочинності у сфері фізичної культури та спорту.

В цьому контексті звертає на себе увагу і думка М. П. Клеймьонова, який стверджує, що не периферії професійного спорту знаходиться організації собачих та пташиних боїв [74, с. 257]. З цієї позицією важко погодитись. Навряд чи собачі чи інші за участю тварин, птахів бої можливо назвати спортом, нехай і нелегальним. Жорстоке видовище – так, але без елементів спорту. Тим більше, у юридичному значенні тварини розглядаються як речі. «Успішність» їх використання на подібних «змаганнях» не залежать від особистих фізичних та інтелектуальних якостей, підготовленості людини.

II. Кримінальні епіфеномени сфери фізичної культури і спорту, що відтворюються у зв'язку з функціонуванням спорту та/або експлуатують блага, генеровані цією сферою. Їх – вельми широкий спектр. Але при цьому є можливість їх згрупувати принаймні у чотири великі блоки:

1. Загальнокримінальні корисливі злочини, пов'язані з фізичною культурою і спортом:

а) шахрайство зі ставками на спорт є функціонально-девіантним відгалуженням від діяльності легальних тоталізаторів та не пов'язані з матч-фіксингом – протиправним впливом на результати офіційних спортивних змагань. Натомість шахраями використовується удавана поінформованість

про проведення матчу з начебто наперед відомим результатом, з приводу чого й відбувається передача жертвою грошей злочинцеві як відповідної ставка та спорт;

б) шахрайство з квитками на спортивні заходи. Таке шахрайство, як правило, має місце в умовах ліміту квитків, який з об'єктивних причин (місткість спортивної арени, залу, значні обсяги броні квитків для іноземців і т.п.) не відповідає наявному попиту. Шахрайство у подібних умовах вчиняється як при особистому контактуванні злочинця і жертви у локації проведення спортивних заходів, так і через інтернет-комунікацію.

2. Економічні злочини, що полягають у явищі гемблінгу – зайняття гральним бізнесом в частині організації та забезпечення функціонування букмекерських контор зі ставками на спорт, беттінгу. Відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про заборону грального бізнесу в Україні» гральний бізнес – діяльність, пов'язана з організацією, проведенням та наданням можливості доступу до азартних ігор у казино, на гральних автоматах, комп'ютерних симуляторах, у букмекерських конторах, в інтерактивних закладах, в електронному (віртуальному) казино незалежно від місця розташування сервера [136]. Ст. 203-2 КК України передбачає кримінальну відповідальність за зайняття гральним бізнесом. Останній суттєвим своїм сегментом має ставки на спорт, які окрім іншого в низці випадків зумовлюється матч-фіксингом та шахрайством щодо них.

3. Загальнокримінальні насильницькі злочини, пов'язані зі спортом, які з кримінально-правової точки зору репрезентовані хуліганством, груповим порушенням громадського порядку, масовими заворушеннями. З кримінологічної ж – здебільшого йдеться про діяльність так званих «ультрас» – радикального крила футбольних уболівальників, функціонування яких спирається на клубно детерміновані наративи – смислові одиниці, пов'язані з історією спортивного клубу, його претензійністю на здобутки найвищого гатунку, а також символічні системи, визначені відповідною атрибутикою, й дискурс – особливі мовні практики, що виконують функції як групової

приналежності, консолідованості, так і групового нарцисизму, дезінтеграції у протиставленні угрупованням опонентів по наративам.

Загалом відтворення злочинності футбольних фанатів є окремою кримінологічною проблемою, що може бути розглянута як на монографічному рівні, так і деталізовано в межах дослідження феномену злочинності у сфері фізкультури і спорту. В нашій роботі ми підемо другим шляхом, що буде реалізований в наступних її частинах.

4. *Політичні злочини* як кримінальні епіфеномени сфери фізичної культури і спорту включають в себе:

1) *політичні насильницькі злочини терористичної спрямованості*, об'єктами посягання яких стають (можуть ставати) спортсмени під час змагань, а також сторонні особи, які знаходяться в місці проведення спортивних заходів (стадіони, бігові маршрути в населеному пункті тощо). Так, наприклад, 15.04.2013 р. біля фінішної лінії бігового маршруту марафону, що пролягав вулицями міста Бостон (США) було вчинено терористичний акт шляхом підриву двох вибухових пристроїв, внаслідок чого загинуло 3 людини, ще 282 людини отримали тілесні ушкодження різного ступеню тяжкості [181; 65 та ін.]. Резонансними також є теракти на футбольних стадіонах міст Барави (Сомалі, 13.04.2018 р., 5 загиблих, 8 поранених), Джелалабад (Афганістан, 19.05.2018 р., 8 загиблих, 45 поранених), Манчестер (Великобританія, 23.05.2017 р., 20 загиблих), Париж (Франція, 13.11.2015 р., 3 загиблих терористів-смертників) та ін. Масовий спортивний захід, таким чином, слугує криміногенною ситуацією, яка була використовується для вчинення терактів;

2) *політичні ненасильницькі злочини*, в механізмі вчинення яких використовується спортивна тематика. Як правило, тема спорту використовується опосередковано для прикриття триваючої політичної злочинної діяльності. Бойкоти спортивних змагань з ідеологічних (квазіідеологічних) міркувань, дезінформація населення через інтерпретацію відповідних спортивних та колоспортивних подій постають елементами

пропаганди в системі функціонування недемократичних політичних режимів, засіб конструювання доксихного мислення, суспільної думки, стимулювання ресентименту, зміцнення в цілому внутрішньодержавних позицій політичного істеблішменту як умови продовження системних злочинів. Перелік останніх – вельми широкий: від розмаїття форм (і їх кримінально-правових оцінок) політико-кримінального переслідування, репресій, кіберзлочинів (наприклад, хакерські атаки на інформаційні ресурси Міжнародного антидопінгового агентства (WADA), вчинені працівниками спецслужб РФ у зв'язку з розслідуванням масового вживання допінгу російськими спортсменами під час олімпійських ігор 2014 р. [64; 105; 184 та ін.]), злочинів агресії проти інших держав (в тому числі – через продукування згоди на соціально непопулярні дії влади).

Відомо, наприклад, що олімпійські ігри в Німеччині 1936 р. були широкою платформою для націонал-соціалістичної пропаганди, активно використовувалися для зміцнення внутрішньодержавних позицій нацистського режиму. Аналогічним чином, але, звісна річ, в інших масштабах й сьогодні використовується спортивна тематика для політичних спекуляцій у внутрішньополітичних цілях здебільшого недемократичними (як то СРСР у 1980 р.), рідше – демократичними (1956 р. – Австралія, 1976 р. – Канада) політичними режимами. Ці спекуляції є елементами забезпечення стабільності владарювання, засоби якого насичені політико-кримінальною складовою. Відтак інформаційно-спортивні чинники можуть поставити факторами політичної злочинності, хоча й, звісна річ, віддаленими щодо безпосередніх політико-кримінальних практик у структурі їх детермінаційних комплексів.

Таким чином, підсумовуючи результати структурно-функціонального аналізу злочинності у сфері фізичної культури і спорту як об'єкту кримінологічного аналізу можливо запропонувати її вузьке та широке визначення. *У вузькому розумінні злочинність у сфері фізичної культури і спорту є масовим, відносно стійким, історично мінливим соціально-*

*правовим феноменом, що полягає у неправомірному використанні цільового ресурсу для розвитку фізкультури і спорту, впливі на результати спортивних змагань, а також використанні соціальних інститутів фізичної культури і спорту, їх суб'єктів, інфраструктури та наративів для вчинення інших злочинів. У **широкому** ж – це специфічна, інституціоналізована, криміногенно самодетермінаційна форма антигуманної, деструктивної соціальної енергетики, прояв якої фальсифікує фізичну культуру і спорт, елімінує їх значення для прогресивного й здорового розвитку суспільства і окремих особистостей, переводить до розряду симулятивних практик у руслі психології споживацтва й корисливості.*

Фактично досліджуваний вид злочинності постає *специфічною* симулятивно-фальсифікаційну соціально-енергетичну матрицю інституціоналізованої діяльності, що розгортається у дискурсі фізичної культури і спорту, проявляється в передбачених кримінальним законом управлінських, безпосередніх (змагання, підготовка, організація) спортивних, квазіспортивних та спортивно-епіфеноменальних практиках. Відтак, вона є системним фактором соціальної обструкції, поширення дії якого становить серйозну загрозу для реальної гуманістичної перспективи будь-якої держави, народу. Україна не є виключенням. Ба більше: в нашій державі гострота проблем криміналізації (у кримінологічному значенні цього терміну) інститутів фізичної культури і спорту, неефективності протидії цим процесам, їх в значній мірі латентності, є яскраво вираженою історично-контекстуальною, накладається на системно-кризові основи соціогенези, формуючи стійкі функціональні вузли з низкою інших кримінальних практик: політичних, економічних, загальнокримінальних. У зв'язку з цим формується науковий та суто соціальний запит на формування адекватної й сучасної інформаційної моделі цієї злочинності, на поглиблене дослідження особливостей детермінації, розробку ефективних превентивних заходів.

1.2 Стан злочинності у сфері фізичної культури і спорту в Україні

Стан злочинності – комплексний її показник, що є основою кримінологічної характеристики. Хоча, певна річ, як і щодо більшості критеріїв і способів структурування кримінологічного знання в науці немає єдності щодо розуміння цієї категорії. Втім, віддаючи собі звіт у важливості термінологічного апарату для кожного наукового дослідження і науки в цілому, ми, тим не менш, не ставимо перед собою за мету здійснення в цій роботі софістичного мовного серфінгу, заснованого на розлогому аналізі більшості точок зору висловлених в різні часи з цього приводу. Натомість обмежимося лише тим, що під станом злочинності в нашій роботі розумітимемо систему відомостей, згрупованих у відомих кількісних і якісних її показниках. При цьому характеристика особи злочинця не може бути охоплена розумінням стану злочинності, так само як і природа злочинності не може бути зведена до природи окремого злочину. В іншому разі мусимо констатувати наявність деякого колективного злочинного розуму, ідентичного за рівнем відтворення масовості самої злочинності. Ясна річ, – ця теза не може бути позитивно сприйнята.

Так само не може входити до змісту характеристики стану злочинності й відомості про загальні, видові, групові, окремі криміногенні фактори. Останні по відношенню до злочинності є екзофеноменами та не можуть за визначенням входити до її складу. Але сама злочинність в той же час цілком здатна формувати метадетермінаційні комплекси власне кримінальної природи. І злочинність у сфері фізичної культури і спорту – наочне тому підтвердження.

Таким чином, в цій дисертації ми пристаємо до тієї наукової позиції, яка репрезентована працями В. М. Бесчастного, В. В. Василевича, Л. М. Давиденка, О. М. Джужи, О. Г. Кальмана, О. М. Литвинова, Ю. В. Орлова та інших вчених, згідно з якою стан злочинності є категорією, що відбиває узагальнену характеристику усіх показників злочинності, які

об'єднують кількісні та якісні, абсолютні та відносні [25, с. 617–618]. Водночас необхідно зауважити й на тому, що встановлення, опис й пояснення інформації за схемою показників злочинності є в значній мірі утрудненим для цього дослідження з огляду на специфічність сфери кримінологічного аналізу. Справа в тому, що фізична культура і спорт не входить, а ні критеріїв структурування кримінально-правової охорони суспільних відносин, а ні до критеріїв структурування статистичної звітності про стан злочинності. Відтак, використання статичних відомостей виявляється суттєво обмеженим.

Через ці ж причини організаційно ускладненим є й аналіз судових вироків через Єдиний державний реєстр судових рішень. Зростає роль альтернативних джерел кримінологічної інформації і методів їх збирання. Автор, маючи в своїй біографії професійну спортивну футбольну складову діяльності, має змогу у дослідницьких цілях звернутися до досвіду особистого включного соціологічного спостереження, а так само до експертних оцінок професійних спортсменів та функціонерів-адміністраторів різних рівнів і напрямів управлінських практик. Крім того, важливим джерелом кримінологічної інформації в сучасних умовах технологізації суспільного життя є засоби масової інформації та комунікації, контент-аналіз яких криє в собі значний евристичний потенціал, в тому числі і зокрема для виявлення й характеристики переважно (а по деяким видам й абсолютно) латентних злочинів у сфері фізичної культури і спорту.

Зауважимо, що оскільки сама злочинність у вказаній сфері є складно структурованим об'єктом кримінологічного аналізу, то науковий опис і пояснення її стану доцільно здійснювати за основними її констеляційними та функціональними вузлами – кримінальними феноменами та епіфеноменами. В числі перших, як було доведено й продемонстровано в попередньому підрозділі цього дослідження, – можливо виділити три масивні групи злочинів: економічні, загальнокримінальні корисливі та насильницькі. За цим же порядком звернімося й до характеристик їх стану.

Серед економічних злочинів у сфері фізичної культури та спорту цілком закономірно й прогнозовано найбільш чисельними виявляються *корупційні*. При цьому єдиною спеціальною правовою нормою, що передбачає кримінальну відповідальність за протиправний по факту корупційний (хоча згідно з приміткою до ст. 45 КК України таким не є, *але у кримінологічному розумінні та значенні цілком вкладається у розуміння сутності і проявів корупції, а надто у світлі положень Закону України «Про запобігання впливу корупційних правопорушень на результати офіційних спортивних змагань»*) вплив на результати офіційних спортивних змагань є ст. 369-3 КК України, яка передбачає відповідальність за так званій **матч-фіксинг** – організацію спортивного змагання із заздалегідь відомим результатом. Кримінальний закон доповнено нею 03.11.2015 р. абсолютно обґрунтовано; були і є наявними всі необхідні підстави й основні принципи криміналізації відповідних суспільно небезпечних діянь. Тож варто говорити фактично про чотирирічний період соціально затребуваної дії цієї норми, але при цьому вельми скромні результати її застосування.

Так, протягом 2015–2018 рр. та 6 місяців 2019 р. було зареєстровано тільки 6 випадків вчинення кримінально протиправного впливу на результати офіційних спортивних змагань. З них 2 – у 2016 р., 3 – у 2018 р. та 1 – за січень – червень 2019 р. По двох з цих шести проваджень зупинено досудове розслідування відповідно до ст. 280 КПК України: по одному – у зв'язку із захворюванням підозрюваного та у зв'язку з не встановленням місцезнаходження підозрюваного. Також слід особливо підкреслити ту обставину, що жодного вироку по цим провадженням не винесено. Тому слідча і судова статистика по цій категорії злочинів є цілком не репрезентативною, але показовою, у розумінні симптоматичності прорахунків у реформістському поступі правоохоронної діяльності.

Навіть побіжний контент-аналіз повідомлень у ЗМІ виявляє досить широку поширеність злочинів, передбачених ст. 369-3 КК України. Наведемо лише декілька прикладів.

Згідно із заяви голови комітету з етики та чесної гри Федерації футболу України (нині – Футбольної асоціації України) Ф. Баранки футбольний клуб «Суми» систематично займалися двома видами матч-фіксингу – підкуп арбітрів або суперника. Після цього робили ставки на свою перемогу. Фактично це була інвестиція. Коли «Суми» перемагали, а ставка приносила дохід. Але коли не платили арбітрам і поступалися, то грали проти себе «на контору». Тобто, «Суми» заробляли і на своїх перемогах, і на своїх поразках [12].

У ситуації з «Сумами» робили ставки і в Україні, і за кордоном. Але в більшості випадків це відбувалося на азійських букмекерських ринках. Якщо говорити про масштаби заробітку на цих угодах, то по найбільш скромними підрахунками, йдеться про 10 млн. євро [12]. За півтора роки клуб провів 30 договірних матчів [24].

В цьому, як і в багатьох інших випадках йдеться про використання матч-фіксингу не як самоцілі, тобто в контексті досягнення бажаного турнірного результату, здобуття відповідних залікових пунктів, а як інструменту так званого беттінгу – подальшого збагачення через ставки на спорт [172, с. 62].

Масштабні корупційні схеми з організацією договірних футбольних матчів були виявлені правоохоронними органами у червні 2019 р. Так, за офіційним повідомленням Національна поліція зафіксувала 50 випадків договірних футбольних матчів. Проведена масштабна спецоперація, спрямована на виявлення осіб, причетних до організації «замовних» футбольних матчів, тривала більше року. Задokumentовано протиправну діяльність п'яти злочинних груп та 35 футбольних клубів. Поліцейські провели 40 обшуків на території 10 областей України: Київській, Дніпропетровській, Донецькій, Запорізькій, Одеській, Сумській, Львівській, Харківській, Миколаївській та Чернігівській [106].

У ході розслідування були встановлені особи, які причетні до корупційних схем «замовних» футбольних матчів, починаючи з вищого

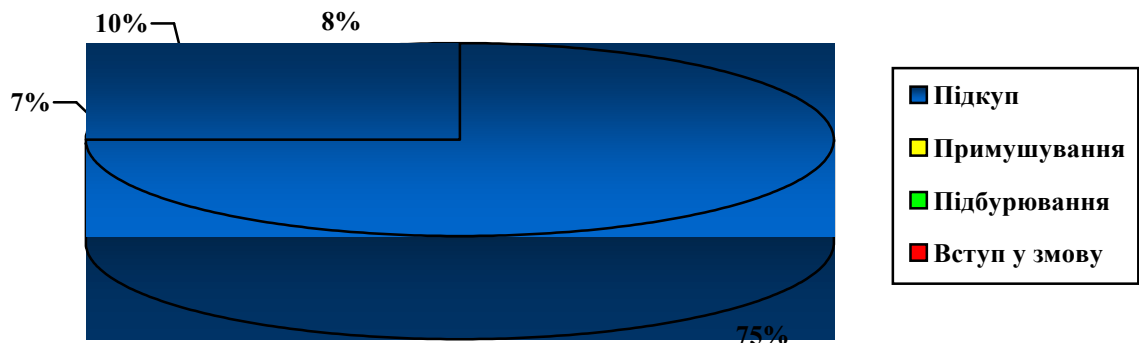
дивізіону Прем'єр-Ліги до юніорських команд. Це – перший випадок в Україні, коли до відповідальності будуть притягнуті не тільки гравці футбольних клубів, але й організатори. Слідчі дії здійснюються в організаторів договірних матчів, колишніх та діючих футболістів, а також інших осіб, задіяних у злочинних схемах. Досудове розслідування проводиться за ч. 4 ст. 368-3 (підкуп особи, яка надає публічні послуги) та ч. 1 ст. 369-3 (протиправний вплив на результати офіційних спортивних змагань) КК України [106].

І таких прикладів чимало. Тобто в дійсності рівень кримінального матч-фіксингу у тих чи інших формах прояву є набагато вищим за статистичні 6 злочинів протягом чотирьох з половиною років. Слід вести мову про надвисокий *рівень латентності, який за нашим дослідженням сягає більші ніж 99 %*. Реальний же рівень злочинів, передбачених ч. 1 ст. 369-3 КК України, лише у професійному сегменті великого футболу щорічно коливається на позначці 150–200. Якщо ж до цієї цифри додати випадки протиправного впливу на результати офіційних змагань в інших видах спорту (передусім, у футзалі, баскетболі, волейболі, великому тенісі, регбі), то *рівень досліджуваної злочинності становитиме не менш як 300 злочинів на рік*.

Загалом здійснене нами опитування 360 професійних спортсменів з великого футболу (150 осіб), баскетболу (50 осіб), волейболу (50 осіб) українських клубів, а також з веслування (70 осіб), пауерліфтингу (40 осіб) дає можливість сформувати кримінологічну структуру протиправного впливу на результати офіційних спортивних змагань за критерієм способу впливу безпосередньо на спортсменів (див. діаграму 1).

Діаграма 1

Графічне зображення структури способів протиправного впливу на результати офіційних спортивних змагань

Таким чином, як можна бачити, саме підкуп переважає серед способів стимулювання спортсменів до неправомірних дій. Гадаємо, це є вельми показовою обставиною, що додатково підкреслює проблему комерціалізації спорту. І це не лише суто українська проблема. Як слушно зазначає Г. Ю. Бордюгова у загальносвітовому зрізі аналізу проблем підкупу у спорті найчастіше погоджуються на маніпулювання через гроші – з жадібності, або, наприклад, спортсмени, яким місяцями не платять зарплату, або офіційні особи клубів, якщо у клубу є фінансові проблеми і т.п. Вигода, залежно від країни, виду спорту, рівня змагань та ліги коливається від 200 дол. до 300-700 тис. дол. (див. САС 2009/А/1920 ФК «Победа», Александар Забрчанец, Ніколче Здравецкі проти УЄФА, САС 2011/А/2362 Мохаммад Асіф проти Міжнародної Ради крикету тощо) [19].

Водночас ситуація в Україні має і свою специфіку. Не є таємницею, що професійні спортивні клуби, в тому числі й в нашій державі, – не лише справа «для душі», а й бізнес-проекти. Дуже добре, коли ці спонуки, патріотизм-вболівання та заробляння грошей, органічно поєднуються, не викривляючи один одного. Однак, на жаль, реалії сьогоденного українського спорту є такими, що чималою проблемою для будь-якого футбольного чи баскетбольного клубу, інших спортивних організацій є вихід хоча б «у нуль», на самоокупність, мінімальну ліквідність, не говорячи вже

про прибутковість. Тож прагнення ще й заробити на спорті досить часто поєднане із використанням протиправних механізмів. Для розуміння їх сутності цілком придатною, вважаємо, є аналітична схема аномії у концепції Р. Мертона. Вона є відомою широкому загалові наукової спільноти, що звільняє нас від необхідності у більш детальній аргументації її положень у проекції на площину предмету цього дослідження.

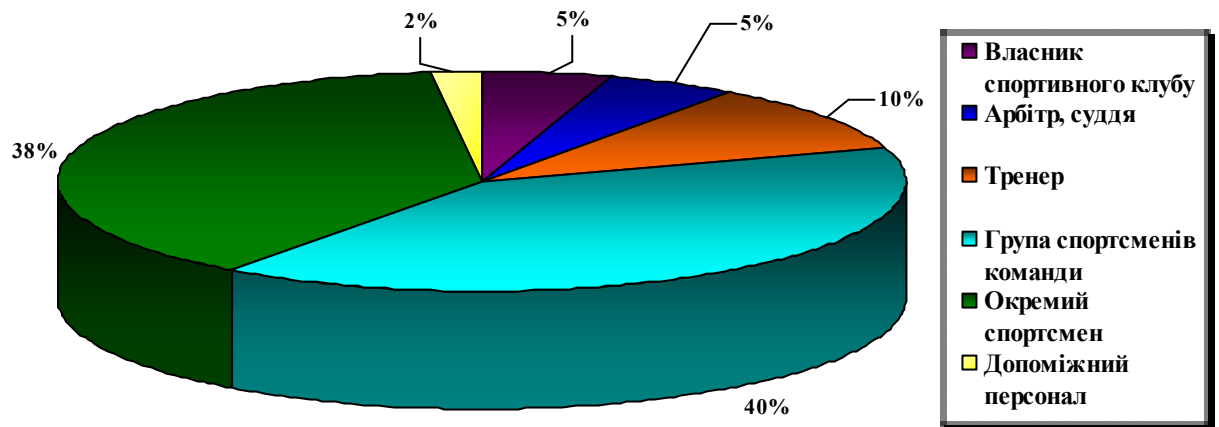
Натомість підкреслимо також і ту обставину, приблизно на одному рівні за поширеністю з невеликим коливанням питомої ваги структурно розмістилися такі способи впливу на спортсменів як підбурювання (10 %), вступ у змову (8 %) та примушування (7 %). І якщо перші два – виражають безпосередньо некомерційну, некорисливу, але самоактуалізаційну, консолідуючо-групову мотивацію спортсменів, які добровільно, усвідомлено та за власною обирають протиправні механізми досягнення визначених спортивних результатів на змаганнях, то третій спосіб, примушування, виражає його насильницьку природу. Як правило, гравцям погрожують: а) розірванням контракту в односторонньому порядку за дискредитаційними підставами (70 %); б) припинення ігрової практики, переміщення у резервні склади, у запас (20 %); в) розголошення відомостей про попередню його протиправну діяльність у сфері спорту (10 %).

Окремо варто зауважити на тому, що професійні спортсмени – не єдині адресати протиправного впливу, зокрема, підкупу, що може визначити результати офіційних спортивних змагань. Здійснене нами дослідження виявляє таку кримінологічну структуру матч-фіксингу за ознакою одержувача неправомірної (див. діаграма 2).

Як видно з діаграми, основні зусилля суб'єктів протиправного впливу на результати офіційних спортивних змагань щодо підкупу спрямовуються безпосередньо на спортсменів. Сукупно частка такого впливу складає 78 % з незначним переважання підкупу кількох спортсменів (гравців) однією команди (40 %) над підкупом окремого гравця (38 %).

Діаграма 2

Графічне зображення кримінологічної структури підкупу як способу протиправного впливу на результати офіційних спортивних змагань за ознакою одержувача неправомірної вигоди

У тих випадках, коли йдеться про великий футбол (а саме у цьому виді спорту з огляду на його популярність переважає протиправний вплив на результати офіційних спортивних змагань), підкуп окремого гравця здебільшого націлений на оборонця (захисника чи півзахисника) за ігровим амплуа. Це – найпростіший спосіб вплинути на результат змагання, адже практично будь-яке порушення правил гри у штрафному майданчику призводить до призначення пенальті, що з високою вірогідністю завершується «взяттям воріт». При цьому, як правило, досить важко виявити умисність порушень правил гри захисником через динамічний і контактний характер самого виду спорту.

На другому місці за ранжиrom – підкуп членів тренерського штабу. Частіше – одного з помічників головного тренера та рідше самого головного тренера. В подальшому через тренерський штаб відбувається опосередкований вплив на гравців з використанням інших, безгрошових важелів впливу на гравців, структурну побудову командної гри тощо.

Цікаво відмітити, що відносно незначною є частка підкупу суддів (5%). Це пов'язано з пильним контролем за їх діяльністю, поширенням

використання технічних засобів контролю за ходом та результатами змагання, що мінімізує роль суддівської дискреції та можливості суттєвого впливу на результати спортивного змагання. Причому опитані нами респонденти з числа як професійних спортсменів, тренерів, так і експертів суддівського корпусу футбольної прем'єр-ліги та першої ліги засвідчують тенденцію до переважання спроб підкупу додаткових арбітрів суддівської бригади (зокрема, лайнсменів (бокових арбітрів) у великому футболі) над підкупом головних арбітрів.

Так само умовно невеликою є і питома вага підкупів (та їх спроб) власників спортивних клубів. Зазвичай йдеться про невеликі спортивні клуби, що відчувають гострі фінансові проблеми та не претендують на високі турнірні місця. Здебільшого ці клуби є представниками першої, другої та нижчих ліг ігрових видів спорту.

Найменш часто (не більш як у 2 % випадків) зустрічається підкуп допоміжного персоналу: медичних працівників, фізіотерапевтів (з метою подовження періоду виліковування, відновлення травмованого спортсмена). Експерти також вказували і на випадки, коли спортсменам у команді отруювали воду, і вони виступали нижче своїх можливостей, самі того не знаючи, – головну роль відіграв менеджер команди [19].

Найбільш кримінально враженим видом спорту в контексті рівня й інтенсивності поширення протиправного впливу не результати офіційних спортивних змагань є футбол (великий футбол), на який припадає приблизно 85 % цих злочинів. Приблизно по 5 % – на баскетбол та міні-футбол (футзал), 2 % – волейбол, 1 % – регбі, 1 % – великий теніс, 1 % – сукупно інші види спорту.

Географія матч-фіксингу не має кримінологічної значущості, адже характер відповідних злочинів елімінує їх територіальну специфікацію. Детермінаційний комплекс протиправного впливу на результати офіційних спортивних змагань не має вираженої прив'язки ані загальних, ані групових чи видових факторів до певної адміністративно-територіальної локації.

Окремо слід вказати й на поширеність практики матеріального стимулювання представниками (власниками, менеджерами) одного спортивного клубу спортсменів з іншого у змаганнях з третьою командою задля додаткового мотивування на активність, самовідданість. Слідча практика йде тим шляхом, що у юридичній оцінці побідних дій складу злочину, передбаченого ст. 396-3 КК України не вбачається. В науці ж немає одностайності з цього приводу. Низка вчених, до прикладу, відсутнє позицію щодо хибності вказаної правозастосовної практики й наполягає на необхідності кваліфікації такого «стимулювання» як протиправного впливу на результати офіційних спортивних змагань шляхом підкупу [109, с. 215]. Інші ж, до яких долучаємось і ми, стверджують про відсутність складу злочину в цих діях та правильність слідчої практик. Так, К. П. Задоя зазначає, що під відповідальність за ст. 369-3 КК України не підпадає практика матеріального стимулювання спортсменів з іншого спортивного клубу за досягнення ними певного позитивного результату під час спортивних змагань із третім конкурентом (суперником). Такі випадки не можуть кваліфікуватись за ч. 1 ст. 369-3 КК України, оскільки таке матеріальне стимулювання не може вважатись спрямованим на некоректну зміну ходу змагань чи їх результату [60, с. 149]. Дійсно, йдеться про таке собі преміювання (нехай і авансове), яке не може вплинути на прояв додаткових, не обумовлених наявними спортивними кондиціями спортсмена якостей, на умисні порушення правил гри чи на утримання від виконання, неналежне виконання своєї ігрової функції (чи іншої спортивної функції). Так само не йдеться і про інтереси служби чи-то авторитет деякого суб'єкта спортивних відносин, адже спортсмен, на відміну від аналогічних випадків «стимулювання» службової особи, не діє в інтересах того, хто надає матеріальну вигоду чи в інтересах будь-якої третьої особи, не обумовленої раніше встановленими за спортивним контрактом відносинами конкретного спортсмена, тобто його і його клубу.

Принагідно зауважимо, що матч-фіксинг як кримінально-криміногенне явище, злочинний феномен у сфері фізичної культури і спорту, щільно пов'язаний, як нами вже вказувалось у попередній частині дослідження, із так званим *беттінгом* – ставками на спорт. При чому саме беттінг в значній мірі детермінує, обумовлює вчинення протиправного впливу на результати офіційних спортивних змагань, а в низці випадків постає особливо кваліфікованим злочином, передбаченим ч. 3 ст 369-3 КК України – порушення заборони розміщення ставок на спорт, пов'язаних з маніпулюванням офіційним спортивним змаганням з одержанням в результаті цього неправомірної вигоди для себе або інших осіб у розмірі, що перевищує двадцять прожиткових мінімумів для працездатних осіб [86] (*кримінальний беттінг*). Хоча, разом з тим, вимушені знову констатувати, що жодного вироку за означене порушення заборони розміщення ставок на спорт в Україні не винесено. Із 6 зареєстрованих за ст. 369-3 КК України злочинів, 2 – за ч. 3 ст. 369-3 КК України. Ясна річ, реальна цифра – набагато вища.

Так, наприклад, за інформацією Національної поліції так звані «договорняки» – це питання гри на тоталізаторі. Букмекери з певними гравцями, тренерами або суддями домовлялися за проведення конкретних договірних матчів. В час, коли проводилися матчі, надавалися якісь фіксовані, заздалегідь обумовлені сигнали, коли відбувалися певні моменти, тобто штрафні, пенальті і так далі. В цей момент спеціально підготовлені айтішники на зареєстрованих на підставних осіб акаунтах ставили букмекерські ставки. Можна спостерігати, що ставки робляться від 2 до 4 тисяч доларів. За одну гру, при чому гру абсолютно не перших команд першої чи прем'єр-ліги, можна заробляти від 10 до 100 тисяч доларів [55].

Таким чином, маємо констатувати високу латентність кримінального беттінгу, встановлення хоча б приблизного рівня та структури якої може спиратися виключно на опитування й експертні оцінки. Застосування цих

методів кримінологічного дослідження у нашій роботі дає можливість зробити декілька висновків:

1) рівень кримінального беттінгу в Україні є досить високим. Він коливається щорічно в межах 300–400 випадків вчинення злочинів, передбачених ч. 3 ст. 369-3 КК України;

2) кримінальний беттінг у 95 % випадків проявляється в діяльності професійних футболістів (у 40 % – другої ліги, 30 % – першої ліги, 30 % – прем'єр-ліги), у 4 % – баскетболістів, 1 % – інших видів спорту в Україні;

3) за суб'єктно-функціональним розподілом: у 90 % випадків – професійні спортсмени, у 10 % – тренери, менеджери, власники спортивних клубів;

4) найчастіше ставки на результати матчів в межах кримінального беттінгу здійснюються он-лайн на азійських букмекерських конторах. Найбільш популярними з них (за ранжиром) є *Sbobet* (місце реєстрації – Філіпіни), *1Xbet* (місце реєстрації – Кюросао, Нідерландські антіли), *Mansion88* (ресурс зареєстрований на Філіпінах), *188bet* (острів Мен), *IBCbet* (Філіпіни), *Dafabet* (Філіпіни). Для здійснення платежів, поповнення рахунків на вказаних ресурсів з території України найчастіше використовуються такі платіжні системи: Abaqoos, Visa/MasterCard, WebMoney, Moneybookers, Netpay, Ewire, BankLink, Banco Santander, eKonto, eNETS, eKonto, Neosurf, ePay, Euteller, , Fast Bank Transfer, Instant Bank, Giropay, Maestro, Moneta, MasterCard, Boletto Bancario, Multibanco, POLi, Telegraphic Transfer, Przelewy24, iDeal.

Види ставок, які використовуються: одиночна, «експрес» (одночасно на кілька подій), «тотал» (щодо загальної суми забитих голів), «live» (ставки, які робляться по ходу матчу), «тайм-матч» (диференційовані ставки за різними періодами (таймами) матчу), «фора» (позитивна, негативна, нульова) або «гандікап», іноді – «азійський гандікап» (ставка з допустимим корегуванням остаточного результату), «фьючерс» (ставка на відтерміновану, багатоскладову подію, як то виграш чемпіонату чи кубку і т.п.);

5) протягом останніх 10–15 років відмічається зміна в предметі й механізмі корупційної угоди за схемою матч-фіксингу у поєднанні з беттінгом, ставками на спорт. Це пов'язано з урізноманітненням можливих спортивних результатів, на які приймаються букмекерські ставки. Так, наприклад, популярними букмекерськими лотами наразі є конкретні проміжки ігрового часу, коли забивається/пропускається у футболі гол, а також отримання червоної картки конкретним гравцем, у визначений відтинок часу, призначення пенальті тощо. Окремо варто вказати на виняткову прибутковість здійснення ставки протягом триваючого матчу, зазвичай у його перерві. Наприклад, ставка на кількість пропущених у футбольному матчі голів, загальний підсумковий рахунок при нульовому рахунку за підсумками першого тайму матиме найвищий коефіцієнт. У зв'язку з цим в українському футбольному чемпіонаті можливо спостерігати окремі нетипові матчі, коли при безрезультативному першому ігровому відрізку другий стає багатим на забиті м'ячі. У цьому виявляються зацікавленими як окремі гравці, так і цілі команди, тренери, власники клубів.

Приміром, у 2016 р. під час поєдинку команд Першої ліги між маріупольським «Іллічівцем» і «Гірник-Спорт» із Горішніх Плавнів господарі, поступаючись після першого тайму 0:1, виграли 3:1. Усе б нічого, якби під час зустрічі в різних конторах на перемогу азовців не зробили ставок на суму £ 218 тис. У процесі внутрішнього розслідування тінь упала на двох футболістів «Гірника» – оборонців Сергія Геращенко й Олександра Грабара. Обоє перевірили на детекторі брехні. Геращенко вину заперечував, але поліграф виявив, що він казав неправду. Натомість Грабар у скоєному зізнався, але видавати замовників не став. Матеріали цієї справи передані в Національну поліцію [26].

Таким чином, беттінг може бути як кримінальним, так і некримінальним, але криміногенним, таким що пов'язаний із матч-фіксингом. Не є таємницею, що представники букмекерських контор є активними агентами підкупу спортсменів, тренерів. Заздалегідь фіксовані

результати матчу, як наслідок корупційної угоди, в подальшому стає предметом оплатного збуту для «гравців» букмекерських контор. Відтак, формується широка мережа зацікавлених у фіксованих результатах матчів осіб, які спрямовують чималу кількість ресурсів для стимулювання матч-фіксингу як короткострокову інвестицію. Тож спортивні клуби, гравці перебувають під постійним корупційним тиском з боку таких агентів впливу, що вимагає і від служб безпеки клубу, і від правоохоронних органів злагоджених, координованих та системних дій щодо декриміналізації (у кримінологічному розумінні цього терміну) сфери професійного спорту, його дистанціювання від грального бізнесу.

Принагідно зауважимо, що корупційна злочинність у сфері фізичної культури і спорту не обмежується тими практиками, кримінально-правові форми прояву яких визначені у ст. 369-3 КК України, матч-фіксингом, беттінгом. Не менш суспільно небезпечними та більш поширеними є, так би мовити, *загальнокорупційні злочини*, тобто ті, що передбачені ст.ст. 191, 364, 368 КК України. При цьому, як слушно акцентував А. П. Закалюк, корупція як вияв суспільно неприйнятної людської активності має різні діяльнісні прояви. За механізмом (структурою) корупційного прояву вони поділяються на корупційний вчинок (одноразовий, одномоментний щодо діяння прояв) та корупційну діяльність. Згідно із загальними ознаками діяльності під корупційною діяльністю слід розуміти систему пов'язаних між собою єдиною потребою, метою та послідовністю дій, вчинків особи, наділеною публічною владою або посадовими повноваженнями, спрямованих на забезпечення задоволення приватних, здебільшого корисливих інтересів [63, с. 190]. Корупційна діяльність має більш досконалий, аніж за корупційного вчинку, механізм активності, який проявляється у тому, що діяльність програмується, має властивість до розгортання, послідовного розширення цілей та об'єктів. Вона не лише пристосовується до умов, а, як правило, організує їх, прагне до підкорення та зміни суспільних умов, перетворюючи їх у постійно функціонуюче поле

корупційних відносин, які змінюють звичайні корупційні відносини [63, с. 190].

В цьому контексті корупція у сфері фізичної культури і спорту не є виключенням та цілком може бути описана з відповідною диференціацією на корупційні вчинки та діяльність. Перші хоча й становлять суспільну небезпечність, втім є епізодичними проявами антисуспільної спрямованості окремих осіб, які діють, як правило, поодиночі, тобто не у складі групи. Предмети ж корупційних злочинів є набагато менш масштабними. Так, наприклад, наказом управління у справах молоді і спорту Сумської обласної державної адміністрації №2-33/02 від 11.03.2009 р. встановлено провести в м. Суми з 11 по 26.03.2009 р. навчально-тренувальні збори команди області з велосипедного спорту по підготовці до чемпіонату України. Цим же наказом виділено 5008,00 грн. бюджетних коштів на здійснення харчування спортсменів у період проведення зборів, відповідальним за фінансові витрати визначено гр-на М., який отримав вказані грошові кошти, Відповідно до кошторису зазначеного спортивного заходу №65 СП від 11.03.2009 р. вартість харчування одного спортсмена на 1 день складала 70,0 грн., 16 днів 1020,0 грн. У той же час М., достовірно знаючи про необхідність витрачання виділених і переданих йому грошових коштів на забезпечення харчування спортсменів у період проведення навчально-тренувальних зборів з 11 по 26.03.2009 р., маючи на меті привласнення ввірених йому грошових коштів, діючи з прямим умислом та з корисливих мотивів, не передав грошові кошти у сумі 2240,0 грн. спортсменам К. та Ф. і не забезпечив їх додатковим харчуванням на період проведення зборів. При цьому, з метою приховання вчиненого злочину, М. склав відомість про видачу коштів на харчування спортсменів, до якої вніс неправдиві дані про ніби-то отримані зазначеними вище спортсменами грошових коштів, які фактично їм не передавав. В подальшому, протягом 2009–2010 р.р. він вчинив ще декілька аналогічних епізодів. Своїми діями М. вчинив злочини, передбачені ч. 3 ст. 191 та ч.ч. 2, 3 ст. 358 КК України [29].

Епізодичні корупційні злочини вчиняються, як правило, директорами та іншими матеріально відповідальними особами спортивних, освітньо-виховних організацій. Приблизно у 40 % випадків такі дії мають місце у зв'язку з оперативним управлінням майном, як це позначено у вищенаведеному прикладі. Більшість же (хоча й із незначним переважанням – 55 %) корупційних дій цього ґатунку вчиняється у зв'язку та в ситуації участі в організації проведення спортивних заходів. З них – у 76 % випадків йдеться про привласнення коштів, виділених на харчування спортсменів, що проходять спортивні збори. Ще у 24 % – привласнення або розтрата майна, виділеного для майнового облаштування спортивних локацій, придбання обладнання, інвентарю, спортивної форми, розміщення спортсменів для тимчасового проживання у готелях.

Так, наказом управління у справах молоді і спорту Сумської обласної державної адміністрації № 03/02 від 19.01.2009 р. затверджено кошторис № 3/ф для проведення навчально-тренувального збору з футболу команди м. Ромни у складі 25 учасників навчально-тренувального збору (далі – НТЗ). З них: 23 спортсмени та 2 тренери, до участі в Чемпіонаті ДЮФЛ України в період з 19 січня по 05 лютого 2009 р. На проведення вказаного заходу для забезпечення харчування учасників НТЗ футбольної команди м. Ромни згідно кошторису було передбачено кошти в сумі 26550 грн. Гр-н Н., перебуваючи на посаді голови постійного комітету з організації та проведення змагань Федерації футболу Сумщини, не інформуючи про проведення НТЗ та виділення для цих потреб коштів головного тренера ТОВ «Футбольний клуб «Електрон» та інших тренерів, з метою привласнення коштів, в січні 2009 р. отримав під звіт в бухгалтерії управління у справах молоді і спорту Сумської обласної адміністрації, грошові кошти в сумі 26550 грн. В період з 06.04.2009 р. по 23.04.2009 р. НТЗ гр-н Н. не провів, а отримані під звіт кошти привласнив та використав на власні потреби [33].

Ще біля 4–5 % випадків вчинення привласнення майна припадає на безпідставне нарахування грошових премій керівниками органів та установ

управління фізичною культурою і спортом. Наприклад, гр-н А., перебуваючи на посаді начальника Івано-Франківського обласного відділення (Філії) Комітету з фізичного виховання та спорту, умисно, зловживаючи своїм службовим становищем, діючи всупереч укладеному з ним контракту, видав та підписав наказ від 23.09.2013 року № 02-к, згідно якого, за підсумками роботи Філії А. нарахована премія у розмірі 4600 грн., тоді як згідно пп. 2 п. 24 Контракту премія встановлена в розмірі місячної заробітної плати і повинна становити у вересні 2013 року 3505,40 грн. з наступного розрахунку: 2062 грн. – посадовий оклад; 1031 грн. – надбавка за складність та напруженість в роботі та 412,40 грн. – доплата за почесне звання «Заслужений працівник фізичної культури і спорту України». Тобто, обвинуваченому А. на підставі виданого ним наказу від 23.09.2013 року № 02-к безпідставно нараховано та ним отримано премію в сумі 1094,60 грн. [30].

В поодиноких випадках (не більш як у 1 % опрацьованої вибірки вироків суду) зустрічаються разові схеми по створенню фіктивних груп у закладах спортивної освіти (таких як дитячо-юнацькі спортивні школи, інтернати і т.п.) з подальшим безпідставним нарахуванням заробітної плати тренерам, обслуговуючому персоналу тощо. Так, наприклад, гр-н В., обіймаючи посаду заступника директора ДЮСШ «Юність» (м. Лозова Харківської обл.) з навчально-виховної роботи 03.09.2012 р., вступив в злочинну змову з тренером-викладачем з футболу гр.-ном Ф., погодивши створення останнім фіктивної групи з футболу. Після чого В., діючи спільно та в інтересах Ф., умисно, з метою розкрадання бюджетних коштів, формував таблиці обліку робочого часу, в яких зазначалися недостовірні відомості про фактично відпрацьований Ф. робочий час в створеній ним фіктивній групі з футболу у складі 12 учнів. Потім, В., достовірно знаючи про те, що заняття та тренування з футболу у вище вказаній групі Ф. не здійснюються, формував та підписував тарифікаційні списки щодо тренерського навантаження на тренерів-викладачів ДЮСШ «Юність». Внаслідок чого, протягом вересня –

грудня 2012 р. та протягом січня – березня 2013 р., тренер-викладач з футболу Ф. незаконно одержав грошові кошти у розмірі 10087 грн. 50 коп. [31].

Подібні випадки епізодичних корупційних злочинів за результатами нашого дослідження *сукупно* складають не більше як 10 % від всього фактичного обсягу корупції у сфері фізкультури і спорту. Проте у структурі слідчої й судової практики вони мають абсолютну більшість, що свідчить про надвисоку латентність і колосальну дисфункцію правоохоронних органів щодо організованої спортивної корупції. Задля створення необхідної статистичної картини правоохоронці обмежуються виключно незначними, часом «дріб'язковими» (із незначним розміром майнових збитків, з ознаками малозначного діяння) та несистемними корупційними діяннями. В цілому ж «обличчя» корупції аналізованої сфери суспільних відносин визначають корупційні практики високого рівня організації, системна, усталена злочинна діяльність.

Ця обставина серед іншого відкриває можливість по-іншому поглянути на розгортання конфліктів між різними угрупованнями адміністраторів у сфері фізичної культури і спорту регіональної та/або місцевої локалізації (тобто на рівні відповідних федерацій у зв'язці з муніципалітетами чи без такої) з приводу отримання права приймати, організовувати ті чи інші спортивні змагання на своїй території, об'єктах. Така організація пов'язана, як правило, з цільовим фінансуванням спортивних заходів з бюджетів і фондів центрального та міжнародного рівня (при проведенні міжнародних змагань під егідою відповідних міжнародних спортивних федерацій, асоціацій). Фінансування здійснюється не на пряму, а через адміністративно-господарські «фільтри» місцевих осередків управління. Саме у їх діяльності й відбувається основні етапи «фільтрації», тобто привласнення, розтрата виділених на організацію спортивних заходів коштів.

Як засвідчили зібрані нами експертні оцінки 43 представників органів управлінь 27 професійних футбольних спортивних клубів, а також 8

обласних федерацій баскетболу, 5 обласних організацій федерацій з пауерліфтингу, 3 обласних федерацій веслування на каное та байдарках, 85 експертів з числа чинних та колишніх працівників управлінь фізичної культури та спорту обласних державних адміністрація у Київській, Львівській, Одеській, Харківській та Херсонській областях, а також профільних підрозділів (департаментів, управлінь) міських рад обласних центрів, на етапі планування проведення відповідних спортивних заходів, в залежності від їх статусу (місцеві, регіональні, загальнодержавні, загальнодержавні відкриті (з можливістю участі представників інших країн), міжнародні континентальні, міжнародні світові спортивні змагання) відбувається встановлення та конкурування корупційних контактів, корупційних угод з відповідними організаторами та розпорядниками. Умовами подібних корупційних угод є прийняття рішення про проведення спортивного заходу у визначеному населеному пункту та/або з використанням визначених об'єктів спортивної інфраструктури (стадіонів, палаців спорту і т.д.), а також здійснення відповідного фінансування (в тому числі й цільового, в низці випадків – з державного бюджету) в обмін на так звані «відкати» – подальше повернення у приватному, протиправному порядку коштів центральному розпорядникові фінансового забезпечення, окремим його посадовим особам. Останні можуть належать до різних за організаційно-правовою формою суб'єктів – Міністерства молоді та спорту України, Української асоціації футболу, Національного олімпійського комітету України тощо.

Аналогічні за своїм змістом корупційні угоди укладаються між організаторами спортивних заходів та телевізійними мовниками з приводу отримання права на здійснення телевізійних трансляцій. Як правило (у 98 % випадків), останні, як предмет корупційної угоди, мають місце при трансляції футбольних матчів Української Прем'єр-Ліги, рідше (у 1–2 % випадків) – баскетбольних матчів чоловіків «Суперліги Парі-Матч» й деяких інших змагань. Однак, якщо у випадку з так званими «відкатами» йдеться про

привласнення або розтрату, вчинену з використанням службового становища (ст. 191 КК України), то корупційні угоди щодо отримання переважного права на здійснення телетрансляцій за наявності до того підстав охоплюється виключно відповідними злочинами у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг (ст.ст. 364, 364-1, 368–369-2 КК України).

Як засвідчило здійснене нами суцільне дослідження судових вироків, розміщених у електронній системі «Єдиний державний реєстр судових рішень», починаючи з 2009 р., тобто за десятирічний період, не винесено жодного вироку по злочинам у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, пов'язаним з посяганням на відносини фізичної культури та спорту як додатковий об'єкт. Тобто цей сегмент корупції у сфері фізичної культури і спорту є абсолютно латентним.

В той же час, за цей же десятирічний період виявлено 17 обвинувальних вироків за привласнення, розтрата або заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем. Питома вага цих вироків складає 0,2 % у загальній структурі судимості (за кількістю вироків, яка дорівнює 10511) по злочинам, передбаченим ст. 191 КК України. Обчислення відповідної частки у загальній структурі злочинності за ознаками привласнення, розтрата або заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем, а також зіставлення її з результатами зібраних нами експертних оцінок 125 слідчих з відповідних підрозділів ГУНП у Дніпропетровській, Київській, Львівській, Одеській та Харківській областях дають підстави стверджувати, що щорічний рівень корупційних злочинів, передбачених ст. 191 КК України, які виявляються правоохоронними органами у сфері фізичної культури і спорту складає приблизно 35–40 злочинів без врахування частки латентності. При визначенні ж останньої має враховуватися із врахуванням системності корупції, її усталених форм і тієї обставини, що до кримінальної відповідальності найчастіше притягаються лише ті особи, які

не включені у потужні корупційні схеми, а предмет їх злочинів є незначним. Саме за їх рахунок правоохоронці здебільшого і «роблять показник», а найбільш суспільно небезпечні корупційні практики у сфері фізичної культури і спорту через низку причин (в основному – через ту ж корупцію, але вже у лавах правоохоронних і судових органів; маємо взаємообумовленість, самодетермінованість корупційної злочинності) лишаються для них недосяжними.

Слушним з цього приводу видається твердження Ю. В. Орлова, який зазначає, що корупційна схема має специфічну соціально-правову, економіко-кримінальну природу, постає інституційним утворенням, формується як функціонально однорідний, відносно самостійний, комплексний механізм вчинення корупційних та пов'язаних з ними злочинів. Однією з кримінологічно значущих властивостей корупційних схем є їх інституційне взаємопроникнення, що впливає на системну дисфункцію цілих галузей народного господарства [122, с. 107]. Корупційним схемам властива стійкість, кадрова варіативність, незалежність (в більшості випадків) від персонального складу учасників [122, с. 105]. Тож навіть у випадку викриття злочинної діяльності учасника однієї з ланки корупційної схеми у сфері фізичної культури і спорту, сама схема не руйнується. Ба більше: окремий учасник, особливо нижчого рівня, цілком може не мати навіть й уяви про масштаби, структуру, інших учасників відповідної схеми. В цьому виявляється один з елементів забезпечення безпеки її функціонування, внутрішньої стійкості, еластичності.

Здійснене нами збирання експертних оцінок серед представників низки місцевих федерацій футболу, баскетболу України, а також працівників Департаменту захисту економіки Національної поліції дає можливість для висновків про функціонування на постійній основі в нашій державі одночасно низки корупційних схем, які використовуються для привласнення, розтрати бюджетних коштів, що виділяються через структури Міністерства молоді та спорту України, Національний олімпійський комітет України й

деякі інші центральні та місцеві (на рівні обласних державних адміністрацій) органи виконавчої влади, а також муніципалітети. Визначити більш конкретно їх обсяги не беруться навіть експерти, які безпосередньо працюють у цій сфері. Ясно лише одне, що це – мільярди гривень з державного та місцевих бюджетів. І оскільки вони функціонують на постійній основі, той йдеться про тисячі злочинів (включаючи й супутні, такі як службове підроблення і т.п.) щорічно в масштабах всієї держави.

Зауважимо, що у сфері фізичної культури корупція відтворюється за аналогічними схемами та в ідентичних (у загальних рисах) формах, юридичні ознаки яких передбачені ст. 191 КК України. Єдиною відмінністю є те, що в основному такі злочини вчиняються на рівні організації органами місцевого самоврядування, освітніми закладами робіт щодо встановлення чи ремонту спортивних майданчиків як на території загальноосвітніх шкіл, прирівняних до них закладів освіти, так і на прибудинковій території, рекреаційній зоні населених пунктів (парки, сквери тощо).

Так, наприклад, посадові особи Управління освіти Солом'янської районної державної адміністрації в місті Києві та ТОВ «Дитячі та спортивні майданчики» за попередньою змовою, діючи умисно, з корисливих мотивів, здійснили розтрату бюджетних коштів на суму 157 тис. грн. Встановлено, що Управління освіти Солом'янської РДА уклало 03.08.2015 р. з ТОВ «Дитячі та спортивні майданчики» договір на виконання капітальних робіт з модернізації та відновлення спортивного майданчику в СОЗШ № 69 по вул. Донецькій у Києві на загальну суму 700 тис. грн. Управління освіти перерахувало виконавцеві всю суму відповідно до договору та актів виконаних робіт [183]. За результатами огляду та обстеження виконаних робіт на СОЗШ № 69 по модернізації та відновлення спортивного майданчика, спеціалістом К. складено акт від 19.11.2015 р., згідно якого встановлено збитки на суму 157 тис. грн. [193].

Загалом діяльність вказаного ТОВ «Дитячі та спортивні майданчики» неодноразово ставала предметом досудового розслідування в різний час та територіально різними суб'єктами кримінального провадження:

- м. Одеса, 2017 р. – ч. 1 ст. 191 КК – розтрата коштів, що виділялися з муніципального бюджету для проведення робіт з реконструкції міні-футбольного поля та баскетбольного майданчика [190];

- м. Черкаси, 2017 р. – ч. 3 ст. 191 КК – привласнення коштів службовими особами ТОВ «Дитячі та спортивні майданчики» під час проведення будівельних робіт на спортивному майданчику ДЮСШ «Дніпро 80» по вул. Ярославській, 5 у м. Черкаси [191];

- м. Виноградів (Закарпатська обл.), 2017 р. – ч. 1 ст. 366 КК – службове підроблення, а саме внесення завідомо неправдивих відомостей у документацію по будівництву спортивного майданчика [188] як інструмент подальшого привласнення ввіреного майна;

- м. Київ, 2017 р. – ч. 1 ст. 191 КК - службові особи Управління освіти Солом'янської районної в місті Києві державної адміністрації та ТОВ «Дитячі та спортивні майданчики» за попередньою змовою, діючи умисно, з корисливих мотивів, здійснили розтрату бюджетних коштів на суму 157 тис. грн. [193];

- м. Чернігів, 2017 р. – ч. 1 ст. 364 КК – зловживання владою або службовим становищем працівниками управління при укладенні договорів між Управлінням ЖКГ Чернігівської міської ради та підрядними організаціями ТОВ «Дитячі та спортивні майданчики», ТОВ «Укртехмаш» на виконання Програми відновлення дитячих ігрових та спортивних майданчиків на 2016-2017 роки, станом на 01.06.2017 [189];

- смт. Ясіня (Закарпатська обл.), 2016 р. – ч. 3 ст. 191 КК: 07.12.2015 р. Ясінянською селищною радою в особі селищного голови М. та ТОВ «Дитячі та спортивні майданчики» в особі директора В. укладено договір будівельного підряду № 6020, за яким останнє зобов'язалося у строк до 27.12.2015 р. провести будівництво спортивного майданчика в смт. Ясіня,

Рахівського району, розміром 42х22 м. за адресою смт. Ясіня на території шкільної ділянки Ясінянської ЗОШ I-III ступенів №1. У подальшому, службові особи Ясінянської селищної ради за попередньою змовою зі службовими особами ТОВ «Дитячі спортивні майданчики», діючи умисно, зловживаючи своїм службовим становищем, з метою розтрати на користь третіх осіб ввіреного їм майна - бюджетних коштів, 24.12.2015 підписали складений та поданий до селищної ради акт приймання виконаних будівельних робіт за грудень 2015 року № 2, до якого було внесено завідомо неправдиві дані про нібито виконані будівельні роботи на суму 517 372, 24 грн., у той час як насправді такі роботи виконані не були [192; 11].

Тобто маємо справу із систематичною діяльністю підприємства по всій території України протягом тривалого часу. Діє воно і зараз, а його службові особи, фігуранти численних кримінальних проваджень й досі не набули статусу засуджених.

Ще один приклад: 13.01.2016 р. до Чугуївської місцевої прокуратури Харківщини надійшов лист із управління СБУ області, де йшлося про те, що протягом 2015 року проводились роботи з реконструкції місцевого стадіону «Авангард». Замовником робіт був відділ освіти Зміївської районної державної адміністрації. Гроші на виконання відповідних робіт, – понад 7 млн. грн., перераховані виконавцеві – ТОВ «Міленіум Спорт». Замовник, у свою чергу, підписав акти виконаних робіт, однак фактично роботи з реконструкції стадіону не завершив, внаслідок чого очевидна розтрата грошей. Відомості про вчинене кримінальне правопорушення внесені до Єдиного реєстру досудових розслідувань 14.01.2016 р. [183].

Однією з поширених корупційних схем є використання підприємствами, які мають потужності для виробництва та виконання робіт із встановлення дитячих спортивних майданчиків, фактичних зв'язків із народними депутатами, зокрема, «мажоритарниками». Остання, як відомо, доступний такий інструмент сприяння фінансування місцевих закладів освіти за відповідним одномандатним округом як субвенція. Її «освоєння»

здійснюється з дотриманням тендерних процедур (або ж без таких, якщо сума закупівлі не перевищує передбаченого законодавством «порогового» значення), механізми викривлення, симулювання яких – окрема тема досліджень. Для нашого ж дослідження важливим є те, що встановлення, реконструкція дитячих спортивних майданчиків по всій країні – «бум» останніх років. Дійсно – це справа потрібна, благородна, безпосередньо пов'язана з підтримкою, стимулюванням фізичної культури населення, дітей. Водночас так само безпосередньо пов'язана вона і з корупцією у виді так званих «відкатів» – коштів, що повертаються народному депутатові чи іншим близьким до нього особам у протиправному, приватному порядку як «винагорода» субвенційні ініціативи. Їх (корупції і субвенційного «меценатства») дотичною площиною є невинувато завищені бюджетні видатки на виконання робіт, порушення правил чесної конкуренції на рику таких послуг, зниження їх якості. Як засвідчили зібрані нами експертні оцінки в бізнес-середовищі, виконання не менш як 50 % робіт такого ґатунку пов'язані з корупційними злочинами.

Окрім корупційних угод щодо організації проведення спортивних заходів, будівництва чи реконструкції об'єктів інфраструктури у сфері фізичної культури і спорту певною поширеністю характеризуються також корупційні угоди щодо результатів допінгового контролю. Принагідно звернімо увагу на ту обставину, що Міністерство молоді та спорту фінансує лабораторію, результати якої свідомо неприйнятні та не мають абсолютно ніякого значення з точки зору методології та юридичних механізмів Міжнародного антидопінгового агентства (далі – ВАДА), Тим не менше, за відсутності власної, акредитованої ВАДА, лабораторії, рудиментарна система боротьби з допінгом в Україні фінансується з розмахом навіть за теперішніх часів. По суті, за відсутності механізмів і процедур в Україні відбувається імітація боротьби з допінгом за рахунок держбюджету, а авторитет і престиж країни чиновники примудряються розмінювати на дешевий власний піар [94]. При цьому ведення коректної статистики з питань

використання допінгу є неможливим, оскільки немає чітких критеріїв у кваліфікації діянь, що становлять допінгові випадки [84]. В таких умовах вчинення корупційних злочинів, спрямованих на фальсифікацію результатів допінг-тестів є досить простим завданням та поширеною практикою, адже контроль з боку ВАДА не здійснюється.

Отримані нами експертні оцінки професійних спортсменів з великого футболу, пауерліфтингу, важкої та легкої атлетики, веслування засвідчують значне поширення так званої «допінгової» корупції: не менш як 5–8 % допінгових проб фальсифікуються на підставі корупційної угоди. На цю обставину вказало 10 % з опитаних пауерліфтерів, 8 % важкоатлетів, 4 % легкоатлетів та по 1 % футболістів й веслувальників.

Таким чином, роблячи проміжний підсумок, зауважимо, що корупційна злочинність у сфері фізичної культури і спорту є вельми розгалуженою за формами, механізмами відтворення, а також юридично значущими ознаками. Тим не менш, їх спільною рисою є злочинне викривлення, фальсифікація суспільного значення та можливостей розвитку фізичної культури і спорту.

Дотичною до корупції у сфері фізичної культури і спорту, зокрема до матч-фіксингу, хоча й цілком самостійною є кримінологічна *проблема гемблінгу* (організація букмекерської діяльності, тоталізатору, що є різновидом грального бізнесу) та беттінгу (ставки на спорт). Протягом багатьох років, наголошує Г. Ю. Бордюгова, спортивний тоталізатор вважався сферою інтересів дрібних шахраїв. Проте зараз це є пірамідою, в якій агенти підкуповують спортсменів та спортивних суддів, посильні, які роблять ставки, та боси (наркаторговці, работорговці, продавці зброї тощо), які використовують для цього брудні, «відмиті» на криміналі гроші. Для цих людей кримінал є буденною справою, і одного разу вступивши з ними у гру, суб'єкт маніпулювання ризикує здоров'ям, життям, кар'єрою, іншими благами, якщо не погоджується на їхні умови. Наприклад, були випадки вбивств президентів футбольних клубів, самогубства гравців та рефері, викрадання офіційних осіб футбольних клубів тощо [19]. Тож явище

гемблінгу з кримінологічної точки зору є комплексним, в якому переплітаються як суто економіко-кримінальні практики (зайняття гральним бізнесом, відмівання коштів, здобутих злочинним шляхом), так і загальнокримінальні, а також матч-фіксинг, беттінг.

І якщо про матч-фіксинг і кримінальний беттінг вище ми вже вели мову, то гемблінг варто розглядати тією функціональною платформою, що створює належні умови для перших двох феноменів, є їх потужною метасистемною детермінантою із самостійною, кримінально-правовою оцінкою. Визначення останньої, спирається на положення Закону України «Про заборону грального бізнесу в Україні» № 1334-VI від 15.05.2009 р. та ст. 203-2 КК України (зайняття гральним бізнесом).

З точки зору феноменології злочинності гемблінг є кримінальним епіфеноменом сфери фізичної культури і спорту, адже безпосередньо не посягає на ці відносини. Однак значний його сегмент відтворюється у зв'язку з функціонуванням професійного спорту та щодо нього, в низці випадків ставить його об'єктом свого обструктивного впливу, детермінуючи матч-фіксинг. Відтак є сенс у тому, аби хоча б у найбільш загальних контурах окреслити стан гемблінгу в Україні, структурно описати його зв'язки з кримінальним беттінгом й матч-фіксингом.

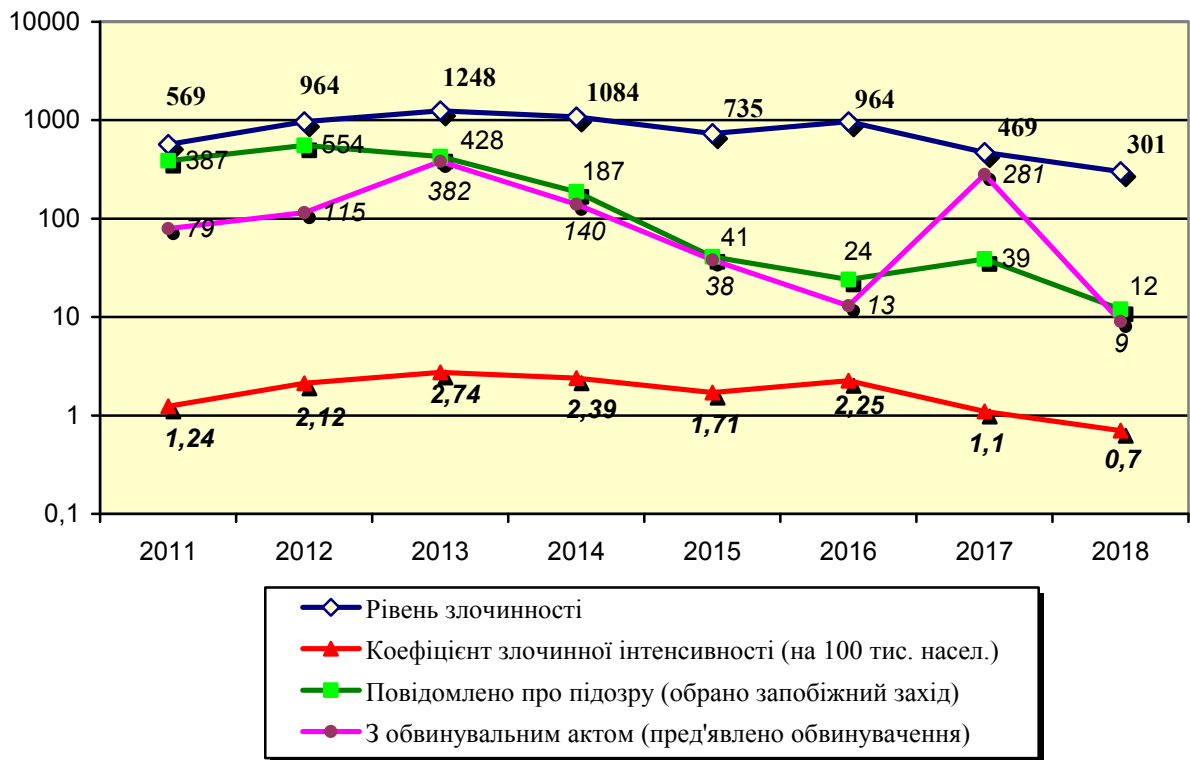
Принагідно зауважимо, що рівень зареєстрованих злочинів, передбачених ст. 203-2 КК України залишається високим, хоча й фіксується тенденція до його зниження протягом останніх п'яти років (див. діаграму 3).

Як можна бачити з діаграми 3, за восьмирічний період чинності кримінально-правової норми, передбаченої ст. 203-2 КК України правоохоронними органами було виявлено **6334** відповідні злочини. При цьому максимальне значення абсолютного показника зареєстрованих випадків зайняття гральним бізнесом припадає на 2013 р. – 1248 злочинів, що більш ніж вдвічі перевищує аналогічний показник за 2011 р. Більш детальне уявлення про статистично фіксовані тенденції відтворення цього різновиду

кримінальної активності формується при зверненні до розрахунку додаткових показників динаміки (див. Додаток Б).

Діаграма 3

Графічне зображення рівня і динаміки зайняття гральним бізнесом в Україні (2011–2018 рр.)

Аналіз наявної картини динаміки відтворення кримінального гемблінгу дозволяє виділити два умовні періоди:

1) *період інтенсивного зростання*, який припадає на 2011–2013 рр. Саме 2013 р., як було зазначено, є піковим в описуваному динамічному ряді. Абсолютний приріст, розрахований базисним методом по відношенню до 2011 р. склав 679 злочинів. Цей же показник, розрахований ланцюговим методом засвідчив, що найвищий приріст був у 2012 р. – 395 злочинів, у 2013 р. – 284 злочини. Аналогічна картина відобразилась і за відносними показниками. Абсолютний приріст індексу злочинної інтенсивності по відношенню до базового значення 2011 р. становив 1,75 злочинів на 100 тис. населення, що є максимальним за весь восьмирічний період. Так само й розрахунок ланцюговим методом виявив найвище значення у 2012 р. – +0,88 та у 2013 р. – +0,62 на 100 тис. населення. Цю обставину можна пояснити

тим, що 2011 р. був першим повним після набуття чинності ст. 203-2 КК України, а 2013 р. – нового на той час КПК зі зміненими процедурами реагування на заяви і повідомлення про злочини. Тож, власне, саме 2013 р. є, на нашу думку, найбільш репрезентативним із всіх періодів статистично оформленої вибірки реально існуючої аналізованої генеральної сукупності

Так само темпи зростання й приросту виявили найвищі свої позитивні значення саме у 2012 та 2013 рр. при використанні ланцюгового методу розрахунку. Натомість базисний метод вияви дещо іншу ретроспективу: найвищі позканики зростання й приросту фіксуються у 2013 та 2014 р.р. по відношенню до базового 2011 р. Втім, ця особливість в цілому не впливає на кримінологічну структуру динамічного ряду;

2) *період інтенсивного зниження*, яке спостерігається 2014–2018 рр. за винятком 2016 р., коли було зафіксовано позитивне значення абсолютного приросту, розрахованого ланцюговим методом, яке становило 229 злочинів. Проте, на нашу думку, цей виняток свідчить не стільки про реальне зростання злочинної активності населення, більш інтенсивне його залучення до асоціальних практик у сфері грального бізнесу, скільки про політично зумовлену, цілеспрямовану, вибіркочу активізацію діяльності правоохоронних органів щодо викриття діяльності мережі окремо взятої букмекерської контори – «Фаворит».

Тут не зайвим буде згадати й офіційне повідомлення Служби безпеки України, розміщене на її сайті восени 2016 р. про те, що «було припинено функціонування грального бізнесу, який вівся через розгалужену мережу інтернет-казино, надаючи заборонені законом послуги азартних ігор та букмекерської діяльності. Організована злочинна група, вказувалося у повідомленні, тривалий час діяла на території всієї України, включаючи тимчасово окуповані території. Також ділки працювали в Росії, країнах колишнього СРСР та в Європі. Зокрема, керування та контроль за роботою грального бізнесу на непідконтрольних Україні територіях вівся відповідно до інструкцій, які були розроблені організаторами злочинної схеми. За

оцінками фахівців, масштаби протиправної діяльності організації, що входить до топ-100 компаній, які працюють на ринку грального бізнесу, не мають аналогів у державі. Лише в Україні виявлено понад п'ять тисяч добре законспірованих пунктів надання незаконних послуг. Крім того, діяльність забороненого грального бізнесу забезпечувала фінансування терористичної діяльності на сході України, що є злочином за ст. 258-5 Кримінального кодексу України – фінансування тероризму. Під час проведення слідчих дій за 28-ми адресами в офісних приміщеннях, а також за місцями проживання осіб, причетних до злочину, правоохоронці вилучили майже одну тисячу сучасного комп'ютерного та серверного обладнання, яке використовувалося у злочинній схемі, документацію, гральні пристрої та понад сім мільйонів гривень готівкою. Також оперативники спецслужби виявили замаскований «кол-центр» на 400 робочих місць з сучасним високовартісним комп'ютерним обладнанням, що використовувався для координації протиправної діяльності» [167].

Те, що мова йде саме про мережу «Фаворит» повідомлено не було. Але зібрані нами експертні оцінки в середовищі журналістів та професійних спортсменів доводять саме цю версію. Хоча саме вона не є принциповою. Принципово важливим, разом з тим, є те, що 2016 р. навіть статистично «вибивається» із загальної тенденції реагування правоохоронних органів на злочинний гемблінг. Варто також бути свідомим і тієї обставини, що відповідно до ст. 216 КПК України [87] злочини, передбачені ст. 203-2 КК України, перебувають у підслідності Національної поліції, а не СБУ. Тож питання про те, з яких мотивів оперативні підрозділи саме СБУ почали проявляти інтерес до грального бізнесу в Україні є, на наш погляд, риторичним, адже про фінансування тероризму у повідомленні йшлося лише факультативно, з використанням семантичної зв'язки «крім іншого». Тобто антитерористична діяльність імовірно була лише прикриттям «оперативної зацікавленості» іншого штибу, корупційного. Між іншим, хоча й у 2017 р. кількість обвинувальних актів за ст. 203-2 КК України суттєво, але

неприродно (з урахуванням ознаки відносної сталості злочинності) зростає (див. діаграму 3), тим не менш за особистими невиключними соціологічними спостереженнями, моніторингом засобів масової інформації та комунікації, кількість закладів під назвою «Фаворит» в Україні протягом 2017–2018 рр. не тільки не поменшала, а навпаки: їх присутність у фізичному та медійному просторі, в тому числі й рекламному його сегменті, суттєво зростає.

Загалом же можливо спостерігати не тільки генеральний тренд до зниження виявленої злочинів досліджуваної категорії, а й, перш за все колосальне падіння ефективності правоохоронної діяльності щодо розкриття злочинів, виявлення осіб злочинців, доведення їх вини, здійснення якісного розслідування, завершеного передачею проваджень до суду й зрештою обвинувальним вироком. Наочно це видно при зверненні до динаміки кількості повідомлень про підозру (за КПК 1960 р. – обрання запобіжного заходу): у порівнянні з піковим 2012 р., коли підозрюваних у відповідних провадженнях було 554 особи, у 2018 р. їх кількість в 50 разів зменшилась та склала всього 12 осіб, хоча кількість зареєстрованих злочинів знизилась утричі.

Тож мова йде не лише про зниження кількості виявлених злочинів, передбачених ст. 203-2 КК України, а й саботування (чи-то на керівному рівні, рівні організації, чи-то на рівні безпосередніх виконавців, або ж на обох одночасно) їх розкриття та розслідування. На це ж вказують, зокрема, і відомості про динаміку складання обвинувальних актів (за КПК 1960 р. – пред'явлення обвинувачення): якщо у 2011 р. частка проваджень з обвинуваченням складала 13,9 %, 2012 р. – 11,9 %, у 2013 – 30,1 %, у 2014 р. – 12,9 % (в середньому 12,9 %, за виключенням 2013 р.), то у 2015 р. – вже 5,2 %, 2016 р. – 1,3 %, 2018 р. – 2,9 %. Тобто в середньому 3,1 %, за виключенням нетипового 2017 р., коли питома вага проваджень з обвинувальними актами склала 59,9 %, що може бути пояснене цілеспрямованим «відпрацюванням» ігрового бізнесу як разовою акцією, що мала місце восени 2016 р. (з відповідним відтермінуванням показників по

обвинуваченню) з вельми неоднозначною інтерпретованою мотивацією. Загалом же маємо більш ніж чотириразове зниження ефективності розслідування кримінальних проваджень навіть у тих випадках (а їх, з огляду на очевидний характер злочинного зайняття ігровим бізнесом має бути більшість), де йдеться про провадження «з особою», тобто про там, де повідомлено про підозру.

У зв'язку з цим зауважимо, що гемблінг фактично є інтегрованим до корупційних схем діяльності низки центральних органів державної виконавчої влади, має необхідне, корупційно зумовлене прикриття з боку правоохоронних органів. В цьому аспекті варто погодитись із думкою Ю. В. Орлова про те, що невід'ємним елементом, властивістю корупційної схеми є активне використання її суб'єктами елементів механізму правового (квазіправового) регулювання. Саме завдяки інтеграції останніх до механізму кримінально-корупційних практик досягається: по-перше, – додаткове прикриття, звуження зони ризиків викриття злочинної діяльності через часткову легалізацію окремих організаційних форм її супроводження (документального, режимного тощо) та; по-друге, – вища ефективність незаконного, корупційного, використання службових повноважень завдяки такій іманентній властивості правового регулювання як забезпеченість державним примусом [122, с. 103–104].

В контексті ж гемблінгу використання квазіправового елемента в багатьох випадках відбувається через прикриття інститутом державної лотереї, що регулюється спеціальним нормативно-правовим актом – Законом України «Про державні лотереї в Україні» № 5204-VI від 06.09.2012 р. [135]. Отримуючи ліцензію на здійснення лотерейної діяльності та статусу оператора державної лотереї, букмекерські контори лише забезпечують видимість легальності, адже фактично здійснювана ними діяльність абсолютно не відповідає ані за змістом, ані за формою державній лотереї. Суб'єкт здійснення такої діяльності не виступає організатором гри, а є лише посередником між іншими організаторами та умовними «гравцями» –

особами, які займаються беттінгом, здійснюють ставки на спорт. Але наявність такого документального прикриття дозволяє працювати не лише в «онлайні», а й в «офлайні», орендуючи приміщення, забезпечуючи: а) максимально можливе клієнтське охоплення; б) вельми зручні умови для налагодження корупційної взаємодії з правоохоронними органами, створення квазіправових підстав для відмови у початку кримінального провадження, або ж його закриття з посиланням в процесуальних документах на статус суб'єкта як оператора чи розповсюджувача державної лотереї.

Але в деяких випадках не відбувається навіть спроби такого прикриття, що не виключає, втім, стійкість функціонування букмекерських контор зі ставками на спорт як елементами ігрового бізнесу. Показовим в цьому аспекті є приклад з однією з найбільших на ринку України букмекерських контор – «Pari Match».

Не зважаючи на засилля реклами цієї організації в інформаційному просторі нашої країни вона офіційно не здійснює господарську діяльність, зареєстрована на Кіпрі. При реєстрації ТМ «Pari Match» 31.10.2012 в Україні (незважаючи на те, що гральний та букмекерський бізнес заборонені з 2009 р.) вказана наступна класифікація видів діяльності під торгівельною маркою «Pari Match»:

- влаштування спортивних і культурних заходів;
- влаштування лотерей;
- влаштування спортивних змагань; послуги щодо ігор на гроші;
- ігрові послуги через комп'ютерні мережі; послуги казино (азартні ігри);
- служба новин (спортивних); хронометраж спортивних змагань.

При цьому жодного з пунктів «Парі Матч» немає в списку офіційних розповсюджувачів державної лотереї [71].

Водночас саме «Pari Match» є офіційним спонсором Національної збірної України з футболу, футбольного клубу «Шахтар» (Донецьк), а також вищої баскетбольної ліги, футбольної Прем'єр-Ліги. Відтак, ця фактично

букмекерська контора (що впливає як з тексту рекламних оголошень, так і змісту безпосередньої діяльності по прийняттю ставок на спорт) має прямий вплив на власників клубів, адміністраторів сфери футболу найвищого рівня.

Крім цього букмекерська діяльність проводиться також під брендами «ФОН БЕТ», «Приватбет», «Спорт Ліга», «Спорт аналіз Betting», «Bet Club», «Гол», «Руб 90», «Команда», «М-1xbet», «Плюс Мінус», належними як зареєстрованим, так і незареєстрованим в Україні юридичним чи фізичним особам. «ФОН БЕТ», наприклад, взагалі повністю російська компанія, яка навіть не намагається приховати своє походження [71] та діє в тому числі й на тимчасово окупованих територіях.

Зауважимо, що «спортивний» беттінг органічно сполучається з іншими кримінально караними проявами зайняття ігровим бізнесом – ігровими автоматами, рулетками тощо. Однак, організація та забезпечення функціонування «спортивного» беттінгу у структурі гемблінгу і за прибутковістю, і за масштабами охоплення «клієнтів» посідає провідні позиції. Його приблизна питома вага – 55–60 % у структурі всього нелегального ігрового бізнесу в Україні.

При цьому його територіальне поширення в цілому відповідає географії злочинів, передбачених ст. 203-2 КК України. Лідируючі позиції за цим показником традиційно посідає Центрально-Східний регіон, як протягом 2011–2013, так і протягом 2014–2018 рр. Найвищі показники судимості за узагальненими даними Державної судової адміністрації за період 2011–2018 рр. фіксуються у Дніпропетровській (139 осіб), Харківській (95 осіб), Луганській (88 осіб), Київській (87 осіб) та Донецькій (74 особи) областях. Найменш кримінально враженим також традиційно виявляється Західний регіон: Львівська (11 осіб), Волинська (9 осіб), Івано-Франківська (9 осіб), Чернівецька (3 особи) області.

Окрім описаних вище кримінальних феноменів та епіфеноменів корупційного і бізнесово-ігрового характеру у сфері фізичної культури і спорту, істотно обструктивною для неї властивістю характеризується також й

відтворення допінгових практик. Йдеться, перш за все, про *спонукання неповнолітніх до вживання допінгу* (ст. 323 КК України). Втім, за період дії чинного закону про кримінальну відповідальність в Україні зареєстровано лише 5 злочинів цієї категорії: по одному у 2004, 2007, 2010, 2011 та 2015 рр., і лише 2 засуджених. З них – лише одна особа має відношення до спортивної діяльності.

Так, в період із квітня 2014 року до жовтня 2014 року гр-н М., працюючи тренером-викладачем секції важкої атлетики КДЮСШ спортивного комплексу управління соціального розвитку ВП РАЕС ДП НАЕК «Енергоатом», на своєму робочому місці в спорткомплексі у м-ні Перемоги, 59 м. Кузнецовська та за місцем свого проживання шляхом пропозиції, переконання у доцільності застосування, пропозиції власноручного здійснення ін'єкцій спонукав своїх неповнолітніх вихованців К. і В. до застосування допінгу у виді анаболічних стероїдів – метандієнону, нандролону деканату, нандролону фенілпропіонату, та анаболічного лікарського засобу інозиту [186]. В іншому ж випадку, у кримінальному провадженні № 646/3388/13-к, у якому гр.-на Б. засуджено за вчинення злочину, передбаченого ч. 1 ст. 321 КК України, суспільно небезпечні дії полягали у оплатному збуті неповнолітньому сильнодіючого лікарського засобу «Димедрол» [187]. При цьому ані неповнолітній, ані злочинець не мали відношення до спорту.

Настільки незначна слідча й судова практика є цілком закономірною. Щонайменше з тією причини, що ст. 323 КК України у своїй примітці при визначенні допінгу посилається на міжнародний нормативно-правовий акт – Антидопінговий кодекс Олімпійського руху, який втратив чинність ще у 2004 р., одночасно з набуттям чинності Всесвітнього антидопінгового кодексу. Тому не є дивиною практична відсутність судової практики й мізерна та майже безперспективна (у процесуальному плані) слідча практика. Враховуючи це, кримінальна статистика є абсолютно не репрезентативною та не дозволяє спиратися на неї у нашому дослідженні, адже за результатами

зібраних нами експертних оцінок серед професійних спортсменів, фактична розповсюдженість допінгових практик, в тому числі й серед неповнолітніх є вельми високою. У зв'язку з цим знову ж таки варто вести мову про високу латентність цих злочинів.

До того ж не зайвим буде вказати й на особливості вітчизняної правової системи, яка визначає злочинним лише спонукання неповнолітніх до вживання допінгу. Вживання ж допінгу повнолітніми спортсменами, а так само і неповнолітніми, однак без попереднього їх спонукання злочинами не визнаються. Проте очевидно, що такі дії, які полягають у порушенні антидопінгових правил (тобто правопорушеннями відповідно до Закону України «Про антидопінговий контроль у спорті» № 1835-VIII від 07.02.2017 р.), хоча і не є злочинними, однак мають (принаймні на сьогоднішній день, поки не криміналізовані) всі ознаки фонових для злочинності явищ та можуть розглядатися як суть *допінгове шахрайство*. Саме шахрайство, адже йдеться про досягнення високих спортивних результатів та пов'язаних з ним майнових і немайнових благ шляхом обману, а також із заподіянням побіжно шкоди здоров'ю спортсмена, підриванню авторитету інститутів спорту.

Допінг – узагальнююча назва низки речовин і методів, що мають стимулюючий, відновлюючий, знеболювальний, метаболічно-прискорюючий вплив на організм. Їх перелік постійно оновлюються як на міжнародному рівні, так і національному. Згідно із Забороненим списком ВАДА (2019), який імплементований до українського правового поля відповідним рішенням Національного антидопінгового центру, до числа заборонених у використанні під час спортивних змагань та у інший, міжзмагальний період речовин (допінгу) відносяться: анаболічні ендоргенні стероїди, інші анаболічні агенти, еритропоетини (ЕРО) та агенти, що впливають на еритропоез, пептидні гормони та їх релізинг-фактори, фактори росту та модулятори фактору росту, всі селективні та неселективні бета-2 агоністи, гормони та модулятори метаболізму (інгібітори ароматази, селективні модулятори рецепторів естрогенів (SERMs), інші антиестрогенні речовини

агенти, що запобігають активації рецептору активіну ПВ, модулятори метаболізму), діуретики та маскуючі агенти [59].

Як свідчить звіт ВАДА щодо порушення антидопінгових правил (Anti-Doping Rule Violation (ARDVs) Report) за 2014 р. (останній опублікований звіт щодо антидопінгових правопорушень на сайті ВАДА), серед отриманих і проаналізованих лабораторіями ВАДА 217 762 зразків аналізів спортсменів різних країн 2287 проб мали несприятливий результат. Із них 1462 (64 %) свідчать про вживання спортсменами допінгу. Серед вищеназваних 1462 зразків 1159 (79 %) належать чоловікам і 303 (21 %) жінкам 109 національностей та представників 82 видів спорту [52, с. 7]. Вражає викриття масових фальсифікацій допінг-проб російських спортсменів на зимовій Олімпіаді 2014 року в Сочі. Причому головним криміналом стала участь у цій афері державних структур РФ – Міністерства спорту і ФСБ [94], що підкреслює означені нами в попередньому підрозділі цього дослідження зв'язки злочинності у сфері фізичної культури і спорту та політичної злочинності.

За тими ж офіційними даним ВАДА Україна не входить до «чорного списку» (у «Топ-10» останнього Російська Федерація, Італія, Індія, Бельгія, Франція, Туреччина, Австрія, Китай, Бразилія, Корея). Однак це не означає, що вітчизняний професійний та аматорський спорт є абсолютно «чистим» [52, с. 7]. У сучасній Україні вживання спортсменами допінгу отримало значного поширення. Практично в кожній спортивній секції чи клубі (особливо це стосується таких видів спорту, як бодібілдинг, важка атлетика і т.п.) тренери, наставники та інструктори привчають своїх учнів до допінгів з 13–14 років, позбавляючи їх можливості досягнути успіху на спортивній арені власними силами, задовольняючи при цьому свої корисні інтереси [158, с.16; 125, с. 28].

За результатами отриманих нами експертних оцінок серед 48 тренерів вищої категорії з пауерліфтингу, бодібілдингу, важкої атлетики, а також 32 професійних важкоатлетів, 25 пауерліфтерів, 30 легкоатлетів, до

застосування допінгу у той чи інший період свого професійного становлення вдаються до 70 % (!) всіх спортсменів, які претендують на найвищі досягнення, починаючи з призових місць чемпіонатів України. При цьому важливо також наголосити й на тому, що у переважній більшості випадків йдеться про перший досвід застосування допінгу ще у неповнолітньому віці з ініціативи та за наполяганням (переконанням) тренера. На це вказали 78 % опитаних експертів. Також вказали, що застосування допінгу може бути або одним з етапів при роботі з власним тілом, додатковим інструментом «проходження» фізико-ресурсних обмежень в процесі становлення з подальшою повою відмовою від застосування (близько 70 %), або ж використовуватись систематично (30 %) з дотриманням періодів «очищення» організму від допінгових слідів перед спортивними змаганнями.

У цьому контексті доречно згадати про випадки позитивних допінг-проб учасників та призерів олімпійських ігор 2004 р. – Юрія Білонога (штовхання ядра), Олени Олефіренко (веслування), 2008 р. – Віти Паламар (стрибки у висоту), Наталії Давидової (важка атлетика), Дениса Юрченка (стрибки з шестом), Людмили Блонської (легка атлетика), 2012 р. – Ольга Береснева (плавання), Анжеліка Шевченко (легка атлетика), Світлана Шмідт (легка атлетика), Людмила Йосипенко (семиборство), 2014 Марина Лісогор (лижі), Сергій Седнев (біатлон). Через вживання мельдонію на Олімпіаду в Ріо-де-Жанейро не було опущені Ален Засєєв, Андрій Квятковський та Оксана Гергель (вільна боротьба) та ін. І це лише найбільш резонансні випадки, які навіть не висвітлюють стану допінгової проблеми на внутрішньодержавних, регіональних, світових чемпіонатах, кубках інших змаганнях.

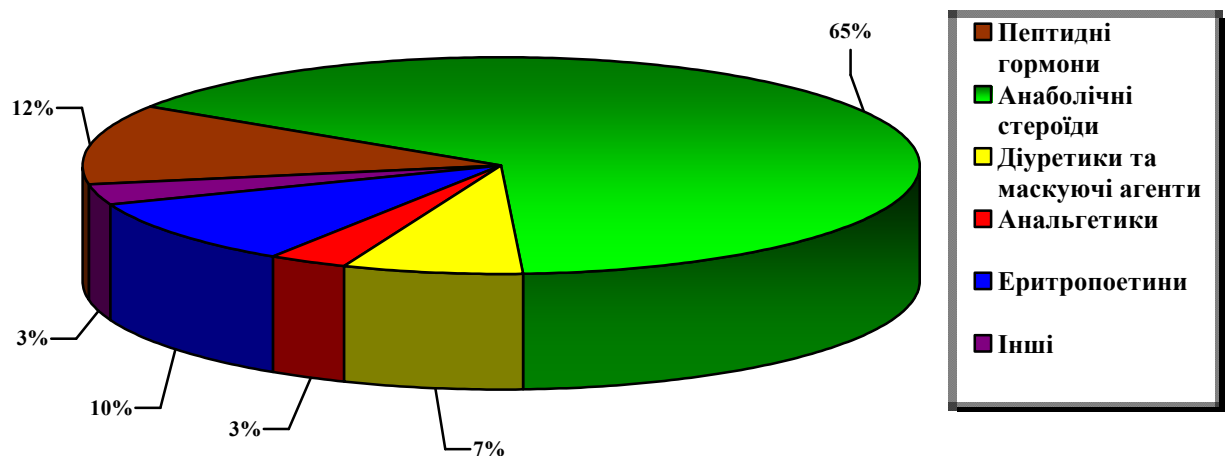
Тобто український професійний спорт є перенасичений допінговою складовою, яка пронизує всі його рівні та етапи від юнацького до дорослого, найвищих спортивних досягнень. Тому й *рівень латентності злочинів, передбачених ст. 323 КК України є дуже високим, перевищує 99,9 %*. Лише за приблизними розрахунками, що спираються на аналіз узагальнених

результатів зібраних нами експертних оцінок та проведених опитувань, фактично існуючий рівень цих злочинів щорічно коливається на позначці 200–250.

Структура основних видів допінгу, які використовуються українськими спортсменами, в тому числі й неповнолітними, як результат їх спонукання з боку тренерів виглядає таким чином (див. діаграму 4).

Діаграма 4

Графічне зображення структури застосування допінгу у професійному спорті в Україні

Як вказують експерти, застосування конкретного виду допінгу залежить від завдань, пов'язаних з видами спорту. Так, у циклічних видах (біг, велоспорт, лижні перегони) важлива витривалість – тому використовуються допінги типу еритропоетину, який поліпшує доставку кисню до м'язів. Анаболічні стероїди застосовують для нарощування м'язової маси, а діуретики – для зменшення ваги, а також для виведення з організму інших заборонених засобів [94]. Найбільш насиченими допінговими практиками в Україні є легка атлетика, важка атлетика, пауерліфтинг, велоспорт та боротьба.

Варто також бути свідомим і того, що протидія поширенню спонуканню неповнолітніх до застосування допінгу, як і допінговому

шахрайству взагалі (тобто і як протидії злочинності, і як протидії фоновим для неї явищам) має обов'язково передбачати координацію міжнародних зусиль на найвищому рівні, адже світове виробництво та обіг допінгу є глобальним ринком. Його обсяги у грошовому еквіваленті оцінюються не набагато менше за обсяги глобального наркоринку – приблизно у 50 млрд. дол. США щороку. У зв'язку з цим слід зважати і на ту обставину, що забезпечення стабільного, із приростом функціонування ринку допінгу об'єктивно може бути здійснене виключно транснаціональними організованими злочинними угрупованнями. Останні характеризуються розгалуженою мережею корупційних зв'язків, каналами транскордонного контрабандного постачання, налагодженими системами збуту, в тому числі через спортивні клуби й цілі федерації різних видів спорту.

Значна частина сировини (хімічних порошоків), необхідної для виробництва заборонених препаратів, надходить з Азії. Основний ринок ділять між собою Китай, Індія і Таїланд – країни, де добре розвинена фармацевтична промисловість за наявності дешевої робочої сили. За даними експертів ВАДА, сировину для допінгу, як правило, виготовляють не в промислових, а в лабораторних масштабах – на невеликих приватних фабриках. Прибуток таких виробництв у десятки разів перевищує витрати на випуск продукції. В середньому норму прибутку виробників сировини для допінгу оцінюють в 900 % [94].

Таким чином, відтворення в Україні кримінальних та кримінально-фонових допінгових практик підпорядковано загальносвітовим тенденціям, що задаються транснаціональними організованими злочинними угрупованнями, підтримуються місцевими злочинними осередками, окремими агентами впливу у сфері спорту: тренерами, менеджерами клубів, функціонерами державного та муніципального сегментів адміністрування. Поширення допінгу, відтак, безпосередньо пов'язано з корупцією, в тому числі і зокрема у сфері фізичної культури і спорту, що додатково підкреслює феноменологічну цілісність досліджуваного різновиду злочинності. Тому і

протидія йому має виходити із розуміння цієї цілісності, системності. В іншому випадку жодних відчутних позитивних результатів від фрагментарного, точкового впливу досягнути не вдасться. І це має бути однією з базових стратегічних настанов в системі протидії злочинності у сфері фізичної культури і спорту.

Доповнюються цілісну картину бачення стану злочинності у сфері фізичної культури і спорту низка кримінальних епіфеноменів, серед яких звертають на себе увагу два типи шахрайства (з квитками на спортивні заходи та щодо ставок на спорт), а також насильство у підпільних бійцівських клубах.

Як нами вже зазначалося в попередньому підрозділі цієї роботи ***шахрайство з квитками на спортивні заходи***, як правило, має місце в умовах ліміту квитків, який не відповідає наявному попиту. Найчастіше в Україні такі ситуації виникають при проведенні матчів з футболу Ліги чемпіонів, Ліги Європи, а також «домашніх» виступів національної збірної з футболу. При цьому характерною рисою вказаних кримінальних практик є їх дифузність, тобто інтегрованість у спекулятивні схеми перепродажу заздалегідь придбаних за більш низькою ціною квитків на відповідні спортивні заходи. Досить часто особа шахрая і спекулянта поєднуються. При вчиненні шахрайства злочинець досить уважно вивчає особу потенційної жертви, її емоційний стан, здатність критично оцінювати обставини угоди купівлі-продажу квитків, стан сп'яніння, володіння мовою тощо.

Також слід вказати і на те, що, як засвідчило здійснене нами експертне опитування, таке шахрайство не менш як у 50 % випадків вчиняється у сукупності з підробленням документів (самих квитків). Продаж підроблених квитків приблизно у 78 % випадків здійснюється у день спортивного змагання або за один день до нього у безпосередній близькості до місця проведення, зазвичай – біля стадіону. Ще у 22 % випадків шахрайство вчиняється з використанням електронно-обчислювальної техніки. З них продаж підроблених квитків відбувається приблизно у 65 % випадків. В

решті – лише імітується такий продаж: жертва вводиться в оману щодо дійсності намірів шахрая та через фішинг-технологію, під приводом проведення оплати за квитки через електронні системи платежів, відбувається заволодіння грошима жертви без жодних подальших дій щодо пересилання будь-яких документів. Відповідні інтернет фішинг-ресурси створюються, здебільшого, ситуативно – під окремі заходи та існують від 2 до 14 днів. Ця обставина, серед іншого, актуалізує питання інтенсифікації участі підрозділів кіберполіції у протидії кримінальним епіфеноменам сфери фізичної культури і спорту.

Щодо так званого *«букмекерського» шахрайства*, то воно вчиняється щодо особи, яка прагне зробити ставку на спорт. Таке шахрайство є виключно «офлайнове»: пошук жертви відбувається безпосередньо біля приміщень букмекерських контор (в абсолютній більшості випадків замаскованих під ігрові зали з характерними вивісками про місця проведення державних лотерей), або всередині таких приміщень. Жертва обирається з числа відвідувачів цих закладів. Предметом обману є поінформованість шахрая про заплановані договірні матчі та їх заздалегідь визначені результати.

В низці випадків жертві безкоштовно надається інформація про один чи два матч-фіксинги з невеликими коефіцієнтами ставок (так звані «безкоштовні доги»), аби сформувані впевненість про «дійсну» обізнаність шахрая у справі визначених наперед результатів спортивних змагань, в тому числі й закордонних, через нібито іноземних інформаторів. Після подібних підготовчих заходів шахрай пропонує жертві зробити велику ставку на подію з високим коефіцієнтом. Надалі можливі два варіанти: а) шахрай, отримавши гроші за неправдиву інформацію, зникає; б) шахрай не бере гроші за інформацію, а отримує «гонорар» від букмекерської контори, діючи з її адміністраторами нижчого рівня у змові. Подальша фізична безпека шахрая забезпечується охороною букмекерської контори. За отриманими нами

експертними оцінками подібні шахраї діють у кожному другому ігровому залі.

Ведучи мову про насильницьку злочинність у сфері фізичної культури і спорту, акцентуймо увагу на *кримінальному насильстві в умовах квазіспортивних змагань*. Йдеться про діяльності підпільних бійцівських клубів. Протягом останніх 5–10 років спостерігається зростання їх чисельності по всій території нашої держави. Здійснений нами контент-аналіз повідомлень у засобах масової інформації, комунікації, а також отримані експертні оцінки дозволяє стверджувати, що станом на початок 2019 р. в Україні діє не менш як 20 бійцівських клубів, що не належать до жодної легально функціонуючої спортивної організації.

Здебільшого вони не мають назв; їх діяльність широко не афішується. Взяти участь у бої та набути статус постійного члена (відвідувача та учасника; постійно спостерігати як сторонній глядач та не брати участь у боях не допускається), відвідування боїв можливо за рекомендацією або ж після нетривалої співбесіди з контактними особами. Комунікація з останніми зазвичай здійснюється через месенджери, профілі соціальних мереж, рідше – засобами телефонного зв'язку. Після співбесіди та перевірки (перевіряють сторінки в соціальних мережах, коло спілкування, можливі зв'язки з поліцією і т.п.) претенденту надсилається інформація про час та місце зібрання клубу.

У більшості випадків підпільні клуби не мають власних чи постійно орендованих приміщень. Більшість зустрічей та боїв здійснюється у різних місцях. У теплу пору року – у лісових масивах передмістя, занедбаних об'єктах інфраструктури (стадіонах, недобудовах тощо). В залежності від виду клубу його контингент – різний: від професійних бійців ММА до аматорів. Втім, як правило, особи без попередньої підготовки туди не потрапляють.

Мотивація організації та проведення боїв двояка: а) удосконалення навичок ведення бою в обстановці, наближеній до реальної вуличної; гартування психологічних, вольових якостей характеру, подолання страху;

б) заробляння на ставках. Однак в різних клубах їх співвідношення не однакове: у організаторів та учасників трапляється домінування як першої спонуки, так і другої. Однак лише у середовищі 2 (по 1 у Києві та Івано-Франківську) з тих 20 клубів, які в ході нашого дослідження були виявлені у таких містах як Дніпр, Івано-Франківськ, Київ, Кропивницький, Львів, Одеса, Херсон, Харків, один з непорушних правил була заборона ставок на результати боїв. В решті ж допускалися, чим зумовлювали жорстокіший характер боїв, більш тяжкі наслідки у виді тілесних ушкоджень.

Більше того, є підстави здійснити умовну кримінологічну класифікацію підпільних бійцівських клубів в залежності від критерію провідної мотивації в організації їх діяльності: 1) *клуби альтернативного спорту* (10 %); 2) *«чорні ринги»* – виключно комерційні проекти, в межах яких формуються власні ліги, рейтинги, тоталізатори; бійці вербуються з легальних спортивних клубів (10 %); 3) *змішані*, що постають як клуби альтернативного спорту, в яких можливі ставки на результати боїв (80 %).

Власне кажучи, кримінологічний аспект діяльності підпільних бійцівських клубів виражається передусім у концентрації в них агресивно-неасильницької злочинності – від умисного заподіяння легких тілесних ушкоджень й до тяжких, а в деяких випадках поєднані зі спричиненням смерті. Причому при зверненні до типового механізму індивідуальної злочинної поведінки означеного штабу виявляється, що процеси віктимізації та криміналізації особи в значній мірі збігаються; лише випадок та підготовленість до бою визначають те, чи буде людина злочинцем, а чи жертвою. В низці випадків ці два особистісні модуси поєднуються, навіть протягом одного бою. Специфічності ситуації додає та обставина, що суперники заздалегідь не відомі та в більшості випадків визначають безпосередньо перед боєм.

Значну частину учасників підпільних бійцівських клубів складають так звані «ультрас» – радикальне молодіжне крило футбольних вболівальників. Вони ж нерідко потрапляють до поля зору рекрутерів як до

загальнокримінальних злочинних організацій, так і до забезпечення разової «фізичної підтримки» заходів масового характеру: мітингів, пікетів (проти органів державної влади, окремих забудовників тощо), протестних рухів тощо. Відтак, спектр криміногенності діяльності вказаних клубів досить широкий, а протидія їх поширенню виявляє кримінологічний ефект не лише щодо запобігання злочинам проти життя і здоров'я, які вчиняються безпосередньо під час, в ході боїв, а й інших злочинів, в тому числі й політичних, економічних (рейдерства) тощо.

Певна річ, наданий нами опис кримінологічно значущих аспектів функціонування підпільних бійцівських клубів є вельми поверхневим. Але ми і не ставили перед собою мети досконалого, повного й завершеного дослідження цього кримінально-криміногенного феномену. Це – справа окремого монографічного дослідження. Тут же важливо тільки позначити проблемну грань соціогенези, дотичну до сфери функціонування спорту. Фактично діяльність підпільних бійцівських клубів є системною аберацією, що виникає у зв'язку з дисфункцією легальних інститутів спорту, в тому числі й бойового спрямування; це – кримінально-криміногенна форма сублимації агресивної енергетики, що не знаходить свій вихід у соціально прийнятному, спортивно-фізкультурному руслі. Тож поширення їх діяльності серед іншого є й індикатором (а тому може розглядатися як фонове для злочинності явище) стану фізичної культури та спорту в країні, ступеню їх дисфункційності, в тому числі через кримінальну враженість.

Підсумовуючи, зауважимо, що злочинність у сфері фізичної культури і спорту має комплексний характер, в якому поєднується широкий спектр кримінальних феноменів та епіфеноменів. Їх аналіз, однак, буде неповним та не забезпечить вихід на належне розуміння особливостей видової та групової криміногенної детермінації, якщо його не доповнити відомостями про осіб злочинців.

1.3 Характеристика осіб, які вчиняють злочини у сфері фізичної культури і спорту

Особа і особистість злочинця – одна з центральних проблем не лише кримінології, і не тільки всіх наук гуманітарного циклу, а й філософії та, зрештою, релігійно-світоглядних систем пізнання. Немає в світі нічого більш загадкового, аніж людина, її природа. Видатний мислитель М. А. Бердяєв небезпідставно стверджував, що особистість ширша за суспільство. Особистість є мікрокосм [14, с. 76]. Тому закономірним варто визнати те, що й досі особистість злочинця, як і особистість взагалі залишається у колі тих феноменів, у вивченні яких наука просувається вкрай тернисто, раз у раз занурюючись у вир дискусій, які, втім, не рідко не мають в своїй основі концептуальних відмінностей.

Принагідно зауважимо, що у вітчизняній кримінології тривалий час превалював й сьогодні з різними, концептуально не вельми значущими, варіаціями залишається одним з найбільш застосовуваних підхід, відповідно до якого під особистістю розумілась відкрита, динамічна система (в деяких джерелах особистість – модель як абстракція [88, с. 82]) соціально значущих якостей людини [39; 66; 85; 88; 91 та ін.]. При цьому, якщо йдеться про особистість злочинця, то ці якості неодмінно мають бути специфічно сформованими в процесі злочинної діяльності. Відтак, цілком логічно пропонується розмежовувати категорії «особа злочинця» та «особистість злочинця». Але якщо щодо такого розмежування не може бути принципових зауважень, то цього не можна сказати стосовно викладеного розуміння як «категорії особистість», так і категорії «особистість злочинця».

Справа в тому, що визначення особистості через *соціально значущі* якості формує невиправдано вузьке позитивістське, матеріалістичне за своєю сутністю бачення людської природи. Соціальна значущість *a priori* передбачає наявність іншого суб'єкта, через якого особистість і виражається, проявляється, феноменологізується. Тобто особистість постає не як

самодостатня система, а як деякий *діалогізований* субстрат-віддзеркалення суспільних відносин. Така думка, звісно, має право на існування. Ба більше: у екзистенціалізмі К. Ясперса та діалогічного персоналізму М. Бубера ґрунтовно та переконливо доводиться те, що особистісна екзистенція (як чуттєве переживання суцього і себе самого) можлива виключно через діалог. І діалог не аби який, а лише той, який розгортається у екзистенційно належній (за К. Ясперсом – граничній) ситуації, пов'язаній зі спільним переживанням суб'єктами діалогу болю, страждання, боротьби, вини.

Лише через таку ситуацію, опосередковано через екзистенцію іншого – стверджував К. Ясперс – людина пізнає і себе (мовою перекладу): «Человек находит в мире другого человека как единственную действительность, с которой он может объединиться в понимании и доверии. На всех ступенях объединения людей попутчики по судьбе, любя, находят путь к истине, который теряется в изоляции...» [200, с. 442]. Але комунікація – це спосіб пізнання особистості, а не сама особистість. Тим більше, що коли йдеться про соціально значущі якості, то міжособистісна комунікація в граничній, екзистенційно значущій ситуації виключається, інший суб'єкт квазіпоглядання – колективний, суспільство.

М. Бубер зауважує (мовою перекладу): «Способ отношения человека с другими существованиями отличает *личность* от *индивидуальности*. Индивидуальность выявляется в обособлении от других индивидуальностей; личность выявляется в отношении с другими личностями» [21, с. 326]. Тобто соціально значущість є ознакою (проявом), яка дозволяє виділити особистість у відносинах з іншими, але не є самою цією особистістю як такою. Ототожнення ж сутності і явища призводить до повного нехтування духовності людини, нівелювання її екзистенційної цілісності. За ідеєю ж М. Бубера особистість є невіддільною від всесвіту духовною сутністю, для якої діалог є способом подолання відчуження (мовою перекладу): «В диалоге с Ты человек обретает своё Я, свой смысл и судьбу; подлинная жизнь

совершается во встрече; встреча с миром в Боге преодолевает отчуждённость человека от мира, дарит ему чувство вселенского дома...» [21, с. 296].

Таким чином, підкреслимо, особистість лише проявляється у діалозі, у комунікації з іншими, але не є самою цією комунікацією. Більше того, соціально-позитивістський підхід (особистість як соціально значущі якості) виключає можливість ендегенетичної по відношенню до суспільства, але екзогенетичної по відношенню до Всесвіту комунікації. Тобто соціальний позитивізм не передбачає можливість внутрішнього духовного саморозвитку особистості (у діалозі з Богом, Космосом, Природою... Можна використати і інші конотації цієї ідеї), не детермінованого суспільними відносинами. А це, переконані, – суттєвий гносеологічний бар'єр, що накладає не лише обмеження на позаматеріалістичне пізнання людської особистості, а і є в своїй основі антигуманним, таким, що не визнає людське в людині, а відноситься до неї лише як до явища матеріального світу, його зовнішній прояв, доступний для спостереження інших. Однак не тільки гносеологічний бар'єр; між іншим, з кримінологічної, правничої точки зору, йдеться про об'єкт правового впливу, антигуманне розуміння якого, як свідчить історія, породжує відповідні засоби впливу, викривляючи їх правову сутність.

Звісно ж, академічна гуманітарна наука по факту – вельми відділена від філософії. Наявні в докторських дисертаціях і відповідних монографіях підрозділи, присвячені методології дослідження, в яких побіжно здійснюється річ і про філософський її рівень, здебільшого мають номінальне значення та лише позначають дослідницькі позиції, не претендуючи на переосмислення, перевідкриття в науці на підставі філософських інновацій. Але не слід забувати, що наука виникла завдяки філософії та, власне, з неї. А тому їх зв'язки є генетичними. Та й новітні дослідження у галузі психології дозволяють з оптимізмом дивитися на перспективи взаємовідносин науки та філософії в площинах вивчення психічного в людині. Тут варто згадати й парці С. Грофа, присвячені трансперсональній психології, досвіду переживання голотропних станів, пов'язаного з цим неординарного, однак

емпірично підтвердженого (все за канонами «Нового Органону» Ф. Бекона – класика індуктивної методології), альтернативного академічному баченню структури особистості. Його вчення постало семіотичним мостом між усталеною у психології позитивістсько-рівневою парадигмою структури особистості (А. Маслоу, К. К. Платонов, С. Л. Рубінштейн та ін.) та позаемпіричними психоаналітичними концепціями З. Фрейда та К. Юнга. Тож і кримінологія, на наше глибоке переконання, не має стояти осторонь цих без перебільшення тектонічних зрушень в глибинах наукового пізнання психологічної природи людини.

Не претендуючи, ясна річ, бодай на якесь новаторство у кримінологічному вивченні принципів, методологічно значущих аспектів особистості злочинця (задачі такого рівня, вочевидь, мають вирішуватись у форматі окремих монографічних досліджень і їх серій), все ж визначимо загальні обриси нашої позиції щодо розуміння проблемної категорії. Вважаємо, що особистість лише проявляється у соціально значущих якостях людини, що формуються в процесі діяльності; якщо провідною (чи суттєвою для особи) діяльністю є злочинна – маємо прояв особистості злочинця. Однак змістовно особистість є психологічно-духовною, розсудочно-розумною, соціоприродничою сутністю. Для неї властивий індивідуальний (перинатальний, постнатальний, трансперсональний) досвід, в якому і включаються *серед інших* і соціальні детермінанти проживання. Більш детальний науково-категоризовний опис особистості виявляється істотно ускладненим через іманентні обмеження самого наукового дискурсу. Тому, позначаючи лише черговий перспективний напрям перевідкриття (у термінах філософії постмодернізму – деконструкції) базових кримінологічних категорій, підкреслимо, що в цілях нашого скромного дослідження більш виправданим є звернення до менш невизначеної категорії «особа злочинця», під якою розумітимемо людину, винну у вчиненні злочину, зокрема, у сфері фізичної культури і спорту.

Як можна бачити з попередньо визначеного феномену злочинності у сфері фізичної культури і спорту як об'єкту кримінологічного аналізу та наданого опису і пояснення її сучасного стану, характеристика осіб відповідних злочинців принципово не може бути зведена до простого групування їх ознак за усталеною в доктрині тріадою соціально-демографічних, морально-психологічних та кримінально-правових ознак. Надто неоднорідним є контингент цих злочинців, який би критерій його структурування ми не обрали. У зв'язку з цим виправданним видається застосування методу типології, який надає можливість реалізації значно більш диференційованого підходу до градації злочинців, що може бути в подальшому використаних для специфікації кримінально-превентивних заходів.

Кримінологічна типологія злочинців, як правило, попри наявність певних універсальних підходів та критеріїв характеризується, все ж, в значній мірі індивідуалізованістю, заважаючи на в значній мірі унікальні прояви кримінальних практик у різних сферах суспільних відносин. В нашому ж дослідженні видається з доцільне використати три базові критерії: провідний мотив злочинної поведінки, глибина та стійкість антисуспільної спрямованості особи, характер злочинної діяльності. Отже, застосовуючи їх, типологія злочинців у сфері фізичної культури та спорту набуває такого вигляду.

I. За провідним мотивом:

1. Корисливий тип, для якого злочинне посягання на сферу фізичної культури і спорту є засобом досягнення майнової вигоди. Як і злочинності загалом, досліджуваному нами різновиду кримінальної активності притаманне домінування корисливості і корисливого типу злочинців. Це – біч нашого часу, похідна і детермінанта глобальної конс'юмеризації масової свідомості. Але більш детально про це – у наступному розділі цієї роботи. Тут же наголосимо на тому, що у структурі всіх осіб, які вчиняють злочини у сфері фізичної культури і спорту, корисливий тип складає приблизно 85 %.

Однак інструментальність кримінального користування благами і ресурсами інститутів фізичної культури і спорту не є однорідною, різниться в залежності від статусу особи злочинця, конкретних способів вчинення злочину, приналежності останнього до кримінальних феноменів або епіфеноменів сфери фізичної культури і спорту. Відтак, корисливий тип злочинця не може бути залишений ані для дослідницьких, ані для безпосередніх кримінально-превентивних цілях таким собі монолітом та має бути підданий додатковій типологізації, з виділенням відповідних підтипів, а саме:

1) *корупційний підтип*, в структурі якого, в свою чергу, можливо виділити такі субтипи:

а) *корупціонер-управлінець* – функціонер органів державної, муніципальної влади або керівних органів громадської організації (спортивної федерації, асоціації тощо) чи конкретного клубу, закладу, установи. В діяльності цього корисливо-корупційного субтипу здебільшого відтворюються злочини, передбачені ст.ст. 191, 368, 369 КК України, адже до кола повноважень цих злочинців входить оперативне управління майном, що перебуває у їх віданні чи ввірене їм за цільовим призначенням у зв'язку з реалізацією програми розвитку фізичної культури чи спорту, проведення спортивних змагань, навчально-тренувальних зборів тощо. З огляду на те, що середовище управлінців у сфері фізичної культури і спорту є досить строкате, доцільно, на нашу думку, додатково виділити 4 кримінологічні групи *корупціонерів-управлінців*:

- *корумповані топ-менеджери*: голова, його заступники, члени органів управління міжнародних спортивних організацій, їх національних представництв. Ось лише найбільш резонансні справи про корупцію спортивних топ-менеджерів:

➤ 27.05.2015 р. ФІФА тимчасово відсторонила від будь-якої пов'язаної з футболом діяльності 11 своїх співробітників, які підозрюються у причетності до корупції [194];

➤ 27.05.2015 р. по обвинуваченню у вчиненні корупційних злочинів були заарештовані віце-президент ФІФА Джеффри Уебб, президент Конфедерації південноамериканського футболу Еухеніо Фігерето, экс-голова конфедерації футболу Північної і Центральної Америки і країн Карибського басейну Джек Уорнер, голова Федерації футболу Коста-Ріки Едуардо Лі, Хуліо Роча, Костас Таккас, голова Федерації футболу Венесуели Рафаель Ескуівель, голова Бразильської конфедерації футболу Хосе Марія Марін, Ніколя Леос і керівники спортивного маркетингу Алехандро Бурзако, Аарон Девідсон, Уго Джінкіс і Маріано Джінкіс [180];

➤ 05.12.2016 р. спортивний арбітражний суд в Лозанні залишив в силі рішення Апеляційного комітету ФІФА про відсторонення экс-президента ФІФА Зеппа Блаттера від футбольної діяльності на шість років у зв'язку зі звинуваченням у корупції [98];

➤ 18.06.2019 р. заарештований колишній президент УЄФА Мішель Платіні у справі про корупційні порушення при виборі країни-господині ЧС-2022 (Катар) [129];

➤ у зв'язку із заявою колишнього губернатора Ріо-де-Жанейро Сержіу Кабрала про те, що за підтримку заявки міста при виборі столиці Олімпійських ігор 2016 почесні члени Міжнародного олімпійського комітету отримали від нього неправомірну вигоду на загальну суму 2 млн. дол. США, Міжнародний олімпійський комітет та прокуратура Швейцарії розпочали розслідування [102]. За словами Кабрала, він заплатив чинному на той момент голові Міжнародної асоціації легкоатлетичних федерацій (IAAF) Ламін Діак 1,5 млн. дол. США. На ці гроші були куплені голоси дев'яти членів Міжнародного олімпійського комітету [23].

І це лише поодинокі приклади, які, втім, є симптоматичними та свідчать про ступінь і глибину проникнення корупційних практик у всесвітні та регіональні структури управління розвитком фізичної культури і спорту. Звісна річ, корупціонери топ-менеджери є особливою категорією злочинців, які окремі значних економічних ресурсів, фактичної впливовості на

спортивний світ мають також й політичне прикриття з боку керівників вищих і центральних органів державної влади окремих країн, міжнародних організацій. Тому виявлення, документування злочинів цих осіб, притягнення їх до кримінальної відповідальності вимагає системних зусиль національних та міжнародних правоохоронних інституцій;

- *адміністратори-корупціонери середньої ланки*, які розгортають свою злочинну діяльність на рівні центральних органів державної виконавчої влади, загальнодержавних спортивних федерацій (асоціацій);

- *місцеві адміністратори-корупціонери*, які діють на рівні профільних управлінь (департаментів) обласних державних адміністрацій, органів місцевого самоврядування, обласних спортивних федерацій (асоціацій);

- *локальні адміністратори-корупціонери*: директори, інші матеріально відповідальні службові особи окремих підприємств, установ і організацій (загальноосвітніх шкіл, дитячо-юнацьких спортивних шкіл, спортивних клубів і т.п.), основною чи супутньою діяльністю яких є управління у сфері розвитку фізичної культури та спорту, організація підготовки та проведення спортивних змагань, навчально-тренувальних зборів тощо.

Так, наприклад 20.04.2017 р., на підставі акту приймання передачі № 91107261-1z від проекту «Зміцнення спроможності українських територіальних громад до прийняття внутрішньо переміщених осіб в Україні» програми ініціативи інфраструктурної програми для України Німецького товариства міжнародного співробітництва (GIZ) ГмбХ до КЗ «Комплексна дитячо-юнацька спортивна школа» Михайлівської районної ради Запорізької області було передано спортивні тренажери моделі «ST-103», «ST-108», «ST-107», «ST-313-728», «Inter Atletika», ST-312-725», «ST-202-P-713», «ST-302-676», «ST-201-669», «ST-118-709», які були отримані директором КЗ «КДЮСШ» гр-ном К. та які у подальшому повинні були бути розміщені у приміщенні КЗ «КДЮСШ» для зайняття на них вихованців вказаного закладу. Того ж дня, К. умисно, незаконно та безоплатно, за відсутності нагальної потреби та за наявності реальної можливості

фактичного розміщення спортивних тренажерів у КЗ «КДЮСШ», без прийняття відповідного рішення власника майна, з метою поліпшення майнового становища фізичної особи гр-на М., передав їх у володіння та користування останньому для їх подальшого розміщення у приміщенні спортивного комплексу «Таврія Скіф», який є приватною власністю М., де в подальшому вказані спортивні тренажери були розміщені [32]. Таким чином, К. вчинив злочин, передбачений ч. 2 ст. 191 КК України;

б) *корупціонер-суддя*, з яким укладається корупційна угода щодо здійснення ним впливу на результати офіційних спортивних змагань. Це може бути як головний суддя (арбітр), так і допоміжні судді;

в) *корупціонер-спортсмен*, який одержує неправомірну вигоду від корупційної угоди щодо впливу на результати офіційних спортивних змагань (ст. 369-3 КК України). Як зазначалося в попередньому підрозділі цього дослідження, змістом корупційної угоди з такими спортсменами може бути їх пасивна спортивна або активна неспортивна (умисне порушення правил) поведінка, яка здатна вплинути на результати змагання;

2) *експлуаторський підтип*, для якого характерне тривале використання інших осіб для особистого збагачення, отримання інших значущих для особи результатів, які вкладаються у логіку розгортання корисливої мотивації. В межах цього підтипу можливо візуалізувати принаймні два субтипи:

а) *тренер-експлуатор*, який вдається до допінгових маніпуляцій зі своїми спортсменами, спонукає неповнолітніх вихованців до застосування допінгу задля підвищення спортивних результатів й отримання відповідних тренерських бонусів (клубних преміальних, підвищення у класі тощо)

б) *організатор-експлуатор* проявляється на рівні:

- власника спортивного клубу, для якого клуб є виключно комерційним проектом; злочинна діяльність здійснюється через матч-фіксинг і пов'язаний з ним беттінг;

- відтворення такого кримінального епіфеномену сфери спорту як організація та забезпечення функціонування підпільних бійцівських клубів за типами «чорний ринг» та змішаних, що супроводжується відповідною локально букмекерською практикою, прийняттям ставок на бої;

3) *загальнокримінальний корисливий підтип* властивий для трьох категорій злочинців у сфері фізичної культури і спорту:

а) *«контрактний» шахрай*, який, заволодіваючи чужим майном, вдається до обману щодо посередництва в укладенні контракту з клубом або щодо агентських комісійних виплат. Відтак, можливо виділити два відповідні кримінологічні субтипи:

- шахрай – спортивний агент, який, отримуючи від спортсмена аванс за надання агентських послуг, не надає останні, або надає їх завідомо неякісно, лише імітуючи;

- шахрай-спортсмен, дії якого можуть бути спрямовані на обман як агентів, так і керівництва й тренерів клубу. У першому випадку йдеться про дійсного спортсмена з відповідними навичками, підготовкою. Після підписання контракту з клубом він ухиляється від виплати передбачених агентською угодою комісійних власному агентові. У другому ж – варто вести мову про псевдо спортсмена, який лише імітує професійну спортивну діяльність, вводячи в оману клубну адміністрацію, підписує контракт, отримує обумовлену ним платню. Такі випадки не є частими, однак, все ж, трапляються. Зібрані нами експертні оцінки 47 тренерів професійних футбольних клубів засвідчили, що у тренерській кар'єрі кожного третього з них траплялися такі випадки. Ще приблизно 80 % опитаних експертів чули від своїх колег про такі випадки.

Діють такі шахраї з високим артистизмом: у спілкуванні з тренерами, членами команди вдають зацікавленість у їх спортивних послугах низки конкуруючих клубів; на тренування х одразу симулюють травму (розтягнення або надрив м'язків), вдаються до тривалого лікування,

обмежуються загальними фізичними навантаженнями. Так може тривати кілька місяців. Після цього такий «спортсмен» змінює клуб;

б) *«квитковий» шахрай*, який спеціалізується на обмані щодо збуту квитків на спортивні змагання. Значний сегмент злочинців цього типу належить до професійного злочинського середовища; як правило, у своїй біографії вони мають відносно значний кримінальний та тюремний стаж;

в) *беттінговий шахрай*, який вчиняє заволодіння майном бестера (особи, яка прагне зробити ставку на спорт), вводячи його в оману щодо власної поінформованості про договірні матчі і їх результати. Діють здебільшого за фізичними адресами букмекерських контор, в ігрових залах.

2. Квazіальтруїстичний тип, для якого характерним є домінування потреби в приналежності; на рівні мотивування свої поведінки – діє в інтересах клубу, спортивних вихованців (близько 10 % злочинців у сфері фізичної культури і спорту). В структурі цього типу можливо виділити кілька підтипів:

1. За спрямованістю дій:

- *агресивно-конформний підтип* (наприклад, спортсмен, який за настановою тренера, аби отримати тактичну чи стратегічну перевагу у спортивному протистоянні команд, умисно травмує, спричиняє тілесні ушкодження спортсменові іншої команди під час змагання);

- *корупційно-конформний підтип*, який вдається до підкупу суддів, спортсменів інших команд, керуючись прагненням отримати перемогу у спортивному змаганні як самоціль. Матч-фіксинг в такому випадку не пов'язаний з кримінальним беттінгом з боку такої особи;

2. За характером групової афіліації:

- *клубно-афілійований підтип*, який мотивує свою злочинну діяльність відданістю клубу, команді. Такий кримінологічний підтип проявляється в особі тренера, який схиляє неповнолітнього до застосування допінгу як умови забезпечення перемоги й відстоювання честі клубу, команди і т.п. Такі ж підтипи властиві й активним членам футбольних радикальних угруповань,

«ультрас», які організують так звані «махачі» (бійки з представниками «ультрас» конкуруючих команд), масові заворушення тощо;

- *квазіпатріотичний підтип*, який у злочинній діяльності в сфері спорту реалізує потребу у приналежності до соціальної групи за критерієм «нація» (у політичному контексті). Це можуть бути як корупційні злочини, підкуп (надання неправомірної вигоди), вчинений з метою отримання Україною права приймати міжнародні спортивні змагання, так і насильницькі кримінальні епіфеномени сфери фізичної культури і спорту – радикальні форми вболівальництва за збірні спортивні команди країни, пов'язані з кримінальними проявами ксенофобії, расизму;

3. Нарцистичний тип, у злочинній діяльності якого домінує мотив особистості самоактуалізації, самоствердження (до 4 % злочинців). В основному цей кримінологічний тип притаманний спортсменам та, рідше, тренерам. Спектр їх кримінальної активності – вельми широкий: від корупційних злочинів (зокрема, протиправний вплив на результати офіційних спортивних змагань), спонукання до застосування допінгу й до насильницьких.

Такі спортсмени, як правило, не відносяться до числа спортсменів, які мають у своєму доробку найвищі спортивні досягнення, характеризуються посередніми спортивними результатами. При цьому відмічаються сформовані завищені очікування, як з боку самих осіб (ендогенетичний механізм мотивації злочинної поведінки), так і з боку тренерів, близьких (екзогенетичний механізм мотивації).

Серед кримінологічно значущих психологічних якостей, властивих нарцистичному типу злочинців-спортсменів, варто відмітити перманентну підвищену тривожність (а звідси – й роздратованість, агресивність) і стан депривації, що загострюється на фоні спортивних успіхів конкурентів (в т.ч. й одноклубників). Відтак, формується триєдиний психологічний комплекс очікувань, тривожності й депривації, комбінаторика якого за відповідної криміногенної ситуації й детермінує злочинну активність у сфері спорту.

4. Політичний тип (до 1 % злочинців), який включає в себе два підтипи:

1) *злочинець-іміджмейкер*, для якого вчинення злочину у сфері фізичної культури і спорту є інструментом підтримання (зміцнення, покращення) позитивного іміджу державної влади. Як правило, для таких осіб характерним є високий рівень патерналізму, корпоративної (командної, партійної) відданості в системі клієнтизму, у відносинах «клієнт-патрон» як інституціонального осередку позаспортивних кримінальних практик, системно реалізованих за наявних конфігурацій політичного режиму. Наочним прикладом можуть бути особи з числа працівників Міністерства спорту та ФСБ РФ, які імовірно вчиняли злочинні спроби вплинути на результати допінг-тестів російських спортсменів – учасників Олімпійських ігор 2014 р. (с. Сочі, РФ) [56; 202];

2) *терорист*, який, організуючи, підбурюючи, сприяючи, безпосередньо виконуючи теракт (як кримінальний епіфеномен для сфери спорту) на об'єктах спортивної інфраструктури прагне привернути увагу до власних політичних (чи-то релігійних, але неодмінно з виходом на вимогу, необхідність прийняття політичних рішень) поглядів, ускладнити міжнародні відносини і т.п.

II. За характером злочинної діяльності, який виражає одну з провідних форм людської деструктивності як змісту антисуспільної спрямованості особистості. За Л. В. Кондратюком та В. С. Овчинським до таких форм відноситься агресія, експансія та обман [77, с. 119]. При цьому, небезпідставно підкреслюють вчені, що з кримінологічної точки зору злочин цілком припустимо розглядати як заборонене законом суспільно небезпечне перевищення певного порогового рівня прояву агресії, експансії, обману (окремо чи у їх сполученні) [77, с. 118]. Проекція цих концептуальних положень на площину дослідження особи злочинця у сфері фізичної культури і спорту дозволяє дещо розширити та поглибити наукове уявлення

про варіативність об'єкту запобіжного впливу. Відтак, пропонуємо виділити чотири типи злочинців:

1. Агресор, в злочинній діяльності якого проявляється прагнення до особистісного домінування або як засобу (у випадку з корисливою мотивацією), або як самоцілі (властивої для нарцистичних злочинців);

2. Експансіоніст, який, вчиняючи злочин, прагне розширити сферу свого впливу, утвердитись в новій якості переможця, володаря титулу, приймаючої спортивні змагання сторони тощо. Цей тип злочинця притаманний як квазіпатріотичному підтипу, так і нарцистичному, політичному, корисливому.

3. Шахрай проявляє домінування обману як прояву деструктивності у спрямованості особистості. Йдеться про випадки неправомірного впливу на результати офіційних спортивних змагань, спонукання неповнолітніх до застосування допінгу тощо.

4. Соціально-деструктивний гібрид, в діяльності якого сполучаються у ситуативно зумовлених обставинах комбінації агресії, експансії та обману.

III. За глибиною та стійкістю антисуспільної спрямованості злочинця:

1. Ситуативний тип, який вдається до вчинення злочину під впливом збігу тяжких обставин, примусу. Для такої особи прояв злочинної поведінки є не характерним, не відповідає магістральним характеристикам її вищого рівня спрямованості, який в цілому виявляє соціально позитивні риси. Такий тип проявляється у випадку примушування спортсмена з боку тренера до певної стилістики дій під час змагань, що не відповідає завданню здобуття перемоги та за наявності до того підстав може кваліфікуватися як протиправний вплив (зокрема, змова) на результати офіційних спортивних змагань (ст. 369-3 КК України).

2. Злісний тип виявляю послідовну діяльність в межах розгортання та поступового загострення анти суспільної установки. Остання проявляється в елімінації суспільного значення фізичної культури та спорту,

безальтернативного примату індивідуального над загальносуспільним. Цим особам властивий хоча й не тривалий, однак попередньо сформований досвід протиправної, часто злочинної поведінки поза досліджуваної сфери.

Так, наприклад, гр-ка Б., будучи раніше судимим 11.02.2016 р. за ст. 366 КК України, працюючи головним бухгалтером спеціалізованої дитячо-юнацької спортивної школи олімпійського резерву (СДЮСШОР) № 2, у денний час доби, знаходячись на своєму робочому місці, у робочому кабінеті розташованого за адресою: м. Херсон, вул. Театральна, 28, умисно внесла неправдиві відомості до платіжних відомостей для зарахування на свій банківський рахунок №180202018199980 заробітної плати за період з 01.01.2016 р. по 07.04.2016 р. у частині завищення заробітної плати, що відповідно до висновку судової економічної експертизи № 56-ек призвело до заподіяла СДЮСШОР майнової шкоди у розмірі 62278.05 грн., які гр-ка Б. привласнила [34]. Як можна бачити, черговий епізод злочинної поведінки постав для гр-ки Б. закономірним етапом в механізмі особистісної криміналізації.

3. Особливо злісний тип є найвищою ланкою у генезі криміналізації особистості та засвідчує найглибші деформації у її структурі, фундаментальну викривленість установок, спрямованості. Для таких осіб сфера фізичної культури і спорту є лише одним із абсолютно непринципових засобів задоволення власних корисливих спонук.

Типовим прикладом такої особи може слугувати раніше судимий за ч. 4 ст. 191 та ч. 2 ст. 366 КК України гр-н А., який з 23.09.2002, перебуваючи на посаді заступника директора з навчально-спортивної роботи Київського обласного ліцею інтернату фізичної культури і спорту, достовірно знаючи, що гр-н Ф. перебуває за межами країни, вирішив заволодіти грошовими коштами Київського обласного ліцею інтернату фізичної культури і спорту шляхом отримання від імені гр-на Ф. нарахованих на ім'я останнього заробітної плати, премій, матеріальної допомоги, щорічної грошової винагороди, інших компенсаційних виплат за роботу в зоні ЧАЕС за нібито

виконану останнім роботу тренера викладача КОЛІФКС. З цією метою він вніс в журнал обліку робочого часу, вносилися завідомо неправдиві дані відповідно до яких гр-н Ф. нібито виконував обов'язки тренера викладача ліцею. У такий спосіб він особисто отримував від імені останнього в касі ліцею грошові виплати, заробітну плату, премії, матеріальну допомогу, щорічну грошову винагороду та інші компенсаційні виплати за роботу в зоні ЧАЕС. Всього протягом 2008–2009 рр. неспроможливо отримав грошові кошти на загальну суму 53983, 06 грн.

Крім того, гр-н А. під час перебування на посаді заступника директора з навчально-спортивної роботи КОЛІФКС вирішив заволодіти грошовими коштами ліцею, які передбачались на харчування та добові учасникам навчально-тренувальних зборів ліцеїстам та тренеру-викладачу з легкої атлетики М. Задля цього він підготував ряд документів, необхідних для отримання грошових коштів на харчування та додаткове спеціальне харчування учнів ліцею, які фактично не були учасниками навчально-тренувальних зборів. Таким чином, протягом 2008–2009 років незаконно заволодів грошовими коштами Київського обласного ліцею інтернату фізичної культури і спорту на загальну суму 185 957,06 грн.

Крім того, гр-н А., зустрівши у серпні 2010 року в м. Біла Церква Київської області Ф. попросив останнього написати заяву про прийняття його в навчально-спортивний відділ КОЛІФКС нібито у зв'язку з тим, що у особовій справі останнього необхідно оновити документи. Гр-н Ф. виконав вказане прохання, після чого гр-н А. власноручно зробив у заяві гр-на Ф. напис «Погоджено». При цьому А. достовірно знав, що Ф. в Україні перебуватиме нетривалий час і реально у КОЛІФКС працювати не буде. Після цього гр-ном А. були внесені неправдиві дані в Журнал обліку робочого часу, внаслідок чого він тримав від імені гр-на Ф. у касі КОЛІФКС грошові кошти на загальну суму 26614, 46 грн. [28].

Підсумовуючи викладене, зауважимо, що запропонована нами кримінологічна типологія осіб, які вчиняють злочини у сфері фізичної

культури і спорту є відкритою та може бути деталізована, додатково диференційована, поглиблена як в межах виділених типів, так і через доповнення іншими критеріями типологізації. Також підкреслимо, що виділені типи злочинців варто розглядати не як взаємовиключні, але як компліментарні, такі, що здатні поєднуватись у одній і тій же особистості. А тому немаловажним в кримінально-превентивній практиці, а надто на індивідуальному рівні її реалізації, є коректна ідентифікація, діагностування конкретної типологічної комбінації в особі злочинця як об'єкті запобіжного впливу.

Висновки до розділу 1

1. Охарактеризовано злочинність у сфері фізичної культури і спорту як об'єкт кримінологічного аналізу. Встановлено, що особливості феномену злочинності у сфері фізичної культури і спорту зумовлюються як актуальними кримінальними проявами, так і перспективними, соціально деструктивними властивостями, що визначають її вагомую роль у механізмі криміногенної самодетермінації. Доведено, що ця роль зумовлена трьома чинниками. По-перше, фізична культура і спорт є інституціоналізованими, соціально унормованими формами прояву агресивної енергії, групової сублімації у соціально прийнятне русло агресивно-енергетичного потенціалу. Порушення функції сублімування вивільняє агресію, що розтікається іншими, не призначеними для цього каналами соціальної комунікації, завдаючи їм шкоди у виді насильницької злочинності. По-друге, нормальне функціонування спорту виконує важливу соціально консолідуючу, в тому числі й політичну функцію. Феномен «вболівальництва» є породженням дії потреби у приналежності й самоактуалізації. Тому, спорт виявляється ще й специфічним комунікативним полем, що сприяє об'єднанню індивідумів, налагодженню соціального діалогу, від якості якого не в останню чергу залежить питання виживання аномійного суспільства в межах кордонів

єдиної держави. Руйнація цього поля комунікації та консолідації загострює соціальні протиріччя, дезінтеграцію, аномію. По-третє, на індивідуальному рівні зайняття фізичної культури і спорту є фактором поєднання тілесного й духовного, особистісного саморозвитку як чиннику позитивної соціалізації, звуження простору для психології споживацтва. Порушення цього процесу через втручання до нього злочинної складової фальсифікує його значення, створює сприятливе підґрунтя для поширення кримінальної активності.

Відстоюється думка про те, що нормальне функціонування фізичної культури і спорту в суспільстві є одним з фундаментальних факторів протидії агресивно-насильницькій злочинності. Злочинність же у сфері фізичної культури та спорту, окрім актуальної, проявленої безпосередньо у відповідних кримінальних практиках суспільної небезпечності вмонтована в механізм криміногенної самодетермінації. Руйнуючи, фальсифікуючи дійсні соціально-ціннісні, смислові начала інститутів фізичної культури і спорту злочинність, що відтворюється у їх осередках, пригнічує їх функціональну здатність як до сублімації агресивної соціальної енергетики, так і до послаблення соціально консолідуючих зв'язків.

Структурно-функціональний аналіз злочинності у сфері фізичної культури і спорту дозволив виділити в ній два блоки кримінологічних явищ: кримінальні феномени та епіфеномени. Кримінальні феномени сфери фізичної культури і спорту відтворюються безпосередньо у діяльності суб'єктів (в тому числі й управлінських) цієї сфери та мають своїм наслідком обструкцію й симуляцію її смислів, функцій, соціального значення. До таких відносяться:

1) економічна злочинність у сфері фізичної культури і спорту:
 а) корупційна злочинність, що включає: управлінський сегмент кримінальних корупційних практик (кадрової політика, управління майном, спортивними майновими комплексами, бюджетними й позабюджетними коштами, цільовими асигнуваннями, управління спортивними заходами – ст.ст. 191, 364–369-2 КК України); спортивний-діяльнісний сегмент корупційних

злочинів, виражений в основному у протиправному впливі на результати офіційних спортивних змагань (матч-фіксинг, кримінальний беттінг). Доведено, що корупційна злочинність у сфері фізичної культури і спорту відтворюється і має відповідну специфіку на міжнародному, загальнодержавному, місцевому та галузевому рівнях; б) легалізація (відмивання) доходів, отриманих злочинним шляхом: відмивання через спортивні клуби, федерації доходів, отриманих від злочинів, що вчинені поза сферою фізичної культури та спорту; відмивання через спортивні клуби, федерації доходів, отриманих від злочинної діяльності у сфері фізичної культури та спорту;

2) загальнокримінальні корисливі злочини сфери спорту: а) агентське шахрайство; б) шахрайство спортсменів: щодо спортивних агентів; «допінгове шахрайство» як фонове для злочинності явище;

3) насильницькі злочини у сфері спорту: а) насильство, не зумовлене обстановкою спортивної боротьби нанесення умисних тілесних ушкоджень спортсменам під час спортивних змагань; б) насильницькі злочини, вчинені проти спортсменів поза обстановкою спортивного змагання, але у зв'язку зі спортивною діяльністю та/або іншою поведінкою на спортивних змаганнях; в) кримінальне насильство в умовах квазіспортивних змагань (підпільні бої).

Кримінальні епіфеномени сфери фізичної культури і спорту: 1) загальнокримінальні корисливі злочини, пов'язані з фізичною культурою і спортом: а) шахрайство зі ставками на спорт; б) шахрайство з квитками на спортивні заходи; 2) економічні злочини, що полягають у явищі гемблінгу – зайняття гральним бізнесом в частині організації та забезпечення функціонування букмекерських контор зі ставками на спорт (ст. 203-2 КК України); 3) загальнокримінальні насильницькі злочини, пов'язані зі спортом – хуліганство, групове порушення громадського порядку, масові заворушення. Особливу категорію цих злочинів складає кримінальна активність футбольних вболівальників, «ультрас»; 4) політичні злочини: а) насильницькі злочини терористичної спрямованості, об'єктами посягання

яких стають (можуть ставати) спортсмени під час змагань, а також сторонні особи, які знаходяться в місці проведення спортивних заходів; б) політичні ненасильницькі злочини, в механізмі вчинення яких використовується спортивна тематика.

Запропоновано вузьке та широке визначення злочинності у сфері фізичної культури і спорту. У вузькому розумінні вона є масовим, відносно стійким, історично мінливим соціально-правовим феноменом, що полягає у неправомірному використанні цільового ресурсу для розвитку фізкультури і спорту, впливі на результати спортивних змагань, а також використанні соціальних інститутів фізичної культури і спорту, їх суб'єктів, інфраструктури та наративів для вчинення інших злочинів. У широкому – це специфічна, інституціоналізована, криміногенно самодетермінаційна форма антигуманної, деструктивної соціальної енергетики, прояв якої фальсифікує фізичну культуру і спорт, елімінує їх значення для прогресивного й здорового розвитку суспільства і окремих особистостей, переводить до розряду симулятивних практик у руслі психології споживацтва й корисливості.

2. Встановлено та описано кількісні і якісні показники злочинності у сфері фізичної культури і спорту. Виявлено, що протягом 2015–2018 рр. та 6 місяців 2019 р. було зареєстровано тільки 6 випадків вчинення кримінально протиправного впливу на результати офіційних спортивних змагань. З них 2 – у 2016 р., 3 – у 2018 р. та 1 – за січень – червень 2019 р. Жодного вироку по цим провадженням не винесено.

Доведено, що рівень латентності злочинів, передбачених ч. 1 ст. 369-3 КК України перевищує 99 %. Реальний рівень злочинів, передбачених ч. 1 ст. 369-3 КК України, лише у професійному сегменті великого футболу щорічно коливається на позначці 150–200. Ще близько 100–150 випадків припадає на інші види спорту, передусім – футзал, баскетбол, волейбол, великий теніс, регбі. Також встановлено, що матч-фіксинг використовується здебільшого не як самоціль, тобто в контексті досягнення бажаного

турнірного результату, здобуття відповідних залікових пунктів, а як інструмент так кримінального беттінгу – подальшого збагачення через ставки на спорт.

Найбільш кримінально враженим видом спорту в контексті рівня й інтенсивності поширення протиправного впливу не результати офіційних спортивних змагань є футбол (великий футбол), на який припадає приблизно 85 % цих злочинів. Приблизно по 5 % – на баскетбол та міні-футбол (футзал), 2 % – волейбол, 1 % – регбі, 1 % – великий теніс, 1 % – сукупно інші види спорту.

Серед способів стимулювання спортсменів до неправомірних дій переважає підкуп (75 %). Підбурювання до таких дій складає 10 %, вступ у змову – 8 %, примушування – 7 %. Змістом примушування спортсменів до неправомірних дій як елементу складу злочину, передбаченого ч. 1 ст. 369-3 КК України є погрози: а) розірванням контракту в односторонньому порядку за дискредитаційними підставами (70 %); б) припинення ігрової практики, переміщення у резервні склади, у запас (20 %); в) розголошення відомостей про попередню його протиправну діяльність у сфері спорту (10 %).

Переважно (78 %) адресатами неправомірного впливу є спортсмени. 40 % складає підкуп кількох спортсменів (гравців) однією команди, 38 % – окремого спортсмена. Частка підкупу тренерів – 10 %, суддів та власників (менеджерів) клубів – по 5 %, допоміжного персоналу (медичних працівників, фізіотерапевтів і т.п.) – 2 %.

Із 6 зареєстрованих за ст. 369-3 КК України злочинів протягом 2015 – 6 місяців 2019 рр., 2 – за ч. 3 ст. 369-3 КК України (кримінальний беттінг). Їх латентність також перевищує 99 %. Реальний рівень кримінального беттінгу коливається щорічно в межах 300–400 випадків вчинення злочинів. У 95 % він проявляється в діяльності професійних футболістів (у 40 % – другої ліги, 30 % – першої ліги, 30 % – прем'єр-ліги), у 4 % – баскетболістів, 1 % – інших видів спорту в Україні. За суб'єктно-функціональним розподілом: у 90 %

випадків – професійні спортсмени, у 10 % – тренери, менеджери, власники спортивних клубів.

Найчастіше ставки на результати матчів в межах кримінального бетінгу здійснюються он-лайн на азійських букмекерських конторах. Найбільш популярними з них (за ранжиром) є *Sbobet* (місце реєстрації – Філіпіни), *1Xbet* (місце реєстрації – Кюросао, Нідерландські антіли), *Mansion88* (ресурс зареєстрований на Філіпінах), *188bet* (острів Мен), *IBCbet* (Філіпіни), *Dafabet* (Філіпіни). Для здійснення платежів, поповнення рахунків на вказаних ресурсів з території України найчастіше використовуються такі платіжні системи: *Abaqoos*, *Visa/MasterCard*, *WebMoney*, *Moneybookers*, *Netpay*, *Ewire*, *BankLink*, *Banco Santander*, *eKonto*, *eNETS*, *eKonto*, *Neosurf*, *ePay*, *Euteller*, *Fast Bank Transfer*, *Instant Bank*, *Giropay*, *Maestro*, *Moneta*, *MasterCard*, *Boleto Bancario*, *Multibanco*, *POLi*, *Telegraphic Transfer*, *Przelewy24*, *iDeal*.

Для сфери фізичної культури і спорту вельми поширеними є і злочини, передбачені ст. 191 КК України, які проявляються як епізодичні (корупційні вчинки, які складають не більше 10 %) та системні (корупційна діяльність). Епізодичні корупційні злочини (їх щорічний зареєстрований рівень складає приблизно 35–40 злочинів) вчиняються, як правило, директорами та іншими матеріально відповідальними особами спортивних, освітньо-виховних організацій. Приблизно у 40 % випадків такі дії мають місце у зв'язку з оперативним управлінням майном, як це позначено у вищенаведеному прикладі. Більшість же (хоча й із незначним переважанням – 55 %) корупційних дій цього штибу вчиняється у зв'язку та в ситуації участі в організації проведення спортивних заходів. З них – у 76 % випадків йдеться про привласнення коштів, виділених на харчування спортсменів, що проходять спортивні збори. Ще у 24 % – привласнення або розтрата майна, виділеного для майнового облаштування спортивних локацій, придбання обладнання, інвентарю, спортивної форми, розміщення спортсменів для тимчасового проживання у готелях.

Близько 4–5 % випадків вчинення привласнення майна припадає на безпідставне нарахування грошових премій керівниками органів та установа управління фізичною культурою і спортом. В поодиноких випадках (не більш як у 1 % опрацьованої вибірки вироків суду) зустрічаються разові схеми по створенню фіктивних груп у закладах спортивної освіти (таких як дитячо-юнацькі спортивні школи, інтернати і т.п.) з подальшим безпідставним нарахуванням заробітної плати тренерам, обслуговуючому персоналу тощо.

Встановлено також і значне поширення так званої «допінгової» корупції: не менш як 5–8 % допінгових проб фальсифікуються на підставі корупційної угоди.

Відносно самостійним сегментом злочинності у сфері спорту (її кримінальним епіфеноменом) є гемблінг – організація та здійснення букмекерської діяльності, що є різновидом грального бізнесу. Протягом 2011–2018 рр. зареєстровано 6334 злочинів, передбачених ст. 203-2 КК України. Організація та забезпечення функціонування «спортивного» беттінгу у структурі гемблінгу і за прибутковістю, і за масштабами охоплення «клієнтів» посідає провідні позиції. Його приблизна питома вага – 55–60 % у структурі всього нелегального ігрового бізнесу в Україні. Його територіальне поширення в цілому відповідає географії злочинів, передбачених ст. 203-2 КК України. Лідуючі позиції за цим показником традиційно посідає Центрально-Східний регіон, як протягом 2011–2013, так і протягом 2014–2018 рр. Найвищі показники судимості за узагальненими даними Державної судової адміністрації за період 2011–2018 рр. фіксуються у Дніпропетровській (139 осіб), Харківській (95 осіб), Луганській (88 осіб), Київській (87 осіб) та Донецькій (74 особи) областях. Найменш кримінально враженим також традиційно виявляється Західний регіон: Львівська (11 осіб), Волинська (9 осіб), Івано-Франківська (9 осіб), Чернівецька (3 особи) області.

Протягом 2001–2018 рр. зареєстровано 5 злочинів, передбачених ст. 323 КК України. За їх вчинення засуджено 2 особи, з яких лише 1 має відношення до спорту, на момент вчинення злочину була тренером. Доведена

абсолютна латентність цих злочинів, що не в останню чергу зумовлено недоліками конструкції юридичного складу спонукання неповнолітніх до застосування допінгу. Встановлено, що до застосування допінгу у той чи інший період свого професійного становлення вдаються до 70 % всіх спортсменів, які претендують на найвищі досягнення. У переважній більшості випадків йдеться про перший досвід застосування допінгу ще у неповнолітньому віці з ініціативи та за наполяганням тренера. У структурі застосування допінгу переважають анаболічні стероїди (65 %) та пептидні гормони (12 %). 10 % складають еритропоетини, 7 % – діуретики та маскуючі агенти, 3 % – анальгетики, ще 3 % – інші.

Наголошено на поширеності та абсолютній латентності шахрайства з квитками на спортивні заходи і «букмекерського» шахрайства, а також на проблемі діяльності підпільних бійцівських клубів. Станом на початок 2019 р. в Україні діє не менш як 20 таких клубів, що не належать до жодної легально функціонуючої спортивної організації.

3. Надано характеристику особам, які вчиняють злочини у сфері фізичної культури і спорту. Розроблено типологію таких осіб, в основу якої покладено три критерії: провідний мотив, характер злочинної діяльності, глибина та стійкість антисуспільної спрямованості особистості. Виділено та охарактеризовано 11 типів і відповідних 18 підтипів.

В залежності від провідного мотиву злочинної діяльності виокремлено корисливий (85 %), квазіальтруїстичний (10 %), нарцистичний (4 %) та політичний (до 1 %) типи злочинців. Доведено, що корупційний їх тип не є однорідним та включає в себе: 1) корупційний підтип: а) корупціонер-управлінець: корумповані топ-менеджери; адміністратори-корупціонери середньої ланки; місцеві та локальні адміністратори-корупціонери; б) корупціонер-суддя; в) корупціонер-спортсмен; 2) експлуаторський підтип: а) тренер-експлуатор; б) організатор-експлуатор (власник клубу, організатор підпільних боїв); 3) загальнокримінальний корисливий підтип:

- а) «контрактний» шахрай: шахрай – спортивний агент та шахрай-спортсмен;
- б) «квитковий» шахрай; в) беттінговий шахрай.

Для квазіальтруїстичного типу характерним є домінування потреби в приналежності; на рівні мотивування свої поведінки – діє в інтересах клубу, спортивних вихованців. Він включає в себе такі підтипи: 1) за спрямованістю дій: агресивно-конформний, корупційно-конформний; 2) за характером групової афіліації: клубно-афілійований та квазіпатріотичний.

У злочинній діяльності нарцистичного типу домінує мотив особистості самоактуалізації, самоствердження. Йому властива перманентна тривожність, стан депривації, що загострюється на фоні спортивних успіхів конкурентів (в т.ч. й одноклубників).

Політичний тип злочинців включає в себе два підтипи: злочинець-іміджмейкер та терорист.

За характером злочинної діяльності виділено та охарактеризовано типи агресора, експансіоніста, шахрая та соціально-деструктивного гібриду. За глибиною та стійкістю антисуспільної спрямованості – ситуативний, злісний та особливо злісний типи.

РОЗДІЛ 2

ДЕТЕРМІНАЦІЯ ЗЛОЧИННОСТІ У СФЕРІ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ І СПОРТУ

2.1 Соціально-економічні та культурно-психологічні фактори злочинності у сфері фізичної культури і спорту

Детермінація злочинності – базова предметна зона кримінологічного пізнання, яка фундує всю конструкцію протидії злочинності. Згідно з одним із основних у кримінології принципом відповідності, наголошував академік А. П. Закалюк, запобіганню, запобіжному впливові підлягає, насамперед і головним чином, те, що предметно обумовлює злочинні прояви та злочинність загалом, визначає її функціонування [62, с. 183]. В той же час саме ця зона характеризується чи не найвищим, поруч зі знанням про особистість злочинця, ступенем доктринальної невизначеності, суперечливості, дискусійності. Ключовою причиною такого стану справ є, на нашу думку, методологічна розгубленість, що стала породженням плюралізму філософій постмодерну, критикою (а подекуди критиканством) діалектичного методу, заснованого на ньому діалектичного детермінізму, втратою цілісності наукової картини світу на фоні зростання у геометричній прогресії інформації про людину, суспільство, їх мінливість та моральну контроверсійність (загальноцивілізаційний технологічний прогрес при явному духовному й екологічному регресові).

Тому перенасиченість предметного кримінологічного блоку детермінації злочинності різноманітними теоріями, концепціями психологічного, соціологічного, антропологічного, філософського штибу з одного боку, і контейнеризація, подальша фрагментація знання, руйнація міжпредметних семіотичних мостів – з іншого, є цілком закономірним явищем, що є відображенням стану кризи гуманітарної науки епохи постмодерну. Тож, віддаючи собі звіт у тому, що викладення в цій роботі

узвичаєного для кримінологічних дисертаційних дослідженнях екскурсу до проблематики криміногенної детермінації позбавлене практичного сенсу, вважаємо за доцільне й можливе обмежитись лише окресленням наших вихідних методологічних установок, мінімально необхідних для орієнтування читача у ході думки та форматі сприйняття суджень, висновків. До таких установок можна віднести наступне:

1) соціальні взаємодії, людська комунікація, суспільні відносини, інститути, системи: а) за походженням є природними (концепція юснатуралізму в кримінології, що розробляється науковою школою О. М. Костенка); б) описуються, пояснюються, виходячи з позицій детермінізму, який у площині гуманітарного споглядання, зокрема й кримінологічного аналізу, репрезентований діалектичним детермінізмом. Доцільність застосування його принципів, законів, категорій (принципи історизму, системності, закони діалектичного протиріччя, всезагального універсального зв'язку, рівноваги та ін.) в кримінології не раз доводилась у працях В. В. Голіни, І. М. Даньшина, О. М. Литвинова, Д. А. Лі, Ю. В. Орлова та ін.);

2) детермінанти злочинності, криміногенні фактори, чинники – синонімічний ряд. Видовий їх розподіл за сферами, рівнями відтворення, походженням та іншими критеріями є умовністю, здійснюється в цілях аналітичного упорядкування й кримінологічної специфікації;

3) об'єктивні фактори проявляються виключно через суб'єктивні. Тому детермінація злочинності розглядається в тому числі й як колективний психічний процес, сфера конструювання, обігу смислів, дискурсу (щодо дискурсивної природи злочинності див. праці Ю. В. Орлова [113, с. 126–136; 114, с. 23–32; 115, с. 99–107; 116, с. 176–184 та ін.]), соціальних символів;

4) механізми детермінації злочинності в суспільствах постмодерну ускладнені інтенсивною дією інформаційних, меметичних факторів, що генеруються засобами масової інформації та комунікації глобального

охоплення, конструюванням соціальних вимірів, часопросторів (Я. І. Гілінський, Н. Крісті, О. М. Литвинов, Ю. В. Орлов).

Таким чином, детермінація злочинності у сфері фізичної культури і спорту розглядається нами як складний, багаторівневий та багатовимірний процес утворення і різнохарактерної дії факторів економічної, культурно-психологічної, правової, організаційно-управлінської, політичної та іншої природи. У своїй взаємодії вони утворюють мережеві сплетіння умов кримінальної активності – кримінальних феноменів та епіфеноменів сфери фізичної культури і спорту. В нашому дослідженні ми спиратимемось на сферично-системну градацію (в межах ризоматичних структур) відповідних криміногенних чинників, яка виходить, перш за все, з положень соціологічної теорії систем і соціальної дії Т. Парсонса (яка, в свою чергу, в значній мірі, принаймні в частині функціонального аналізу, перегукується з марксовою теорією), методології постструктуралізму Ф. Гваттарі і Ж. Дельоза та кримінологічної концепції Д. А. Лі. При цьому економічна соціальна підсистема і через кримінологічно-гносеологічні узвичаєння, і через об'єктивну функціональність потрапляє до фокусу уваги першою з ряду взаємодіючих структур. Відтак, економічні фактори злочинності у сфері фізичної культури і спорту варто визнати такими, що є одними з фундаментальних; вони характеризуються значним впливом на духовну, політичну, правову сфери життєдіяльності, пронизують їх, задаючи тональність й ритмічність їх змін.

Прийнято вважати, що спорт – це змагальна діяльність, організована за правилами чесного суперництва. А конкуренція за правилами – основа демократії. І як такий спорт об'єктивно несе в собі потенціал побудови громадянського суспільства, горизонтальних суспільних взаємозв'язків [72]. При цьому сфера фізичної культури і спорт несе в собі не лише потенціал цивілізованого, демократичного суспільного розвитку, а й є відображенням родової травми вітчизняної демократії, яка, як і будь-який політичний феномен, не може розглядатися, сприйматися поза феноменів економічних. Варто визнати, що Українська держава у 1991 р. не «народжувалася у

муках», не проходила власник політекономічний катарсис, пов'язаний з безкомпромісною боротьбою. Навпаки: наша держава, попри наявність безумовних історичних, культурних, ментальних, правових та інших підстав, утворилася, все ж, як результат компромісу, домовленостей на найвищому політичному рівні при загальновідомих історичних подіях. І це стало однією з визначальних на десятиріччя (якщо не сторіччя) обставиною, що заклала фундаментальні протиріччя української соціогенези новітньої епохи.

Надмірна повільність і непослідовність економічних реформ, генеральна тенденція до мінізації економіки не лише протягом 90-х років (хоча, за твердженням А. Аслунда, Л. Бальцеровича, С. Дянкова [5, с. 17–23; 7, с. 33–64], саме цей період, навіть його перша половина, був тим вікном можливостей, в межах якого можливо було здійснити інноваційний прорив у державному та суспільному устрої), а й наступні періоди, аж до сьогодні, виникнення та зміцнення позицій державно-кримінальних симбіотичних утворень на суб'єктній основі та за активного сприяння колишньої партійно-комуністичної номенклатури фактично визначили наперед занепадницький характер розвитку фізичної культури і спорту, який «виживав» не завдяки, а радше всупереч створюваних державою умов. Як і двадцять років тому назад, так і сьогодні, ця сфера не є серед пріоритетних для фінансування і на загальнодержавному рівні, і на рівні громад. Так само як, власне, і гуманітарна сфера в цілому виявилася у занепаді, на периферії спрямування економічних зусиль, ресурсів, орієнтування соціально-економічних відносин загалом.

Не втратили, гадаємо, актуальності й сьогодні зроблені професором О. Г. Кальманом півтора десятиріччя тому узагальнення щодо того, що саме економіка держави відіграє найважливішу роль у нормальному житті суспільства. Кризові явища, які на теперішній час мають місце в економіці нашої країни, прямо або опосередковано чинять негативний вплив на інші життєво необхідні сфери функціонування суспільства. Входження України в ринкову економіку без налагодження ефективної системи політичних,

економічних і соціальних інститутів протидії кримінальним проявам у сфері економічних відносин породило досить гострі соціальні протиріччя у сфері розподілу матеріальних благ і криміналізацію суспільно-економічних відносин [70, с. 17]. Цей процес виявився надзвичайно життєздатним, стійким, має властивості поширювати свої функціональні метастази на решту соціальних підсистем, зумовлюючи криміналізації як економічних, так і неекономічних інститутів, інституціоналізації вельми широкого спектру злочинності. Ця думка розлого доводиться у монографії В. М. Дрьоміна «Злочинність як соціальна практика. Інституціональна теорія криміналізації суспільства» (2009 р.) [57], що звільняє нас від необхідності у детальному обґрунтуванні ролі і значення кримінальної дисфункції (їх криміналізації у кримінологічному розумінні) економічних інститутів.

Наголосимо натомість на тому, що загальний стан криміналізму (у термінології О. М. Костенка [79] та О. М. Бандурки [9, с. 18]), зумовлений криміналізацією базових економічних та політичних інститутів, є концептуальною, ідейно глибокою й досі не до кінця доктринально розробленою характеристикою усталених системних форм соціальної діяльності, мислення. Ця характеристика відображає глибинні деформації суспільної свідомості, які втілилися у цілком функціональні кримінальні та інші асоціальні практики, їх закріплення на рівні узвичаєнь, вихолощення на предмет дійсного, справжнього морального осуду, що свідчить про економічно зумовлену системну стагнацію соціогенези, про значні ризики регресу, елімінації розумних, духовних начал суспільного співжиття, розбудови Української держави. Серед іншого це яскраво проявляється у *переважанні психології виживання над психологією розвитку* зі всіма наслідками, які з цього випливають.

Останні, серед іншого, проявляються і у специфічній площині предмету нашого дослідження. Принагідно зауважимо, що через низький рівень життя й системні економічні вади, економічну рецесію спостерігається *неприйнятно низький рівень залученості населення до зайняття фізичною*

культурою і спортом. В заняття спортом в Україні залучено лише 13,5 % населення (для порівняння: у скандинавських країнах – 85 %), наша країна посідає 99-те місце у світі за рівнем здоров'я населення і 150-те – за тривалістю життя [72]. Загострює цю ситуацію *незадовільний стан матеріально-технічної бази*. Рівень забезпечення населення в Україні фізкультурно-спортивними залами (з розрахунку на 10 тис. осіб) у 2–3 рази нижчий, ніж у цивілізованих державах, плавальними басейнами – у 30 разів. Понад 80 % спортивних майданчиків не відповідають сучасним вимогам [110, с. 17].

Звідси – низький реальний (не на рівні видовища, а на рівні власної діяльності) суспільний запит на фізичну культуру і масовий спорт, нерозвиненість інститутів громадського контролю за цією сферою, понижена відповідальність управлінців перед громадою, суспільством за стан справ у ній. Така широка соціальна байдужість зумовлює й відповідну ціннісно-смыслову, викривлену, позбавлену дійсної гуманістичної установки панораму орієнтирів управління фізичною культурою і спортом. У цьому зв'язку, у загальносоціальному зрізі можемо, таким чином, констатувати системоутворюючу роль економічних факторів у детермінації злочинності у сфері фізичної культури і спорту.

Окремо варто наголосити й на тому, що неприпустимо ***низьке, несправне фінансування діяльності професійних спортсменів***, в тому числі і зокрема з порушеннями умов контрактів, в межах клубної діяльності, є вагомим фактором поширення матч-фіксингу та пов'язаного з ним кримінального беттінгу. Коли професійний спортсмен не має змоги задовольнити мінімальні побутові потреби, власні і своєї родини, він або кидає спорт, або, залишаючись в ньому, використовує доступні можливості для кримінального збагачення, експлуатуючи, по суті, відповідні відносини і їх учасників у виключно або переважно приватних цілях. Така ситуація не є рідкістю у аматорських спортивних клубів а також тих, які не представлені у вищих лігах, у неолімпійських видах спорту.

Вельми симптоматичним в цьому аспекті є зауваження О. В. Саленка, який наголошує: «Деякі президенти клубів утримують команди зараз в Україні за рахунок гри на ставках на азійських ринках. *Гравцям це потрібно*» [165] (*курсив наш – В. С.*). Тобто виникає така собі морально-правова дилема: або слідувати букві закону і закривати клубний проект, припиняти його існування, або забезпечувати можливість для молоді займатися спортом, нехтуючи вимогами закону. Це – класичний випадок аномії за аналітичною схемою Р. Мертона. Дійсно, аномія фіксується, як ситуації розбіжності між соціально схвальними цілями та легальними засобами їх досягнення. Проте, вважаємо, наявність такої розбіжності за жодних умов не може бути виправданням для вчинення злочинів. Бажання зберегти клуб і дати можливість гравцям розвиватися не має поєднуватись із кримінальною психологією; варто активізувати принципово інші механізми впливу на ситуацію, зокрема – через систему державного й муніципального стимулювання спорту. Цілком логічною та гостро затребуваною є фінансова підтримка з боку держави та органів місцевого самоврядування, розбудова системи якої (якщо йдеться про професійний спорт) має здійснюватись на індивідуально дотаційних (тобто із врахуванням реального фінансового стану клубу, спортивних федерацій) та рейтингових засадах, на кшталт державного фінансування політичних партій.

Загалом проблема державної й муніципальної фінансової підтримки професійного спорту в Україні – окрема наукова проблема, вирішення якої в межах нашого дослідження не може бути повноцінно здійснене. Але те, що ми можемо серед іншого провести крізь цю роботу – це концептуальна ідея такої підтримки як одна зі складових подолання аномійності конструкції суспільної відносин у сфері фізичної культури і спорту в Україні.

Ще одним кримінологічно значущим виміром відтворення економічних факторів злочинності у сфері фізичної культури і спорту є *вкрай низьке, явно недостатнє фінансування низки інструментів ранньої та безпосередньої превенції* вказаних кримінальних практик. І це стосується не тільки і не

стільки відповідних напрямів діяльності правоохоронних органів, скільки неспеціалізованих суб'єктів запобігання злочинам, що візуалізуються, передусім, на рівні загальнодержавних і обласних спортивних федерацій, органів та підрозділів управління справами фізичної культури, молоді та спорту на місцях, а також окремими установами у сфері забезпечення спорту. Так, наприклад, як вказував заступник директора Національного антидопінгового центру Я. В. Кручек, аналіз однієї допінг-проби в закордонних лабораторіях коштує від 400 до 500 євро (сума включає комплексні заходи від забору проби до отримання результату аналізу), що, у свою чергу, сумарно потребує близько 12 млн. грн. на рік, закладених у відповідній графі бюджету, на вищезазначені антидопінгові заходи. За даними ФЛАУ, у 2014 р. було зроблено 300 аналізів проб українських легкоатлетів, у 2015 р. — 200, а в 2016 р. — 7 [132]. У результаті, небезпідставно підкреслюють С. Ф. Денисов та С. Г. Кулик, на національному рівні багато спортсменів не проходять перевірку на допінг, що, у свою чергу, ставить під сумнів отримані результати на змаганнях національного рівня [52, с. 15].

Але справа не лише у сумнівності досягнень на спортивних змаганнях, а й у дисфункційності потужного інструменту ранньої превенції допінгового шахрайства, а також спонукання неповнолітніх до застосування допінгу. Підвищення ризику викриття цих фактів на етапі перед та постзмагального допінгового контролю є істотним чинником обструкції механізму індивідуальної злочинної поведінки, що проявляється на етапі прийняття рішення про вчинення злочину, є перепорою до схвального рішення, ускладнює вчинення злочину в цілому, звужує можливості для кримінального свавілля.

Таким чином, економічні фактори чинять істотний вплив на поширення злочинів у сфері фізичної культури і спорту. Ця сфера не є винятковою в Україні щодо негативних впливів дисфункції економічних інститутів. В той же час, враховуючи її гуманітарну природу, щодо таких впливів саме вона

виявляється надміру «чутливою», яскравим індикатором чого є її криміналізація.

Водночас варто бути свідомим і того, що соціально-економічні фактори самі по собі є індіферентними по відношенню до кримінальної активності, прямо і безпосередньо не детермінують злочинну поведінку. В цьому аспекті імпонує позиція Я. І. Гілінського, який вказує, економіка, весь соціально-економічний устрій породжує всі соціальні феномени, а не тільки злочинність [41]. Тож щодо злочинності економічні фактори не є специфічними. Цю думку також розвиває і В. В. Лунєєв, доходячи висновку, що між економікою та злочинністю немає прямих зв'язків [99, с. 15; 93, с. 96].

Дійсно, соціально-економічні фактори, економіка як така, навіть її інституційні дисфункції впливають на всю соціальну структуру, на весь суспільний устрій, здатні як зміцнювати політичні режими, так і руйнувати їх за невідповідністю (наочний приклад – радянський політичний режим). Саме на цій підставі ми й порушили в цій роботі окремі, найбільш, на наш погляд значущі та, водночас, специфічні саме для сфери фізичної культури і спорту економічні чинники його існування, забезпечення. Проте, гадаємо, не помилилось, якщо стверджуватимемо, що вказані чинники діють виключно опосередковано, через культурні, духовні складові (інституціональні, системні) соціогенези. О. І. Солженіцин, із властивою нобелівському лауреатові проникливістю, писав (мовою оригіналу): «Социально-экономическими преобразованиями, даже самыми мудрыми и угаданными, не перестроить царство всеобщей лжи в царство всеобщей правды: кубики не те» [176, с. 14]. Тож і економічні фактори злочинності, в тому числі й у сфері фізичної культури і спорту, не є самодостатніми, вони доповнюються, переходять у практичну площину тільки у сполученні з культурно-психологічними факторами.

Тут можемо виділити принаймні два сегменти відтворення цих факторів: управлінський та загальносоціальний. Перший – виявляє себе у

необізнаності управлінської ланки органів державної влади, муніципалітету, того кола осіб, на яких замикається прийняття рішень про виділення фінансових ресурсів на фізичну культуру і спорт, щодо, власне, культури спорту, його філософії, соціального призначення. Нерозуміння того, які соціально значущі смисли продукуються спортом, який соціально консолідує, генетично-демократичний потенціал він в собі несе призводить до хронічного, іманентного соціокультурного невігластва в управлінні фізичною культурою та спортом, їх фінансування за залишковим принципом, експлуатації навіть тих незначних бюджетних (всіх рівнів і видів) ресурсів, які виділяються на ці сфери. Тож в цьому сегменті проявляється як вкрай низький рівень загальної культури тих осіб, які спеціально визначені (обрані, призначені) для фахового адміністрування як фізичною культурою і спортом, так і державою (окремими галузями народного господарства) і розвитком громада, а також їх аморальність, що є результатами морально-правового нігілізму.

При цьому слід неодмінно зважати і на те, що аморальність та низький рівень загальної культури чиновницького апарату є не автономною проблемою, яка може бути виділена та відділена від другого з позначених вище сегменту – проблематики загальносоціального стану (у термінології О. І. Солженіцина). Відома своєю крамолою думка про те, що суспільство має той уряд, на який заслуговує. І додати тут нічого. Окрім, хіба що, того, що сучасне українське суспільство, його культурно-психологічні (духовні) підсистеми «вдало» поєднують у собі як загальноцивілізаційні низхідні траєкторії, так і власні, автентичні їх специфікації, що генеруються особливими конфігураціями державного будівництва, унікальними внутрішніми протиріччями, не в останню чергу підживлюваними зовнішніми агентами впливу. Певна річ, ледве чи можливо в цій роботі здійснити бодай поверхневий, але системний і більш-менш повний огляд цих протиріч і закономірностей, що відображають та детермінують загальні, видові культурно-психологічні фактори злочинності, в тому числі й у сфері фізичної

культури і спорту на рівні всього суспільства, його вихідців в особі професійних спортсменів. Тим не менш видається за можливе та необхідне позначити основні «больові точки» культурно-психологічної етіології в детермінаційному комплексі злочинності у сфері фізичної культури і спорту. Серед таких ключовими (хоча й, звісна річ, не виключними) є, на нашу думку, конс'юмеризм, дегуманізація спорту, аномія, стан неадеквату.

Конс'юмеризм або психологія споживацтва є загальноцивілізаційним трендом, починаючи з другої половини ХХ ст. Споживання загалом є функціональною основою будь-якої форми життя. Однак лише людиною ця форма зведена до самостійного смислоутворюючого (квасісміслового) начала життєдіяльності.

Суть споживання, влучно підкреслює О. М. Ільїн полягає не в можливості придбати рекламований товар, а в *бажанні* це зробити; споживання локалізовано не в кишені, а в сфері бажання. Суспільство споживання – це сукупність відносин, в яких провідним сенсом життя постає символізм матеріальних об'єктів, що тягне споживачів купувати речі і тим самим наділяти себе певним статусом. Споживацтво знімає опозицію між реальністю і знаками. Воно є практикою підтримання ієрархізованої знаковості шляхом вчинення соціально стратифікаційних жестів, які наближають їх актора до елітарності і, відповідно, віддаляють його від суспільної маргінальності [68, с. 24–25].

Поруч з цим суспільство споживання, обґрунтовано, вважаємо, наголошує Я. І. Гілінський, супроводжується процесами включення / виключення (*inclusion / exclusion*), коли «недоспоживачі» виключаються з активного економічного, соціального, політичного, культурного життя. Виключені складають основну соціальну базу різноманітних девіацій [40, с. 6]. Але при цьому також маємо додати, що саме по собі виключення може бути соціальним конструктом та відбуватися виключно за критеріями відсутності володіння символами відповідної чарунки, рівня у соціальній ієрархії конкретного суспільства. І ця обставина не менше, якщо не більше,

детермінує споживчі устремління, визначає домінування конс'юмерної установки. Тому середовище умовно «включених», як провідної соціальної група суспільства споживання генерує найбільш потужні імпульси поширення корисливості, що задовольняється розгалуженими мережами змінюваних символів, мемів. Через це включені, аби такими і залишатись, змушені постійно підтримувати меметичну адаптивність, відповідність соціальному контексту більшості, зміщуючи таким чином, центр мотиваційного тяжіння зі смислів на процес, зі змісту на форму. Це створює ілюзію безпечного соціального становища, визначає приналежність особи до вищого щабля ієрархізованої структури.

В основі гіперболічного соціального споживання, таким чином, знаходиться одна за базових (у концепції А. Маслоу) людських потреб – потреба в безпеці, соціальній безпеці. І оскільки ця теза загалом є мало вразливою щодо критики, аби бути послідовними мусимо визнати і те, що, споживацтво виявляється біологічно детермінованим феноменом, стримання деструктивних проявів якого – справа внутрішньо глибокої, напруженої праці. Тієї праці, яку О. І. Солженіцин охарактеризував як самообмеження у єдності з розкаянням [176, с. 17]. Ми, звісно ж, віддаємо собі звіт у тому, що самообмеження, як і будь-який інший результат дійсно глибокої рефлексії, сконцентрованої душевної роботи не може бути масовим надбанням. Але тільки до тих пір, поки така робота: а) не покладена в основу соціальних інститутів і, перш за все, інститутів соціальної пам'яті, освіти; б) не заснована на керованому, цілеспрямованому створенні конкуренції між потребами у безпеці (при їх безумовному об'єктивному задоволенні) та групою естетичних потреб та потреб у приналежності.

Втім, немає ані сенсу, ані можливості в межах цієї роботи розвивати цю думку, адже гносеологічний рух у цьому напрямі виводить на загальнофілософську й соціальну з розлогою панорамою проблематику набагато більш високого рівня телеологізації, аніж кримінологічний спектр цілей і задач. Та й осмислення цих проблем вже має вельми суттєвий

теоретичний фундамент, представленими відомими широкому загалові роботами Ж. Бодрійяра («Система речей», 1968, «Суспільство споживання», 1970 та ін.), Л. Гелбейрта («Нове індустріальне суспільство», 1967), Е. Формма («Мати чи бути?», 1976), братів А. та Б. Стругацьких («Хижацькі речі століття», 1965) та інших. Натомість є смисл у тому, аби підкреслити криміногенність тенденцій домінування уречевленого символізму соціального становлення людини, її персоналізації та ідентичності. Ці тенденції серед іншого виражаються у дегуманізації дискурсу, економіки і політики (при колосальній розвиненості механізмів симуляції, імітації зворотного), соціальних взаємодій загалом. В тих соціальних системах де знак і денотат змінюються місцями, людина і природа уречевлюються, втрачається їх самоцінність.

Таким чином, є підстави стверджувати, що конс'юмеризм з необхідністю призводить до *дегуманізації спорту*. Категорії фізичної культури і спорту міцно увійшли до розряду *мінової вартості*, що є складовою кримінальних практик у сфері фізичної культури і спорту: від корупційних злочинів до беттінгу, ігрового бізнесу, пов'язаного зі спортом. І це – не суто українська проблема, а загальносвітова. Сучасний професійний спорт, спорт найвищих досягнень – це, на жаль, бізнес, сфера розробки та реалізації комерційних проектів, починаючи від скаутінгової, трансферної («вирощування», демонстрація на змаганнях спортсмена з метою його подальшої «продажі», що подається як альтруїстична спонука, переживання за справу і за спортсмена особисто) й закінчуючи рекламною, брендінговою політиками. Людина, таким чином, уречевлюється та, поруч з власною людською гідністю, в значній мірі позбавляється одного з найважливіших її атрибута та інструментів, цінностей – свободи. Чи вільні ті спортсмени, які не мають змоги розірвати контракт із клубом через передбачені самим же клубом, непомірно високі фінансові компенсації, що має сплатити спортсмен чи інший клуб (у випадку трансферу)? Або чи вільні спортсмени, які у разі реалізації одностороннього бажання залишити клуб наражаються на

небезпеку безробіття через неформальний вплив власників клубу на трансферному ринку? Питання риторичне...

Критик, звісно що, може заперечити авторові цих строк та вказати на свободу договірних відносин і відповіді договірні зобов'язання як необхідний елемент відповідальної (а лише такою вона може відбутися) свободи. І буде правий. Але лише частково. Частково ж (і в значній мірі) така критика битиме повз ціль, адже не враховуватиме тієї важливої обставини, що професійна кар'єра спортсмена починається ще з неповноліття, триває, зазвичай, у зв'язці із тренером і майже повністю залежить від його «морального обличчя». Не маючи життєвого, юридичного досвіду, молоді спортсмени при підписанні контрактів здебільшого покладаються на тренерські рекомендації, а також агентські послуги. Останні ж з цілком зрозумілих причин виходять виключно з установок на поточну фінансову вигоду та, як правило, не передбачають перспективного прогнозу, можливих сценаріїв розвитку спортивної кар'єри спортсмена з огляду на вузько-колову репутацію клубу, його менеджменту. Тож дуже часто спортсмени з легкістю потрапляють до «фінансових лещат» клубної кар'єри, до перспективно невігідних, *експлуаторських* умов діяльності в клубі, залишити який не представляється легкою справою.

Позбавлені гуманістичної домінанти, фізична культура і спорт поступово перетворюються на симулякр – штучний конструкт, який лише у загальних контурах, за формою й стилістикою імітує відтворення базових смислів. Беззмістовність та смислова вихолощеність спорту вмонтовані в процес детермінації соціальної напруженості через стимулювання ефектів аномії та стану неадеквату [173, с. 158]. При цьому сама злочинність у сфері фізичної культури і спорту в значній мірі породжена цими соціальними конфліктами.

Аномія – системна, іманентна проблема розвитку українського суспільства. В її основі лежить соціальна дезорганізація, дезорієнтація, нерозвинена правова й моральна свідомість, відсутність почуття

відповідальності перед майбутніми поколіннями, нормальний, здоровий розвиток якого не в останню чергу може бути забезпечений належним функціонуванням інститутів фізичної культури і спорту. Безумовно, історична доля українського народу і держави сповнена трагічних подій, які не в останню чергу визначили на багато десятиріч чи навіть сторіч конфліктну й конфліктогенну перспективу за транзитивними сценаріями аномійного суспільства. Останні ґрунтовно описані Е. Дюркгеймом, що звільняє нас від необхідності у деталізації відповідних загальнотеоретичних положень. Однак не зайвим, вочевидь, буде наголосити на тому, що український варіант аномії рясніє численними особливостями, унікальними історико-політичними конфігураціями, що генеруються й досі суспільно невідрефлексованим у контурах соціальних конвенцій багатозначним минулим радянського періоду, невизначеними внутрішнім і зовнішнім векторами, програмою та, зрештою, стратегією економічного, політичного і соціального розвитку. До цього додається інформаційно-пропагандистські обтяження, стан триваючого збройного конфлікту, перманентної протидії гібридним формам агресії, беззмістовність державної гуманітарної політики. Вітчизняний варіант аномії, таким чином, прямо й безпосередньо має вихід на державницький проект, розмиваючи його фундамент і перспективні обриси.

Запит на спорт найвищих досягнень виходить із запиту на престиж нації. Престиж нації, підкреслює Д. В. Качуровський, – це зміцнення авторитету країни на міжнародній арені завдяки успіхам її спортсменів. Це маркер упізнавання й позитивної ідентифікації України у світі [72]. Але для такої мотивації на іміджування України має бути базова установка на розвиток державності, яка зрештою, ґрунтується почутті патріотизму, виходить з розвиненої морально-правової свідомості. А там, де сама мораль піддається оспорюванню, дискутуванню, там, де немає єдності, соціальної згоди, консенсусу щодо підстав (перш за все історичних) існування держави у юридично визначених і міжнародно визнаних кордонах, там не може не

бути і ідеологічної розгубленості, симулятивності. Останні часто тягнуть за собою імітацію патріотизму, державницької позиції, за якою стоїть виключно приватний інтерес, експлуаторська установка на використання інститутів фізичної культури і спорту, цілковита індиферентність до питань розвитку майбутніх поколінь, до відповідальності перед прийдешніми поколіннями, перед майбутнім держави.

Відтак, аномія постає комплексним, системним фактором стагнації українського суспільства, його криміналізації, що не може не позначатися й на інтенсивності відтворення злочинності у сфері фізичної культури і спорту. Відсутність серед особистих моральних імперативів, категоричних заборон на зловживання у цій сфері як життєво важливої для майбутнього нації, її фізичного здоров'я та консолідованості є вагомим чинником нігілістичної, корисливої кримінальної активності.

Однак аномія хоча і є важливою системною рисою детермінаційного комплексу злочинності у сфері фізичної культури і спорту, найвищим рівнем аналізу якої, зазвичай, обмежуються у дисертаційних дослідженнях, проте, гадаємо, слід говорити і про більш масштабну (і за рівнем абстрагування, і за функціональним значенням) його характеристику – про *стан неадеквату*. Його базовою умовою є перманентна, хронічна, бо ж навіть постійна аномія, аномія як норма (нехай вибачить читач за цей свідомо допущений оксюморон).

Голи ведеться мова про стан неадеквату – мається на увазі неадекватність світу самому собі, що проявляється у сучасній загальноцивілізаційній кризі початку XXI ст. Ця універсальна (на відміну від особистісної) неадекватність, як слушно зауважує С. А. Дацюк, проявляється у суспільному житті через структуру всього соціального змісту. Будь-яка стійка соціальна спільнота характеризується такими складовими, що підтримують одна одну: соціальне мислення, соціальна комунікація, соціальна діяльність та соціальна дійсність. Неадекватність однієї з цих складових (частковий неадекват) дозволяє повернути втрачену якість завдяки

взаємодії з рештою адекватних складових. Сучасна ж цивілізаційна криза може бути описана як розпад взаємодій всіх цих складових (повний неадекват), відмови від системних спроб оцінки такого стану, його осмисленню [49, с. 8, 9].

Ми свідомі того, що категорія «стан неадеквату» не є усталеною для кримінологічної, як і будь-якої іншої гуманітарної науки. В той же час переконані, що саме ця категорія і її доктринальна розробка, як загальнотеоретична, так і у предметній специфікації криє в собі значний евристичний потенціал. По суті йдеться про синтетичну характеристику соціального стану, в якому накладаються, взаємодоповнюються ефекти аномії, конс'юмерності, дегуманізованості. Може, звісно, здатися, що таке поєднання є штучним, умовним. Але досвід нашого дослідження недвозначно засвідчує, що стан аномії – недостатня параметрична база для опису стану сучасного українського суспільства, в засадах функціонування якого дивним чином сполучається дух постмодерну та архаїки, науковість та міфологічність як доксихного, так й елітарного (доктринального, політичного) мислення, технологізація та квазірелігійний фундаменталізм, глобалізаційно зумовлена зовнішньо-цивілізаційна (з претензійністю на трансцендентність) орієнтація та націоналізм. І це – лише деякі протилежні, але практично (тобто у діяльності, політиці) не суперечливі позиції, що якнайкраще виявляють стан повного неадеквату, коли базова соціальна комунікація не виходить з мисленнєвих установок* (останні як предмет аналізу, стали надбанням інтелектуальної еліти, що перетворюється на маргінес), соціальна дійсність не піддається спробам концептуального осмислення, а діяльність не враховує дійсність. Це вже не просто аномія, як тимчасовий стан, коли раніше чинні нормативні системи, системи очікувань десинхронізуються з дійсністю в ситуаціях нерівноваги. Неадекват виявляє набагато більш глибокі тектонічні розлами, розриви у соціальній матерії,

* Щодо установок мислення в публічному просторі: а) немає згоди; б) відсутні майданчики для суспільного і фахового обговорення; в) наявна неофіційна, фактична цензура на ЗМІ у якості неформату для шоу та політичного серфінгу.

коли її фрагменти виявляються чужорідними, непеєднуваними, відсутніми один для одного. В таких суспільствах множаться соціально-часові виміри, насичені неоднаковими наративами, соціальними сценаріями (у термінології та концептуалізації Ю. В. Орлова), що підсилює, формує фундаментальні протиріччя як не лише криміногенні фактори, а й найбільш гострі (оскільки є внутрішніми) загрози національній безпеці, майбутньому держави.

В суспільствах, що переживають повний неадекват, спорт не може становити і не становить виключну зону, в якій зберігається адекватність відношень між мисленням, комунікацією, діяльністю і дійсністю. На сфері спорту так само відображається розрив цих складових соціогенези, що тягне за собою імітацію установок на розвиток, симуляцію конструктивних практик, їх реальне заміщення кримінальною експлуатацією матеріальних ресурсів інститутів фізичної культури і спорту, а також спортсменів.

Отже, здійснений нами аналіз соціально-економічних та культурно-психологічних факторів злочинності у сфері фізичної культури і спорту виявив, генетичний характер останніх в механізмі криміногенної детермінації на масовому рівні відтворення досліджуваних кримінальних практик. Економічні чинники, хоча і є детермінаційно значущими, здатні лише зумовлювати злочинну активність, не складаючи основу кримінологічно специфічних суспільних протиріч. Водночас такими є низка правових та організаційно-управлінських факторів, дослідження яких забезпечить необхідну повноту теоретико-прикладної бази для подальшої розробки кримінально-превентивних заходів відповідного спрямування.

2.2 Правові та організаційно-управлінські фактори злочинності у сфері фізичної культури і спорту

Право – один з найбільш важливих та, водночас, утаємничених у своїй сутності соціальних регуляторів. Будучи публічно визначеною, атрибутивною формою упорядкування значного пласту суспільних відносин,

комунікації, вираження, трансляції, перетворення соціальної енергії загалом, зміст права, при всьому розвитку правничої науки, й досі складно «уловити», а головне – артикулювати, здійснити компліментарний синтез семантичної й чуттєвої, розсудочної та розумної його іпостасей. Відтак, будь-яке дослідження у галузі права *a priori* приречене на власну засадничу невизначеність, необхідність ремарок про обмеженість істинності суджень, висновків, що виходять з їх принципової прив'язки до визначеного типу праворозуміння (і добре, якщо така прив'язка в дослідженнях здійснюється, що далеко не завжди має місце) та ширше – до філософського рівня методології, в межах якого формується (має формуватися) вихідний концепт (концепти), що репрезентує спосіб структурування дійсності (в тому числі й людини), її осмислення. І в цьому сенсі методологія – «ахілесова п'ята» втілюваного в дисертаціях правничого світогляду, який часто-густо не спирається на, перш за все, філософську платформу пізнання.

Певна річ, в цій роботі ми не можемо претендувати на бодай пунктирне окреслення всіх необхідних положень юридичної гносеології, герменевтики, аксіології, антропології, онтології з відповідним рівнем аргументації. Та й, власне кажучи, вітчизняна юриспруденція ще очікує на власні сучасні дослідження її методологічних засад, в тому числі і зокрема – методології кримінології. Втім, було б вкрай не далекоглядним уникнути визначення та позначення хоча б окремих вихідних, мінімально необхідних гносеологічних настанов у сфері загального праворозуміння, екстрапольованих на предметну площину зумовленої правом детермінації злочинності, тобто на правові криміногенні фактори. У цьому зв'язку, не вступаючи до дискусій щодо доктринально значущих аспектів відмінностей точок зору, які побутують у науці з відповідного приводу, визначимо ключові авторські позиції, необхідні для подальшого орієнтування як самого дослідження правової детермінації злочинності у сфері фізичної культури і спорту, так і читача. Серед таких позицій, методологічний настанов окремо наукового характеру мають, на нашу думку, бути висвітлені наступні:

1) право – публічно атрибутована міра свободи, породжена природою, обмежена відповідальністю. Тут ми виходимо з інтегративного бачення права, яке ґрунтується на: а) домінуючому значенні концепції юснатуралізму, яка у кримінологічному руслі розвивається представниками наукової школи О. М. Костенка [80, с. 173–178; 81, с. 190–208; 83, с. 83–91 та ін.] та спирається на вихідні положення теорії природного права (Г. Гроцій, Ш.-Л. Монтеск'є, Л. О. Корчевна, Л. В. Петрова, М. Хартман, Р. Циппеліус та ін.), відповідного типу праворозуміння; б) визнанні публічно значущої (атрибутованої) форми права, в чому відображаються окремі елементи юридично-позитивістської доктрини, які дозволяють відмежувати право від інших систем соціального регулювання (моралі, релігії, узвичаєнь і т.п.); в) утвердженні свободи як сутності права, яка зберігається у визначеній відповідальності мірі; механізми конструювання та реалізації відповідальності неодмінно повинні набувати позитивної форми, чим додатково підкреслюється зв'язок природно-правого та позитивістського типу праворозуміння, принципова неспроможність відокремленого аутопоезису їх феноменів, необхідність їх компліментування;

2) можливо говорити про два типи механізмів правової детермінації злочинності: соціально-динамічний (ентропійний) та статичний (концепція Ю. В. Орлова [112, с. 63–68; 117; 119, с. 173–179 та ін.]). В основі першого знаходиться конфлікт між соціальним запитом (власне, природою) та реалізованою в квазіправотворчості (префікс «квазі» вказує на розбіжності між правоутворенням та правотворчістю, елімінує правовий характер останнього) політикою. В таких випадках кримінальний закон відіграє роль інструменту для захисту інтересів політичного істеблішменту, олігархату. В основі ж другого – недоліки конструювання і офіційного закріплення конкретних правових норм у відповідних актах, замисел, ідея яких відповідає соціальному запиту, але форма містить вади, що затрудняє повноцінному задоволенню цього запиту. Таким чином, правом не є те, що: а) не має публічного атрибування; б) має його, але за пропонованою нормативною

моделлю змісту не є відповідальною свободою. Звідси постулюється можливість неправового змісту законів та інших нормативних актів (в цілому чи окремих норм, інститутів), актів їх застосування та, відповідно, їх кримінальний (чи фактично суспільно небезпечний) та криміногенний характер;

3) неправова нормотворчість як політична діяльність може бути як свідомою, керованою (в цьому випадку – злочинною, що наочно проявилось на прикладах кримінальної та іншої законотворчості нацистської Німеччини), так і інерційно зумовленою. Як слушно зауважує С. П. Рабінович діалектична суперечливість процесу позитивації природно-правових принципів полягає в тому, що його результатом стає їх трансформація в інститути та в окремі положення права позитивного. Внаслідок цього зростає міра формальної визначеності цих принципів, однак їх правоперетворювальний потенціал неминуче обмежується [159, с. 5]. А там, де є обмеження – завжди зберігатиметься ризик невідповідності соціальному запитові, природному змістові. В будь-якому разі, чи у випадку свідомого, керованого або через некомпетентність викривлення змісту нормативних актів, створення правових покручів, чи при закономірній, з часом, їх десинхронізації, правова (у такому контексті – радше юридична) сфера виявляється фактором генерації суспільних протиріч, що вимагає відповідної кримінологічної уваги, вчасної корекції.

Врахування викладених положень, оперування ними як гносеологічними орієнтирами дозволяє виявити низку положень чинних нормативно-правових актів, які мають криміногенний характер для досліджуваної сфери суспільних відносин. Звісна річ, правова система України, як і будь-якої іншої держави, є цілісністю. На те вона й система. Тому жодне положення нормативно-правового акту функціонально не є автономним, спирається на дію механізмів суміжних правових норм, інститутів, галузей, а також позанормативних складових механізму

правового регулювання – правову свідомість, культуру, реалізацію й застосування права.

З огляду на це, криміногенність відповідних положень нормативно-правових актів (в тому числі і як прогалин у праві) має розглядатися з відомою мірою умовності, враховувати особливості функціонування решти, окрім нормативно-правового, елементів правового регулювання, правового впливу. Водночас застосування у поєднанні методів теоретико-правового моделювання, низки соціологічних методів емпіричного дослідження дозволяє стверджувати про вельми високу імовірність позитивного, стимулюючого впливу відповідних положень на детермінацію злочинності у сфері фізичної культури і спорту. Всю їх гамму для цілей нашої роботи доцільно диференціювати за двома групами: 1) криміногенні положення спеціально-галузевих регулятивних нормативно-правових актів у сфері фізичної культури і спорту; 2) криміногенні положення закону про кримінальну відповідальність за злочини у сфері фізичної культури і спорту.

Принагідно зауважимо, що спеціальна регулятивна нормативно-правова база у сфері фізичної культури і спорту є різногалузеву, комплексною. Аналіз її структури дозволяє виділити низку функціонально однорідних груп нормативно-правових актів, а саме:

1) нормативно-правові акти, які формують загальногалузеві, юридичні, соціально-економічні засади функціонування, розвитку фізичної культури і спорту: Закон України «Про фізичну культуру і спорт» [155], наказ Міністерства молоді та спорту України (далі – Мінмолодьспорту) від 28.03.2013 р. № 1 «Про затвердження Державного соціального стандарту у сфері фізичної культури і спорту» [138] та ін.;

2) нормативно-правові акти, які визначають ідейні, стратегічні, програмні засади управління розвитком фізичної культури і спорту: Національна доктрина розвитку фізичної культури і спорту (була розрахована на період до 2016 р.), схвалена Указом Президента України від 28.09.2004 року № 1148/2004 [150], Стратегія формування сучасної системи

олімпійської підготовки на період до 2020 року, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 03.06.2009 р. № 592-р [153], Національна стратегія з оздоровчої рухової активності в Україні на період до 2025 року «Рухова активність – здоровий спосіб життя – здорова нація», схвалена Указом Президента України від 09.02.2016 року № 42/2016, Державна соціальна цільова програма розвитку фізичної культури і спорту на період до 2020 року, затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 01.03.2017 р. № 115 [139] тощо;

3) нормативно-правові акти, які визначають правовий статус і порядок діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування, їх підрозділів у сфері управління розвитком фізичної культури і спорту: закони України «Про місцеве самоврядування в Україні» [148], «Про місцеві державні адміністрації» [149] (хоча і не спеціалізовані, однак такі, що визначають правові засади місцевого рівня управління сферою фізичної культури і спорту), постанова Кабінету Міністрів України від 02.07.2014 р. № 220 «Про затвердження Положення про Міністерство молоді та спорту України» [144], наказ Мінмолодьспорту «Про затвердження Положення про комісію для надання спортивній федерації статусу національної та позбавлення такого статусу» від 21.01.2014 р. № 102 [143] та ін.);

4) нормативно-правові акти, що регулюють окремі питання організації розвитку дитячо-юнацького, резервного, неолімпійського, параолімпійського, дефлімпійського спорту, спорту ветеранів тощо: накази Мінмолодьспорту від 27.01.2014 р. № 149 «Про затвердження Порядку визнання видів спорту, включення їх до Реєстру визнаних видів» [145], від 22.10.2018 р. № 4833 «Про затвердження Положення про визначення рейтингу за напрямом «спорт ветеранів» з олімпійських та неолімпійських видів спорту в Україні» [141] та ін.;

5) спеціальний антикорупційний нормативно-правовий акт у сфері спорту – Закон України «Про запобігання впливу корупційних

правопорушень на результати офіційних спортивних змагань» від 03.11.2015 р. № 743-VI [137];

б) нормативно-правові акти, якими регулюється порядок атестації спортсменів, тренерів, спортивних суддів, фахівців у спорті: накази Мінмолодьспорту від 11.10.2013 р. № 582 «Про затвердження Положення про Єдину спортивну класифікацію України» [142], від 17.04.2014 р. № 1258 «Про затвердження Класифікаційних норм та вимог Єдиної спортивної класифікації України з олімпійських видів спорту» [140], від 05.05.2014 р. № 1407 «Про затвердження Порядку проведення атестації тренерів (тренерів-викладачів) та спортивних суддів, фахівців з питань фізкультурно-спортивної реабілітації, які беруть участь у фізкультурно-оздоровчих фізкультурно-реабілітаційних та спортивних заходах для інвалідів» [146] та ін.;

в) нормативно-правові акти, які регулюють відносини у сфері здійснення антидопінгового контролю у спорті: Закон України від 07.02.2017 р. № 1835-VIII «Про антидопінговий контроль у спорті» [134], наказ Національного антидопінгового центру від 30.09.2015 р. № 3711 «Про затвердження Антидопінгових правил Національного антидопінгового центру» [133] тощо.

Цілком зрозуміло, ледве чи можливо в межах одного монографічного дослідження, а тим паче окремого підрозділу дисертації здійснити достатньо глибокий, виважений кримінологічний аналіз кожного з вказаних нормативно-правових актів. Такий аналіз, переконані, має бути проведений на експертній основі, тобто інструментами допоки що не існуючого в Україні інституту кримінологічної експертизи нормативно-правових актів і їх проектів (його науково-методичні засади розроблені А. П. Закалюком [61], О. М. Литвиновим [96] та Ю. В. Орловим [117]). Тому в цій роботі ми лише позначимо окремі, концептуальні, найбільш значущі, на нашу думку, характеристики стану правового регулювання відносин у сфері фізичної культури і спорту, які можуть розглядатися як правові фактори відповідного сегменту злочинності.

Аналіз вказаних вище нормативно-правових актів дозволяє зробити висновок про їх значну неузгодженість, безсистемність, дублювання повноважень окремих суб'єктів при наявності незабезпечених позадискреційним управлінським впливом складових інститутів фізичної культури і спортом.

В цьому аспекті, перш за все, не можна не звернути увагу на відсутність чинної, перспективно орієнтованої національної доктрини розвитку фізичної культури і спорту. Термін чинності колишньої, схваленої Указом Президента України від 28.09.2004 року № 1148/2004, сплив у 2016 р. Відтак, настільки об'ємна і вітально (і фізично, і духовно, і політично, економічно) важлива сфера суспільного життя, що має міжгалузеву предметно-правову структуру фактично позбавлена системоутворюючого, керованого адміністративного начала. А в останньому, вочевидь, є потреба, так як в значній мірі фізична культура і спорт є неприбутковими, фактично дотаційними, але вельми гуманітарно значущими видами соціальних інститутів. Більше того, жодна стратегія не може бути адекватно розроблена та реалізована без визначення ціннісно-орієнтаційних, ідейних, концептуальних засад. Наявність же окремих, вказаних вище, стратегій у сфері фізичної культури і спорту наочно підкреслює описаний нами в попередньому підрозділі цієї дисертації стан повного неадеквату, коли мислення виявляється відірваним від діяльності, комунікації і дійсності. Та й власне саме мислення на рівні визначення базових установок та орієнтирів публічного адміністрування загалом та у сфері фізичної культури і спорту, зокрема, себе як таке не виявляє, що слід визнати однією з фундаментальних проблем розвитку Української держави загалом та її правової системи, зокрема. Гадаємо, відсутність подібного концептуального документу є суттєвою прогалиною в праві, криміногенність якої визначається крайньою мірою неупорядкованості управлінської діяльності, нерозумінням пріоритетів, перспективних цілей, актуальних поточних задач у їх системі, взаємозумовленості та, як наслідок, розпорошеністю матеріальних ресурсів,

необґрунтованим, безконтрольним їх використанням, позбавленням важливих функціональних вузлів в інститутах фізичної культури і спорту реальної державної та муніципальної підтримки. В таких умовах спрацьовують механізми, які відповідають аналітичній схемі аномії Р. Мертона. За наявності соціально визнаних цілей у найвищих спортивних досягненнях, масовому фізично-фізкультурному оздоровленні населення, але за відсутності реальних легальних інструментів для їх досягнення, цей розрив усувається через неправомірні, в низці випадків кримінальні практики, як-то: пошук «спонсорів» для спортсменів, клубів в обмін на визначені результати змагань, матч-фіксинг, кримінальний беттінг тощо.

Саме такий стан справ не дозволяє розраховувати на успішність реалізації Державної соціальної цільової програми розвитку фізичної культури і спорту на період до 2020 року, затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 01.03.2017 р. № 115 [139]. Власне кажучи, представлений у цьому нормативно-правовому акті документ навряд чи може бути ідентифікований як програма з кількох причин. По-перше (і це головне), він не спирається на стратегію (принаймні як на нормативний документ), на результати стратегічного мислення, цілепокладання. По-друге, запропонована так звана державна соціальна цільова програма у другому своєму розділі під назвою «Шляхи і способи розв'язання проблеми», як і в першому – «Мета Програми» не містить навіть постановки проблеми (!). Однак це жодною мірою не завадило розробникам цієї, з дозволу сказати, програми запропонувати три варіанти розв'язання «deskриптивного щось». При тому, що один з запропонованих варіантів за твердженням самих же розробників, чия воля і пропозиції схвалені Урядом (постановою № 115 від 01.03.2017 р.), є недолугим, «...не дасть позитивного результату і сприятиме загостренню кризової ситуації в Україні» [139]. Подібна чудасія (нехай читач ще раз вибачить авторові за не властиву науковому стилю емоційність) свідчить не на користь якості наукового забезпечення правотворчості в нашій країні. Ба більше: нерідко демонструє повну його відсутність, що, на наш погляд, не в

останню чергу зумовлено низькою політичною, а так само і загальною культурою чиновницького апарату та серед іншого виявляє зв'язки правових факторів злочинності з політичними.

Окремо також наголосимо, що вказана програма, як і *будь-який інший документ аналогічного ґатунку у сфері фізичної культури і спорту в Україні не містить кримінологічних специфікацій*, тобто не враховує потребу у зниженні ступеню криміногенності цієї сфери суспільних відносин як необхідного елементу забезпечення її нормального розвитку. Тобто або немає розуміння того, що без демонтажу корупційних схем у механізмах публічного адміністрування фізичною культурою і спортом рішуче неможливими є жодні реформи щодо них, або відбувається усвідомлена імітаційна робота, колосальна як за своїм масштабом, так і за рівнем цинізму.

Крім того, варто відмітити *переважання етатистського підходу у правовому регулюванні розвитку олімпійських видів спорту, надмірна державна зарегульованість цієї діяльності* та, як наслідок її соціальна неефективність. Для ілюстрації цієї ситуації достатньо піддати порівняльно-правовому аналізу: а) ст.ст. 5, 6 Закону України «Про фізичну культуру і спорт» [155], в яких визначаються правові засади державного управління у сфері фізичної культури та спорту, а також повноваження центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері фізичної культури та спорту, центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері фізичної культури та спорту, та інших центральних органів виконавчої влади у сфері фізичної культури і спорту; б) Положення про Міністерство молоді та спорту України, затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 02.07.2014 р. № 220 [144]; в) Олімпійської хартії (чинної з 09.10.2018 р.) [111]. Його результати виявляють не виправдане домінування повноважень державних органів виконавчої влади над повноваженнями Національного олімпійського комітету, спортивних федерацій, чим необґрунтовано звужується автономіям

останніх, порушуються базові принципи ліберального устрою в управління спортом, створюються додаткові, системні корупціогенні ризики.

Симптоматичним також є і те, що відповідно до Звіту Рахункової палати про результати аудиту ефективності використання коштів державного бюджету, виділених Міністерству молоді та спорту України на підготовку резерву і складу національних команд та забезпечення їх участі у міжнародних змаганнях, затверджений рішенням Рахункової палати від 19.12.2017 р. № 26-4, Мінмолодьспорту:

- не забезпечило результативного, продуктивного, економного і законного використання коштів державного бюджету, виділених на підготовку резерву і складу національних збірних команд та їх участі у міжнародних змаганнях;

- не забезпечило своєчасність та повноти прийняття управлінських рішень у цій сфері; було втрачено контроль за використанням коштів державного бюджету установами і підприємствами, що належать до сфери управління Мінмолодьспорту

- не створила належні умови для ефективного управління об'єктами державної власності для підготовки національних збірних команд України. Більшість спортивних споруд державних підприємств, які належать до сфери його управління, не відповідає стандартам, визначеним міжнародними федераціями для проведення міжнародних змагань, і не залучається до проведення спортивних заходів [152].

Історією доведено, що державне управління має здійснюватися лише там, де є крайня необхідність у регулювання надмірної конкуренції, що потенційно або реально генерує конфлікти або ж там, де є природна монополія держави (сектор безпеки, монетарної політики тощо). Фізична культура і спорт до цих специфічних відносин, які вимагають жорсткого державного регулювання не відносяться. Таке регулювання, вочевидь, має бути обмежене тією ж таки безпекою у спорті, а також встановленням та гарантуванням дотримання недержавними суб'єктами мінімально необхідних

населенню соціальних стандартів у сфері фізичної культури і спорту, стимулювати їх дотримання, здійснювати дотації, там де приватний сектор не здатен забезпечити виконання цих стандартів. Саме цими аспектами має бути обмежена державна політика у сфері розвитку фізичної культури і спорту. Решта – неодмінно повинна відповідати закономірностям «невидимої руки ринку», принципам аутопоезису.

В цьому ж контексті, у продовження порівняння правових та управлінських моделей у сфері фізичною культурою та спортом звернімо увагу на ту обставину, що європейська модель спорту традиційно організована в рамках системи національних федерацій. По суті, ця структура представляє собою ієрархічну піраміду, основу якої складають клуби, другий рівень представлений регіональними федераціями, третій – національними федераціями, верхівку піраміди формують європейські федерації. Сучасна ж спортивна модель України побудована за зразком класичної радянської моделі та містить положення, які суттєво обмежують повноваження Національного олімпійського комітету (далі – НОК) України та спортивних федерацій на користь Мінмолодьспорту [131].

Так, Олімпійською хартією, зокрема, передбачено, що до повноважень національних олімпійських комітетів належить:

- направлення спортсменів, офіційних осіб та іншого персоналу команди на Олімпійські ігри;
- складання, організація і керівництво делегаціями на Олімпійських іграх і на комплексних спортивних регіональних, континентальних і світових змаганнях, що проводяться під патронатом Міжнародного олімпійського комітету (далі – МОК);
- прийняття рішення про подачу до МОК заявок на спортсменів на участь в Олімпійських іграх, представлених національними олімпійськими комітетами відповідними національними спортивними федераціями;
- забезпечення спортивним екіпіруванням, проїздом, проживанням та страхуванням членів своїх делегацій;

- затвердження офіційної спортивної уніформи, предметів одягу та екіпірування членів своїх делегацій на Олімпійських іграх та на всіх пов'язаних з ними змаганнях і церемоніях тощо [111];

Натомість відповідно до законодавства України до повноважень Мінмолодьспорту, зокрема, належить:

- комплектування на конкурсній основі національних збірних команд з визнаних в Україні олімпійських, неолімпійських та національних видів спорту для підготовки їх до участі в міжнародних спортивних змаганнях;

- затвердження складу національних збірних команд різних вікових груп з урахуванням вимог міжнародних спортивних федерацій;

- формування на конкурсній основі штатної команди національних збірних команд України з олімпійських, неолімпійських та національних видів спорту;

- комплектування окремих офіційних делегацій національних збірних команд України, до яких входять спортсмени, тренери та особи, що забезпечують організаційне супроводження їх участі [144; 131].

Окрім того, європейська модель спорту організована в рамках системи спортивних (переважно – національних) федерацій, які регулюють більшість організаційних питань в рамках своїх спортивних дисциплін, представляють свої відділення в європейських чи міжнародних федераціях, організовують національні чемпіонати, діють як регуляторні органи. Натомість відповідно до національного законодавства спортивні федерації позбавлені абсолютної більшості цих прав, в тому числі реального права формування національних збірних команд, оскільки комплектування складу національних збірних команд України належить до основних завдань Мінмолодьспорту [131]. Спроби змінити баланс повноважень на користь розширення незалежності НОК України, національних спортивних федерацій нашоухуються, як засвідчили зібрані нами експертні оцінки, не інтенсивний супротив з боку Мінмолодьспорту, окремої частини депутатського корпусу, парламентського Комітету з питань сім'ї, молодіжної політики, спорту та туризму. Цей

спротив пояснюється досить просто – ризик обмеження доступу до бюджетних коштів, зменшення їх обсягу та, відтак, звуження спектру та економічної привабливості корупційних схем у сфері фізичної культури і спорту. Втім, інституціоналізованість корупційних практик в Україні настільки високо розвинена, що наявність такого спротиву, з використанням представників вищих ешелонів влади не видається дивиною, є закономірним та не винятковим щодо сфер державного управління в Україні, цілком «вписується» у загальну панораму й контекст кримінально-владного симбіозу. Правові фактори злочинності – один з яскравих індикаторів останнього.

При цьому парадоксом видається те, що в умовах надмірної зарегульованості й державного впливу на відносини у сфері фізичної культури і спорту спостерігається, поруч з цим, поширеність прогалін у праві за низкою необхідних аспектів цих відносин, які потребують належного правового захисту, упорядкування. Фіксується вкрай низький рівень взаємодії та координації між державними, муніципальними органами управління фізичною культурою і спортом та громадськими організаціями, спортивними клубами.

Таким чином, створена правова модель управління розвитком фізичною культурою і спортом в Україні є і соціально неефективною. Невід’ємною складовою цієї характеристики є кримінологічна неефективність, що виражається у продукуванні цією моделлю, її правовими та організаційно-управлінськими факторами злочинності у вказаній сфері.

Чималу роль у зумовленій позитивним правом детермінації злочинності у сфері фізичної культури і спорту відіграють вади кримінально-правової охорони. Серед цих вад можемо виділити такі основні:

1) криміногенні прогаліни:

- як слушно зауважують А. В. Савченко та О. В. Кришевич, за ч. 1 ст. 369-3 КК відповідальність настає тільки за протиправний вплив на результати офіційних спортивних змагань. Такі змагання мають бути

передбачені Єдиним календарним планом фізкультурно-оздоровчих і спортивних заходів України. Однак такий план не передбачає, наприклад, змагання Ліги чемпіонів, Ліги Європи УЄФА, чемпіонати по футболу між командами першої та другої ліг тощо [163, с. 59]. Відтак, фактично поза кримінально-правовою охороною лишаються суспільні відносини у сфері спорту, які виникають у зв'язку із проведенням змагань, не виключених до Єдиного календарного плану фізкультурно-оздоровчих і спортивних заходів України. Така прогалина є істотною умовою, що детермінує корупційні правопорушення у цій сфері;

- надане у примітці до ст. 364-1 КК України «Зловживання повноваженнями службовою особою юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми» визначення неправомірної вигоди не поширюється на склад злочину, передбачений ст. 369-3 КК України. Враховуючи те, що застосування кримінального закону за аналогією заборонено, виникає ситуація невиправдано широкої суддівської дискреції як умова корупційних злочинів і серед суддівського корпусу, правоохоронних органів, і серед суб'єктів відносин у сфері фізичної культури і спорту;

- відсутня кримінально-правова заборона на застосування допінгу повнолітніми професійними спортсменами, тренерами. В цьому аспекті варто погодитись із С. Ф. Денисовим та С. Г. Куликом у тому, що особливої уваги заслуговують вчинені спортсменами суспільно небезпечні діяння в сфері спорту, які не передбачені чинним КК України, за вчинення яких можуть слідувати лише дисциплінарні санкції. Останні потребують більш конкретної систематизації, аналізу, а також досліджень щодо питання відповідності таких дій підставам та принципам криміналізації [53, с. 26];

2) *криміногенні недоліки конструювання бланкетності диспозиції кримінально-правової норми, передбаченої ст. 323 КК України («Спонування неповнолітніх до застосування допінгу»)*, які сприяють уникненню винними відповідальності за вчинені злочини. Йдеться, зокрема про те, що згідно з

приміткою до цієї статті, допінг – це засоби і методи, які входять до переліку заборонених Антидопінговим кодексом Олімпійського руху [86]. Таким чином відбувається відсилання до Антидопінгового кодексу Олімпійського руху. Але проблема в тому, що цей кодекс не чинний вже більш як десять років. Натомість Олімпійська хартія містить посилання на Всесвітній антидопінговий кодекс як джерело права у сфері боротьби з допінгом. А сама Міжнародна конвенція про боротьбу з допінгом у спорті у п.15 встановлює, що у її розумінні «Олімпійський рух» означає всіх, хто згоден керуватися Олімпійською хартією і визнає повноваження Міжнародного олімпійського комітету [103; 84]. На підставі Всесвітнього антидопінгового кодексу Всесвітнім антидопінговим агентством складається щорічно обновлюваний так званий Заборнений список, який фактично дублюється на рівні національних антидопінгових агентств (центрів), в тому числі й України.

Але ці особливості правового регулювання антидопінгового контролю і боротьби із застосуванням допінгу у спорті не взяті до уваги у низці національних (внутрішньодержавних) нормативно-правових актах, зокрема – законах України «Про антидопінговий контроль у спорті», «Про фізичну культуру і спорт», а так само й кримінальному законі. Безумовно, такий стан правового регулювання відповідних відносин сприяє посиленню мотивацію, полегшує прийняття рішення про вчинення злочину, передбаченого ст. 323 КК України, зумовлює юридично визначені можливості неправового уникнення кримінальної відповідальності;

3) криміногенні недоліки конструювання суміжних складів правопорушень, передбачених ст. 172-9-1 КУпАП та ч. 3 ст. 369-2 КК України. Принагідно зауважимо, що склад адміністративного правопорушення, передбаченого ч.1 ст.172-9-1 КУпАП «Порушення заборони розміщення ставок на спорт заінтересованими сторонами офіційного спортивного змагання, в якому вони беруть участь, з одержанням за це неправомірної вигоди в розмірі, що не перевищує двадцяти прожиткових мінімумів для працездатних осіб» [76] відмежовується від

складу злочину, передбаченого ч. 3 ст. 369-3 лише за розміром неправомірної вигоди, що не відповідає логіці розуміння суспільної небезпечності (шкідливості) цих правопорушень. Вочевидь, слід брати до уваги, по-перше, те, що розмір неправомірної вигоди у формі виграшу від ставки на спорт, істотно залежить від випадковості, від букмекерських котирувань та, по-друге, жодною мірою не впливає ані на характер, ані на ступінь заподіюваної відносинам у сфері фізичної культури і спорту шкоди, є, так би мовити, супутнім індикатором протиправності дії. Тому жоден корупційний злочин та правопорушення не розмежовуються за ознакою розміру неправомірної вигоди; до уваги береться характер, тип суспільно небезпечного діяння і суспільних відносин як об'єкту правопорушення. Саме тому, гадаємо, законодавством створено невиправдану квазіконкуренцію адміністративно-правових та кримінально-правових норм, ускладнено здійсненість кримінального переслідування та, таким чином, полегшено можливість ухилення від кримінальної відповідальності винних осіб (через складність встановлення обсягів отриманої, а так само обіцяної неправомірної вигоди з посиленням на коефіцієнти букмекерських котирувань, офіційна фіксація яких і відповідне доказування – вельми проблемне питання), підвищено привабливість вказаного різновиду кримінальних практик;

4) *надмірна кримінальна репресія* в частині заборони діяльності букмекерських контор, що здійснюють приймання та відповідні виплати за ставками на спорт, прирівняння їх діяльності до ігрового бізнесу. На нашу думку криміналізації слід піддати лише таку букмекерську діяльність, яка здійснюється без отримання передбаченої законом ліцензії. Для цього, певна річ, варто привести у відповідність соціальним запитам господарське законодавство, Закону України «Про ліцензування видів господарської діяльності», відмежувавши від такої діяльності як «випуск та проведення лотерей», «приймання та розіграш ставок на спорт (букмекерська діяльність у сфері спортивних змагань)». Цілком зрозуміло, що потребуватиме змін і

Закон України «Про заборону грального бізнесу», в якому варто виділити законну й незаконну букмекерську діяльність.

Відсутність такої регламентації лише штучно створює невинувато широки межі кримінальної репресії, механізм криміногенної детермінації якої детально описані в роботах низки прихильників конструктивістського підходу в кримінології (Я. І. Гілінський, Н. Крісті та ін.). Натомість легалізація таких практик дозволить створити додаткові прозорі джерела фінансування спорту, забезпечить можливість якісного контролю за букмекерськими практиками, участю у них спортсменів. Наразі ж їх діяльність є фактично усталеною й розгалуженою, однак відбувається у абсолютно тіньовий спосіб, без жодного контролю на предмет участі в ньому спортсменів, податкової «прозорості», використання в схемах відмивання грошей, здобутих злочинним шляхом.

Крім того, що правова база розвитку фізичної культури і спорту має значні вади, криміногенні недоліки, не менш значущим для детермінації досліджуваного виду злочинності є і правореалізаційні компоненти в механізмі правового регулювання відповідних суспільних відносин. Йдеться про *організаційно-управлінські фактори злочинності у сфері фізичної культури і спорту*. Їх «альфою» та «омегою» є *профанація та імітація на всіх рівнях державного та муніципального управління діяльності, спрямованої як на задоволення потреб населення у розширенні можливостей зайняття фізичною культурою і спортом, потреб професійних спортивних структур, так і на стимулювання цих потреб*. У чинній до 2016 р. Національній доктрині розвитку фізичної культури і спорту був правильний, обґрунтований пункт, який визначав однією з концептуальних ідей розвитку фізичної культури і спорту формування у населення сталих традицій і *мотивацій* щодо фізичного виховання і масового спорту (п. 5) [150] (*курсив наш – В. С.*). Тобто йшлося фактично про одну зі стратегічних цілей – створення, посилення соціального запиту, усвідомлених потреб у зайнятті фізичною культурою, спортом. Це – важливий напрям спрямування людської

енергетики у соціально конструктивне русло. Втім, навіть протягом чинності вказаного нормативного документу, за результатами його дії ледве чи доводиться говорити про суттєві зрушення у досягненні цієї цілі. Якщо посилення фізкультурно-спортивної мотиваційної компоненти соціальних практик на масовому рівні і відбулося, то радше не завдяки, а всупереч, як наслідок приватних ініціатив, а не публічного адміністрування.

Варто також наголосити вже на згадуваних чинниках *надмірної централізації та державного втручання у розвиток тих ланок і сфер фізичної культури і спорту*, які мають розвиватися на задах аутопоезису, на підставах приватних ініціатив і ресурсів. Крім того мусимо також *акцентувати увагу й на значній дискреції у сфері управління культурою і спортом, дублювання повноважень низки суб'єктів, слабкому контролю за їх діяльністю, особливо з боку громадськості*. Такий стан справ створює поживне середовище для відтворення корупції у формі сталих корупційних схем, блокування реформістських ініціатив, прийняття ті реалізації важливих, дійсно соціально значущих рішень.

В цьому ж ключі варто розглядати і факт відсутності в Україні національної антидопінгової програми. В той же час ще ц 1987 році в Канаді пройшла Перша Антидопінгова конференція, на якій вирішувалося питання раціональної організації антидопінгового руху у світі. Було прийнято Антидопінгову хартію, яка включала в себе такі положення: національну модель антидопінгової програми, права та обов'язки спортсменів, проведення позазмагального допінгового контролю, дисциплінарні заходи до осіб, які займаються розповсюдженням допінгу [125, с. 20]. Відсутність такої програми в значній мірі елімінує потенційні позитивні ефекти від намагань Національного антидопінгового центру запровадити окремі ініціативи за моделями європейських систем антидопінгової діяльності, зводить останні до значення *coru-paste*, культу карго. *Реального ж стратегування та програмування у цій сфері не відбувається*, що в рази знижує ефективність управління, не дозволяє організувати на постійній основі належну взаємодію

між різними органами державної влади, в тому числі і зокрема Національного антидопінгового центру України, спортивних федерацій з Національною поліцією.

В цьому ж аспекті неможна не відмітити і ту обставину, що *для правоохоронних органів виявлення, припинення та запобігання злочинам у сфері фізичної культури і спорту не є пріоритетним напрямом діяльності.* Незаконне зайняття гральним бізнесом становить для Національної поліції та прокуратури лише епізодичний інтерес, пов'язаний переважно з чинниками політичного протистояння, перерозподілом сфер кримінального впливу. Підтвердженням цьому є: а) сплески активності правоохоронців за цим напрямом виключно як разові акції з «присмаком піару»; б) повсюдна присутність у громадських місцях, широка поширеність гральних закладів, які лише прикриваю ліцензійними документами про державну лотерею фактично кримінальні практики грального бізнесу.

Якщо ж говорити про корупційні кримінальні практики у сфері фізичної культури і спорту, то протидія ним також не специфікована, здійснюється підрозділами Департаменту протидії економічній злочинності Національної поліції на паритетних засадах з іншими сегментами антикорупційної діяльності. Національне ж антикорупційне бюро абсолютно недієве щодо цих злочинах, які вчиняються чиновниками топ-рівня.

Таким чином, здійснений аналіз правових й організаційно-управлінських факторів злочинності у сфері фізичної культури і спорту виявляють засвідчив їх строкатість, видове різноманіття. Разом з тим було встановлено, що загальний стан правового регулювання відносин у цій сфері характеризується розбалансованістю інтересів і повноважень публічних і приватних суб'єктів, неефективним способом закріплення та розподілом повноважень між суб'єктами публічного адміністрування, наявністю криміногенних прогалін та протиріч, в тому числі й у кримінально-правових засобах охорони. Усунення цих недоліків вимагає системних, на постійній основі кримінологічних моніторингових та експертних досліджень,

політичної волі на руйнацію усталених корупційних схем, зокрема – у діяльності правоохоронних органів.

Висновки до розділу 2

1. Виявлено, надано опис та пояснення основним соціально-економічним факторам злочинності у сфері фізичної культури та спорту. Акцентовано увагу на таких з них: 1) надмірна повільність і непослідовність економічних реформ, генеральна тенденція до тінізації економіки; 2) переважанні психології виживання над психологією розвитку; 3) низьке, несправне фінансування діяльності професійних спортсменів; 4) недостатнє фінансування низки інструментів ранньої та безпосередньої превенції «допінгового» шахрайства, кримінального беттінгу.

2. Досліджено культурно-психологічні фактори злочинності у сфері фізичної культури і спорту. Серед останніх виокремлено та охарактеризовано два функціональні сегменти: управлінський і загальносоціальний. Перший – виявляє себе у необізнаності управлінської ланки органів державної влади, муніципалітету, того кола осіб, на яких замикається прийняття рішень про виділення фінансових ресурсів на фізичну культуру і спорт, щодо, власне, культури спорту, його філософії, соціального призначення. Тут проявляються низький рівень загальної культури тих осіб, які спеціально визначені (обрані, призначені) для фахового адміністрування як фізичною культурою і спортом, їх морально-правовий нігілізм.

Серед загальносоціальних культурно-психологічних факторів злочинності фізичної культури і спорту наголошено на детермінаційному значенні конс'юмеризму, дегуманізації спорту, аномії, стані неадеквату. Доведено, що категорії фізичної культури і спорту міцно увійшли до розряду мінової вартості, що є детермінантами відповідних кримінальних практик. Беззмістовність, смислова вихолощеність та симулятивність спорту

вмонтовані в процес детермінації соціальної напруженості через стимулювання ефектів аномії.

Відстоюється думка про те, що в суспільствах, які переживають стан неадеквату, спорт не може становити і не становить виключну зону, в якій зберігається адекватність відношень між мисленням, комунікацією, діяльністю і дійсністю. На сфері спорту так само відображається розрив цих складових соціогенези, що тягне за собою імітацію установок на розвиток, симуляцію конструктивних практик, їх реальне заміщення кримінальною експлуатацією матеріальних ресурсів інститутів фізичної культури і спорту, а також спортсменів. Будучи синтетичною категорією, стан неадеквату відображає сутнісні риси аномії, конс'юмеризму, дегуманізованих систем соціальної взаємодії, дискурсу, що формують ареал криміногенності, в тому числі й у сфері фізичної культури і спорту.

3. Охарактеризовано правові фактори злочинності у сфері фізичної культури і спорту. Весь їх масив згруповано у два блоки: 1) криміногенні положення спеціально-галузових регулятивних нормативно-правових актів у сфері фізичної культури і спорту; 2) криміногенні положення закону про кримінальну відповідальність за злочини у сфері фізичної культури і спорту. Відстоюється думка про значну неузгодженість, безсистемність спеціально-галузової нормативно-правової бази, дублювання повноважень окремих суб'єктів при наявності незабезпечених позадискреційним управлінським впливом складових інститутів фізичної культури і спортом. Акцентовано увагу на криміногенному значенні прогалини у праві, що виявляється у відсутності чинної національної доктрини розвитку фізичної культури і спорту. Такий стан ускладнює можливість стратегування, в тому числі й на рівні загальносоціальної превенції, загострює криміногенні ефекти стану неадеквату у спорті.

Встановлено, що жоден нормативний документ у сфері фізичної культури і спорту в Україні не містить кримінологічних специфікацій, тобто не враховує потребу у зниженні ступеню криміногенності цієї сфери

суспільних відносин як необхідного елементу забезпечення її нормального розвитку. Зроблено висновок про переважання етатистського підходу у правовому регулюванні розвитку олімпійських видів спорту, надмірна державна зарегульованість цієї діяльності.

Наголошено, на кримінологічній неефективності: а) чинної редакції ч. 1 ст. 369-3 КК, за якою відповідальність настає тільки за протиправний вплив на результати офіційних спортивних змагань. Відтак, поза кримінально-правовою охороною лишаються суспільні відносини у сфері спорту, які виникають у зв'язку із проведенням змагань, не виключених до Єдиного календарного плану фізкультурно-оздоровчих і спортивних заходів України. Окрім того, надане у примітці до ст. 364-1 КК України визначення неправомірної вигоди не поширюється на склад злочину, передбачений ст. 369-3 КК України; б) конструюванні бланкетності диспозиції кримінально-правової норми, передбаченої ст. 323 КК України, зумовлене посиланням у примітці на не чинний документ – Антидопінгового кодексу Олімпійського руху; в) квазіконкуренції складів правопорушень, передбачених ст. 172-9-1 КУпАП та ч. 3 ст. 369-3 КК України; г) надмірної кримінальної репресії в частині заборони діяльності букмекерських контор, що здійснюють приймання та відповідні виплати за ставками на спорт, прирівняння їх діяльності до нелегального ігрового бізнесу.

4. Встановлено, описано та пояснено організаційно-управлінські фактори злочинності у сфері фізичної культури і спорту. Основним їх змістом є профанація та імітація на всіх рівнях державного й муніципального управління діяльності, спрямованої як на задоволення потреб населення у розширенні можливостей зайняття фізичною культурою і спортом, потреб професійних спортивних структур, так і на стимулювання цих потреб. Має місце також необґрунтовано широка дискреція у сфері управління культурою і спортом, дублювання повноважень низки суб'єктів, слабкий контроль за їх діяльністю, не пріоритетність та не специфічність наряду протидії злочинності у цій сфері для правоохоронних органів.

РОЗДІЛ 3

ПРОТИДІЯ ЗЛОЧИННОСТІ У СФЕРІ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ І СПОРТУ

3.1 Загальносоціальні заходи протидії злочинності у сфері фізичної культури і спорту

Загальносоціальні заходи протидії злочинності є засадничим як структурно, так і сутнісно для концепції та практики кримінальної превенції. Рівень узагальнення та, відповідно, ефективності цих заходів настільки високий, що окремі вчені висловлюються проти їх виключення до предмету кримінології, як не специфічних для сфери антикримінальної діяльності. Втім, навряд чи аргументи щодо не специфічності, усезагальності можуть бути достатньо сильними, аби відмовитися від вже усталеного в кримінологічній науці підходу, в якому втілена трирівнева (видова) структура протидії злочинності із загальносоціальною профілактикою як базовою діяльністю. Такий підхід відображає діалектичне співвідношення загального, особливого й окремого. Останні дві категорії, що вкладаються у розуміння спеціально-кримінологічної та індивідуальної протидії мисляться цілісністю виключно у зв'язку з наявністю загального, яке також слід осмислювати, позначати.

І це принципово важливе застереження. Спроби елімінувати як з окремого дослідження, так і з предмету кримінології осмислену систему загальносоціальних заходів протидії злочинності є, з одного боку, яскравим свідченням неадеквату в науці, а з іншого – детермінуватиме загострення стану неадеквату як за параметрами докси, так і фахової правоохоронної діяльності, дійсності, комунікації. В такій ситуації, коли неадекват набуває виражених контурів у правоохоронній діяльності (як окремого зрізу соціогенези), нерідко відбувається зворотній, імперативно-підкорювальний деструктивний вплив беззмістовної (симулятивної, часто навіть аморальної)

практики на інститути освіти, науки, які за логікою речей, виходячи з розуміння їх діалектичного співвідношення, покликані генерувати мислення, підкорювати йому прикладну діяльність. Має місце неадекватна комунікація, яка викривляє всі сторони соціальної взаємодії, позбавляє їх контекстуальної змістовності, зумовлює наростання протиріч, напруженості. Послаблення цих криміногенних ефектів структурно-функціонального дисбалансу між складовими соціодинаміки у спектрі кримінологічних задач можливо виключно на основі загальносоціальної протидії злочинності. Але варто бути свідомим і того, що лише такі рекомендації і пропозиції можуть позиціонуватися з цим рівнем кримінальної превенції, які репрезентують у єдиній зв'язці установки, орієнтації діяльності та заходи-концепти. Останні в межах кримінологічного дослідження не можуть бути надміру конкретними, оскільки: а) втрачатимуть значення діалектично загального, а, відтак, й концептуального; б) предметна конкретизація належатиме до інших галузей знань (економіки, політики, медицини тощо) та правових науково-дослідних спеціальностей (конституційне, адміністративне право та ін.).

Таким чином, погоджуючись із академіком А. П. Закалюком у тому, що загальносоціальні заходи спрямовані на вирішення широкого кола соціальних проблем, які безпосередньо не пов'язані зі злочинністю, але побічно мають ефект і щодо запобігання їй [62, с. 327], вважаємо що саме кримінологічна інтерпретація та репрезентація таких заходів має найвищий потенціал для засвоєння, адже виходить зі зворотного – розуміння глибинної системно-обструктивної ролі злочинності у суспільстві.

Сама ж загальносоціальна протидія злочинності, обґрунтовано наголошує О. М. Литвинов, є сукупністю ефективних заходів соціально-економічного, правового, ідеологічного, організаційно-управлінського, культурно-виховного змісту, спрямованою на подальший розвиток та вдосконалення суспільних відносин і усунення чи нейтралізацію найбільш глибинних детермінант злочинності [95, с. 112]. Загальносоціальна протидія (запобігання) злочинності є, таким чином, підкреслює В. В. Голіна, по суті

соціальною політикою держави, спрямованою на подолання криміногенно небезпечних протиріч у суспільних відносинах з метою їх позитивного вирішення і поступового витіснення [43, с. 16]. І оскільки це є втіленням політики широкого соціального спрямування, оскільки ж вона має бути підпорядкована певній генеральній меті, з якої, як вторинний етап, варто виділяти установки, орієнтації та заходи кримінально-превентивної властивості.

Принагідно зауважимо, що основна *концептуальна мета* для сучасного етапу існування суспільств постмодерну взагалі та українського суспільства, зокрема, – *зниження ступеню стану соціального неадеквату*, як критичної розбіжності між мисленням, комунікацією, діяльністю та дійсністю. Серед іншого ця мета як стратегічна ціль виявляється не просто актуальною, а вітальною, життєво важливою і для збереження Української держави, адже навряд чи без налагодження семіотичних мостів (як результату звуження простору неадеквату) у структурах соціальних практик можливо: а) ефективно протидіяти агресивній інформаційній, економічній, воєнній політиці проти України; б) розробляти та реалізовувати принаймні середньострокові стратегії загальносоціального розвитку, включаючи економічну, безпекову, екологічну, правову, кримінологічну та інші політики; в) закласти фундамент поступової мінімізації аномії на основі перегляду базових соціальних конвенцій. Іншими словами: загальносоціальна протидія злочинності є необхідною, вихідною складовою безпекового проекту нашої держави на сучасному етапі її розвитку, відстоювання незалежності й територіальної цілісності.

В цьому аспекті загальносоціальна протидія злочинності не може бути специфічною для жодного з її видів. Водночас, при розробці відповідних кримінально-превентивних заходів може та повинна враховувати ключові, засадничі криміногенні фактори, виділені нами в попередньому розділі цього дослідження. Таким чином, відбуватиметься фокусування та концентрація антикримінального потенціалу як специфічної форми організації та напрям

вивільнення соціальної енергії в межах специфічно-предметованих наукових наративів мислення й діяльності. Але поєднання діалектичної властивості усезагального як передумови для утримання єдності з особливим та окремим, зрештою, для зближення, взаємопроникнення зі створенням вузлів відповідності мислення, комунікації, діяльності та дійсності, вимагає, як вказувалось вище, визначення вихідних установок та орієнтації в області кримінологічного мислення як специфічної форми мислення юридичного. Серед таких установок, покликаних знизити ступінь вираженості неадеквату українського суспільства варто виділити:

1. Установка на мислення, що означає налагодження введення до орбіти управлінської діяльності сегменту інтелектуальної еліти, яка здатна пред'являти науково, філософсько осмислений порядок денний, стратегу вати й програмувати (за подальшим плануванням), формувати перспективу. Мислення, передусім, у значенні осмислення технологій та переосмислення підстав соціального співжиття на визначеній території має бути покладене в основу: а) налагодження (перевстановлення) систем, мереж соціальних комунікацій, як вертикальних (влада – громадянське суспільство), так і горизонтальних (між соціальними чарунками, прошарками, стратами, регіонами); б) наділення систем соціальної діяльності адекватним значенням, підкорення йому їх організації, критеріїв оцінки.

Лише акцент на мисленні і мислення як таке здатні привнести у зруйновані постмодерном структури докси (через презентації істин, чи радше правд) елементи упорядкування, зниження аномійності. Як слушно з цього приводу вказує С. А. Дацюк, адекватне мислення – перший крок для виходу з неадеквату. При цьому найбільш складним завданням є відмовитись від ригідного мислення та почати мислити конструктивно, поза постмодерністським еклектизмом, у більш складному осмисленні світу і його перспективи [49, с. 22]. На це спроможна виключно інтелектуальна еліта. Якщо вона мовчить, якщо її голос не артикулюється, не актуалізується у політичному, публічному, громадському дискурсі, системах комунікації –

держава гине. Установка на мислення – базова і для збереження української державності. Особлива соціальна місія в цих умовах покладається на університети. Але не як на інститути обслуговування неадекватної практики, а як на осередки мислення і аналітичного, прикладного, і трансцендентного, фундаментального, як на осередки генерування принципових інновацій (у сенсі як нового, так і інакшого).

2. *Установка на гуманізм.* Ця установка, здавалося б, «набила вже оскому», перетворилася на складову беззмістовної, дисфункційної комунікації. Але в цьому й річ, що такий дискурс породжує позбавлені соціальної енергетики трюїзми, позбавлені, фактично, діяльнісного змісту. Посилання чи не кожному дисертаційному дослідженні на ст. 3 Конституції України, апеляція до декларації про людину як найвищу соціальну цінність не призвело і не призводить, на жаль, до послідовності в осмисленні цієї декларації на рівні реальної установки мислення, а звідси – й діяльності. Це також свідчить про стан неадеквату, в якому комунікація позбавлена мислення й не пов'язана з діяльністю, не має виходу на дійсність, зв'язку з нею. Гуманізм же, як наголошував Е. Саїд, є практикою [164, с. 33]. Як релігійність без духовного практикування є забобонністю, а не вірю, так і гуманізм без практики є продуктом красномовства, демагогії, а не установкою на мислення й діяльність, що перетворює дійсність, не є фактом дійсності, її виміром і мірою.

Установка на гуманізм у сфері мислення передбачає цінність людини відправною точкою для судження про соціальність. Як бачимо – нічого нового (згадаймо античний постулат – «протагорівську» людину як міру усіх речей), але, разом з тим, й раніше небачене: деконструкція в значній мірі дискредитованої, імітованої ідеї гуманізму до її засновків на рівні чистого мислення, перевідкриття гуманізму з подальшим втіленням його у практику як філософію, спосіб осмислення дійсності епохи постмодерну. В цьому і полягає суть установки на гуманізм, як переосмислення цінності людини в умовах квазісвободи, нелінійності соціального часу, сингулярності,

маргіналізації населення, конфлікту (!) людства з природою, домінування технологій над мисленням, духовного регресу.

Саме через таку осмислену, напружену деконструкцію можливе центрування реальної соціальної практики, передусім її публічних форм, набуття останніми властивостей таких собі нав'язливих дій, жорстко фіксованих на потребах окремої людини, соціальних груп, суспільства загалом. Лише керування такою установкою містить потенціал до інновацій в системі правоохоронної діяльності, що перш за все має ґрунтуватися на приведення її до категорій і критеріїв наукового мислення, повернення її до сфери мислення, відновлення зв'язків між кримінологічним мисленням і правоохоронною діяльністю зі всіма наслідками у комунікації і дійсності, що з цього випливають: від остаточної відмови від паличної системи, показників в роботі поліції й до утвердження пріоритетів превентивної діяльності, до визначення серед пріоритетів напряду протидії злочинності у сфері фізичної культури і спорту.

3. Установа на самообмеження, що передбачає усвідомлене звуження простору для споживацького мислення. Ця установа впливає з попередньо описаної, з розуміння цінності людини не як надконцентрованого «Я», «его», а як природної, духовної сутності.

Керування установкою на самообмеження відповідає, на нашу думку, ключовим настановам концепції соціального натуралізму в кримінології, які полягають у необхідності узгодження особистої волі із соціальною природою, її підпорядкування закономірностям соціального природного середовища. Вчений серед іншого наголошує, що соціальний натуралізм – це світогляд, що виводиться з ідеї природної цілісності світу, за якою все, що існує на світі, має керуватись законами Матері-Природи. Виходячи з названої ідеї, воля і свідомість – це лише розвинуті у людини можливості пристосування її до законів Матері-Природи, а не те, що робить її незалежною від цих законів. Лише з допомогою волі та свідомості люди можуть жити у злагоді із законами Матері-Природи. У цьому полягає

свобода волі людей та істинність їхньої свідомості. Якщо воля і свідомість не виконують свого призначення, то вони перетворюються на сваволю й ілюзії, які ставляться на місце законів Матері-Природи, тобто стають протиприродними. Вони і є джерелом усякої протиприродності у житті людей, яка і називається злом, у тому числі й соціальним, що має різноманітні симптоми [82]. Інструментом, безвідмовним методом узгодження особистої волі із закономірностями природи є самообмеженням у споживанні, у відмові від споживчого відношення до людей, соціально важливих, гуманітарних складових життєдіяльності, в тому числі інститутів (включно з ресурсами) фізичної культури і спорту.

Тонко відчуваючи, особисто глибоко переживаючи «родові травми» і пов'язані з ними спадкові вади світоустрою, А. І. Солженіцин писав (мовою оригіналу): «Мы с большой охотой порываемся ограничить *других*, тем только и заняты все политики, но сегодня высмеян будет тот, кто предложит партии или государству ограничить *себя* – при отсутствии вынуждающей силы, по одному этическому зову. Мы напряженно следим, сторожим, как обуздать непомерную жадность *другого*, но не слышно отказов от непомерной жадности *своей*. Не раз уже дала нам история примеры кровопролитий, когда была обуздана жадность меньшинства, – но кто и как обуздает распаленную жадность *большинства*? Ведь только – оно само... Кроме самостеснения нет истинной свободы человеческой... Такой принцип – однажды понятый и принятый, вообще переключает нас – отдельных людей, все виды наших ассоциаций, общества и нации, – с развития *внешнего* на *внутреннее*, и тем углубляет нас духовно» [176, с. 25–26]. Таким чином, установка на самообмеження є по суті установкою на свободу, на відповідальну свободу. І ця установка якнайкраще відповідає українській ментальності, ідеї волі. Однак її втілення в життя істотно залежить від успішності забезпечення доктринальної розробки та прикладного застосування установки на розвиток.

4. *Установка на інновації, розвиток.* Ця установка передбачає широкоформатну соціально-групову рефлексію (перш за все – на рівні інтелектуального осмислення, репрезентації його результатів для широкого обговорення, імплементації до програм інститутів соціальної пам'яті) з метою трансформації домінуючої стратегії доксихного мислення з психології виживання на психологію розвитку. В значній мірі психологія виживання є результируючою колективної травматизації, неодноразово пережитою українським народом, найбільш інтенсивно – протягом ХХ ст.: національно-визвольні війни, червоний та сталінський терори, голодомори, перманентні репресії, політичні переслідування, міфологізація масової свідомості і т.д. В результаті виведення з колективно несвідомих пластів комплексів травми на рівень осмисленого можливо здійснити розворот до установки на розвиток. Аж доки цього не відбудеться – країна виживатиме, а не розвиватиметься. В цих умовах набагато більш інтенсивніше відтворюватимуться загальноцивілізаційні вади – корисливість і споживацтво в тому числі й екстрапольованих на площину кримінальних практик у сфері фізичної культури і спорту.

Додатково слід відмітити, що колективна травма, зумовлена триваючим протистоянням з агресором на Сході України, – дуалістична, формуються у контурах конкуруючої віктимності. Під конкурентною віктимністю прийнято розуміти загальну тенденцію сторін конфлікту конкурувати із собою за почуття віктимності, жертвовності [201; 203; 118, с. 28]. Цим же терміном описуються й зусилля членів груп, що беруть участь в насильницьких конфліктах, які спрямовані на виправдання власних жорстоких дій, оскільки їх група (ін-група або ми-група) нібито страждає або постраждала більше в конфлікті, ніж група супротивника (аут-група або вони-група). Такі зусилля лише посилюють ескалацію конфліктів і перешкоджають їх мирному врегулюванню [38, с. 40; 118, с. 28].

Як слушно в цьому контексті підкреслює Ю. В. Орлов, масові акції протесту, що відбувалися протягом листопада 2013 – лютого 2014 рр.,

анексія АРК, а особливо – триваюче збройне протистояння в ОРДЛО пов'язані з масовою жертвовністю. Цей трагічний період новітньої історії нашої держави супроводжується формуванням та активним побутуванням відповідних культурних феноменів. Віддання належної пошесті й поваги до пам'яті про загиблих у конфлікті, а також широке коло його жертв (до якого входять і внутрішньо переміщенні особи, і родичі загиблих, травмованих й інші категорії, які зазнавали матеріальної чи моральної шкоди через конфлікт) спонукає й в подальшому спонукатиме до життя *емоційно резонансні* (у певному розумінні епічні за своїм характером, а тому міфічні за формою, вплетені у загальний культурний контекст, його динаміку) складові політичної й моральної масової свідомості. Функціонально аналогічні процеси віктимізації відбуваються й з боку тих, хто підтримує ідею й режими фактичного незаконного управління в ОРДЛО [118, с. 29].

Певна річ, чинники конкуруючої віктимності є суттєвою перепоною для започаткування руху в бік зміни установки з виживання на розвиток. Тому реалізація останньої вимагатиме комплексних заходів щодо її зниження. Серед іншого, такі заходи мають розроблятися та реалізовуватися й в контексті перехідного правосуддя. Відтак, можна бачити, наскільки взаємопов'язаними є, здавалося б, віддалені одна від одної сфери – політика і спорт, політична злочинність і злочинність у сфері фізичної культури і спорту. Зрозуміло, що їх віддаленість диктує необхідність врахування безлічі проміжних ланцюгів у взаємному детермінаційному комплексі. Але крізь цей комплекс досить контрастно візуалізуються стрижневі наративи страху й напруженості, що спонукають до життя стратегії виживання, використання інститутів фізичної культури і спорту задля виживання, а не розвитку, їх експлуатації, в тому числі й кримінальної.

Оперування запропонованими установками мислення й діяльності щодо протидії злочинності у сфері фізичної культури і спорту на загальносоціальному рівні має бути доповнено відповідними орієнтаціями, що задаватимуть не лише вектор гносеологічного та праксеологічного руху, а

й позиціонування на мапі систем соціальної діяльності. Такими *орієнтаціями*, спрямованими на приведення у життя установок можуть бути:

- примат свободи особистості, що є наріжним каменем ліберального суспільного устрою;
- гарантування свободи через ефективність юридичної відповідальності;
- гарантування свободи на засадах сильної держави, розвиненої системи національної безпеки;
- визнання глибокої аномії українського суспільства, співіснування різних соціальних сценаріїв, паралельних наративів (ціннісних, дискурсивних систем, в тому числі й у конотаціях державності, нації), що не піддаються імперативному корегуванню;
- функціональне, інституціональне підкорення соціальної комунікації і діяльності (в тому числі і зокрема правоохоронної) інтелектуальному (науковому, філософському) мисленню.

Безумовно, запропоновані установки та орієнтації є лише такими, що можуть претендувати на значення базових, а тому не є вичерпаними. Проте є достатніми аби мати змогу вичленити основні загально соціальні заходи протидії злочинності у сфері фізичної культури і спорту. Нагадаймо: такі заходи повинні набувати характер концептів, інакше їх предметна приналежність та кримінологічне значення стають вельми сумнівними. Заходи-концепти – це такі заходи, в яких розкривається загальний концептуальний замисел (ідея), втілюється установка (установки) за визначеними орієнтаціями. Відтак, в них має бути визначений формат комунікації, системні параметри діяльності, контекст дійсності. В нашому випадку таке визначення буде дескриптивне, виходити з попередньо зафіксованих установок та орієнтацій. Тож можемо обмежитись лише системними параметрами діяльності – стратегічними й тактичними її складовими, *окремими діями (загальносоціальними заходами) функціонально вузлового значення*, а саме:

1. Завершення ліберально-демократичного, посткомуністичного транзиту, повноцінна лібералізації суспільного устрою. Започатковані наприкінці ХХ ст. та продовжені у ХХІ ст. реформи у бік створення вільного суспільства й демократичної, правової, соціальної держави не були завершені. Але найгірше у тому, що ця незавершеність має тенденцію до консервації, до усталення системних конфігурації, що виявляють себе у симбіозі державної влади і організованих злочинних угруповань. За такого владно-кримінального синтезу, олігархату, консервація транзитивного соціального стану з інституціоналізованими корупційними практиками, розвиненими й стійкими симулятивними, імітаційними механізмами публічного адміністрування є закономірністю, руйнація якої – ще не відбувалася. Відчувається історично зумовлений системний спротив на всіх рівнях державного управління.

О. Гаврилишин, оцінюючи досягнення й вади посткомуністичного поступу України, слушно зауважує, що з усього перехідного регіону найнесподіванішою проблемою виявилось те, що реформам в економіці опиралася не численна бюрократія, а маленька купка осіб із найвищих щаблів номенклатури. Ці «нові капіталісти» стали головними противниками економічних реформ. І хоча подібний до них клас виник і в країнах Центральної Європи, у нас він ще узяв під контроль державну владу [37, с. 269].

У зв'язку з цим варто бути свідомим того, що ключовою перепорою для ліберального «стрижку» є політична злочинність, щільно пов'язана з детермінаційним комплексом злочинності економічної. Йдеться, власне, про співіснування паралельних структур – так званої публічної та глибинної держави. Остання представлена системою розробки, прийняття та втілення у життя зумовлених олігархічними інтересами рішень, реалізація яких набуває форм, складових державної політики (економічної, правової, безпекової тощо). При цьому найбільшою проблемою є те, що така політика сприймається значною частиною населення.

О. Ю. Бусол з цього приводу небезпідставно зауважує, що олігархізація політичної влади в Україні в сучасний період є однією із специфічних форм організованої корупційної злочинності. Специфіка олігархізації полягає в тому, що для неї характерна наявність еліти, яка бере на себе функцію керівництва масами в державі завдяки пасивності, недосконалості правової свідомості та культури громадян. Наявна проблема порушення законів етики і моралі з обох сторін – народу та олігархічного керівництва, унеможлиблює розвиток демократії, що сприяє поширенню корупційної злочинності [22., с. 8]. Таким чином, відтворення в Україні олігархічної моделі політичного режиму, в якому ефективною є «глибинна держава» (по суті злочинні синдикати), що спирається на конструйовану нею ж (засобами масової інформації) суспільну думку, доксихне мислення, є вагомою перепорою на шляху до повномасштабної лібералізації суспільного устрою.

Відтак, маємо констатувати необхідність первинного фокусування на зниженні функціоналу олігархату, на протидії політичній злочинності, на такій собі редемкоратизації. Саме від декриміналізації (у кримінологічному розумінні цього терміну) політики залежить доля всього ліберального проекту. Саме у такому зв'язку: від демократії до ринкової економіки; від вільного ринку, економічних свобод, до свободи особистої.

Підкріпити аргументацію цієї тези можемо з посиланням на позицію А. Аслунда, який підкреслює, що демократія життєво необхідна для успішних ринкових реформ, адже дає прозорість, систему стримувань і противаг, громадянське суспільство та вільні ЗМІ. За допомогою регресійного аналізу Трізман і Жерар Ролан показують, що демократія та ринкові економічні реформи йдуть поруч. Трізман демонструє, що причинно-наслідкові зв'язки йдуть від демократії до ринкових реформ. При цьому немаловажним є сильні інститути громадянського суспільства [5, с. 20].

Таким чином, завершення ліберально-демократичного, посткомуністичного транзиту є системним заходом загально соціального штибу, що фундується на концепті лібералізму. Його реалізація передбачає

деконструкцію імітаційних квазідемократичних інституцій засобами кримінологічної політики, тобто системної обструкції політико-кримінальних практик. Теоретичні засади такої обструкції визначені у докторській дисертації Ю. В. Орлова «Політико-кримінологічна теорія протидії злочинності» (2016 р.) [120], монографії О. М. Бандурки «Політична кримінологія» (2017) [8]. Питання лише у політичній волі на започаткування реального руху у цьому напрямів, який неодмінно має бути поєднаний із налагодженням постійних зв'язків між науково-дослідними та практичними правоохоронними установами, між мисленням та діяльністю.

2. *Стимуляція національної пам'яті.* Національна пам'ять тут розглядається як концепт громадянського суспільства, без артикулювання, міжпоколінної ретрансляції якої неможливо забезпечити адекватність доксихного мислення, звуження простору аномії. Цей захід, як і попередньо описаний, є комплексним та передбачає щонайменше два стратегічно важливі напрями розгортання:

1) *встановлення та поширення історичної правди*, що виявляється актуальним не тільки і не стільки в контексті реалізації перехідного правосуддя у зв'язку з конфліктом на Сході України, скільки як елемент державотворчого процесу, розбудови консолідованої політичної нації, фундаменту переукладення соціального договору (конституанти). Історична правда має стосуватися передусім радянського періоду, який, будучи в значній мірі міфологізованим, раз-по-раз, наче витіснений комплекс, дає про себе знати конфліктогенними політекономічними, загальнокультурними фантомами. Встановлення і поширення історичної правди – широка архівна робота істориків, за якою має слідувати імплементації її результатів в інститути соціальної пам'яті;

2) *розвінчування соціальних міфів як радянського, так і пострадянського періодів.* Цей напрям, як і попередній, є настільки масштабним, об'ємним, що навряд чи доцільно в межах цієї роботи занурюватись до його пластів. Натомість зауважимо, що основана задача

керованої, усвідомленої роботи із соціальними міфами полягає у виведенні з колективного несвідомого складників травматичного досвіду, переведення їх у розряд свідомого, раціонального, дискурсивно визначеного. Тут, гадаємо, має спрацювати психоаналітична схема, запропонована ще на початку минулого сторіччя З. Фрейдом. Вчений наголошував, що утворення патологічного (невротичного) симптому є результатом заміщення одного процесу, іншим, того, який мав би бути відрефлексований і пройдений свідомо, але витіснений у несвідоме. Звідси – афективна фіксація на минулому та утвердження невротичної установки. Виведення заміщеного процесу з несвідомого на рівень свідомого позбавляє фіксованості, залежності від комплексу [195, с. 279, 293, 297 та ін.].

В якості таких симптомів можемо виділити у соціальному характері такі його риси як інфантилізм, патерналізм, ресентимент і т.п. Їх прояви, ця соціальна симптоматика, є тим соціально-психологічним підґрунтям, яке дозволяє їй досі маніпулювати суспільною думкою, умонастроями, використовуючи специфічні знакові, кодові системи (символи, словосполучення, музика тощо. Використання знакових систем у детермінації політичної злочинності вдало описане Ю. В. Орловим у серії наукових статей, присвячених дискурсивно-перцептивній теорії детермінації злочинності [113, с. 126–136; 114, с. 23–32; 115, с. 99–107; 116, с. 176–184 та ін.]), яка резонує з емоційно чутливими витісненими комплексами. Тож віднайдення, науково обґрунтований підбір коректних дискурсивних форм (аналогічно психоаналітичній сесії) під соціальні комплекси, їх опис, рефлексія гіпотетично має послабити їх дію, вивільнити соціальну енергетику з-під тиску тягаря фіксованих на травмі (а тому невротичних, тривожних, що підживлюють життєздатність психології виживання, а не розвитку) елементів колективного несвідомого. Це, в свою чергу, відкриє шлях до перетворень ліберально-демократичного штибу, активізації інституцій громадянського суспільства на противагу глибинній державі.

3. Розширення автономії недержавних суб'єктів управління фізичною культурою і спортом. Необхідно законодавчо розмежувати повноваження та відповідальність держави, органів місцевого самоврядування, федерацій, спортивних клубів [72]. Йдеться про економічні, управлінські свободи муніципальних, громадських, приватних суб'єктів – спортивних федерацій, асоціацій, клубів тощо.

Держава зобов'язана повернути повноваження управління національним федераціям із видів спорту. Йдеться про організацію, проведення і регулювання правил змагань; комплектування й управління збірними командами; дисциплінарну відповідальність; ведення рекордів; навчання та сертифікацію суддів і тренерів; стандарти функціонування спортивної інфраструктури для проведення змагань і навчально-тренувальної роботи. Центральною ланкою мають стати спортивні клуби, об'єднані федераціями, причому цей статус мають отримати діючі спортивні школи всіх форм власності [72]. Такий крок надасть можливість істотно знизити корупційні ризики у сфері державного управління спортом, підвищить його соціальну ефективність.

Водночас, автономізація діяльності недержавних суб'єктів управління фізичною культурою і спортом не має означати самоусунення держави від: а) виконання її соціальних функцій у межах гуманітарної політики: забезпечення максимальної залученості громадян до заняття фізичною культурою, спортом, пропаганда здорового способу життя, гарантування мінімальних стандартів забезпечення населення об'єктами спортивної інфраструктури належної якості і т.п.; б) державного контролю за якістю надання послуг у сфері фізичної культури і спортом, безпекою їх організації, включаючи тренувальний і змагальний процеси; в) протидії злочинності у цій сфері, в тому числі й кримінальним епіфеноменам сфери фізичної культури і спорту.

4. Розбудова системи державного і муніципального фінансування діяльності спортивних клубів, фізкультурно-оздоровчих товариств. Таке

фінансування можливо організувати за принципами, аналогічними до фінансування політичних партій. Критерієм для визначення обсягів фінансування можуть бути визнані обсяги населення, яке охоплено діяльністю клубу, товариством, отримує від нього послуги. Цей крок надасть можливість знизити залежність клубів від тіньових джерел фінансування, в тому числі й зокрема – кримінального беттінгу, матч-фіксингу.

Підсумовуючи, зауважимо, що запропоновані заходи не є, звісна річ, вичерпаними. Фізична культура і спорт є настільки широкою сферою суспільних відносин, що в ній можливо знайти зв'язки практично з будь-якими сферами та соціальними інститутами. Така властивість походить з глибокого гуманітарного коріння фізкультури і спорту та, відтак, на ній відображені всі достоїнства і вади людського та соціального в конкретно взятому суспільстві. Тим не менш, виділені нами заходи є заходами-концепти, спираються на систему гносеологічних та праксеологічних установок і орієнтацій, а тому можуть розглядатися як базові. Їх подальший розвиток знаходить себе у системі спеціально-кримінологічних, в тому числі й індивідуальних заходів протидії злочинності у сфері фізичної культури і спорту.

3.2 Спеціально-кримінологічні та індивідуальні заходи протидії злочинності у сфері фізичної культури і спорту

Спеціально-кримінологічні та індивідуальні заходи протидії злочинності у сфері фізичної культури і спорту зорієнтовані на деструкцію основних видових та групових їх факторів на різних стадіях виникнення, дії останніх. На відміну від загальносоціальної, спеціально-кримінологічна протидія злочинності характеризується специфікованістю форм, методів впливу на детермінанти злочинності і окремих злочинів, їх максимальною наближеністю й проникненням до сфери, інститутів, окремих ситуацій злочинної діяльності членів соціальних груп, індивідуумів.

Правий, гадаємо, О. М. Литвинов, коли вказує, що спеціальну протидію злочинності (охоплює спеціально-кримінологічну профілактику) спрямовано саме на злочинність [88, с. 160], на її чинники, що відтворюються серед окремих верств населення, соціальних груп [10, с. 46]. У першу чергу, наголошує вчений, вона полягає в цілеспрямованому впливі на об'єктивні (ситуаційні в усіх можливих варіантах, територіальні, об'єктові й часові) та суб'єктивні (на рівнях субкультури, соціальної групи й індивідуальному рівні) криміногенні чинники, пов'язані з окремими типами й видами злочинів. Другий «блок» спеціальної протидії – кримінально-правове (оперативно-розшуковий і кримінально-процесуальний напрямки) реагування на вже вчинені злочини [88, с. 160].

Водночас, кримінально-правове реагування також не позбавлене кримінологічного забезпечення. Ба більше: слід вести мову про кримінологічну ефективність кримінально-правового регулювання суспільних відносин. І в науковій літературі такий ракурс аналізу вказаного регулювання вже був предметом розгляду (у працях М. О. Барановського, О. М. Джужи, О. М. Литвинова, Ю. В. Орлова, Д. А. Шестакова та ін.) хоча й, безумовно, не набув повної й довершеної своєї розробки, ще очікує на вирішення концептуальних проблем, серед яких: кримінологічні фактори криміналізації суспільно небезпечних діянь; кримінологічна експертиза кримінально-правових норм і їх проектів; критерії кримінологічної ефективності та кримінологічний моніторинг кримінально-правового регулювання тощо. Певна річ, в цій роботі не доцільно ставити дослідницькі задачі у спектрі цих проблем. Втім, обґрунтованим вважаємо й приділення певної уваги розробці пропозицій, спрямованих на удосконалення кримінально-правових норм, які можуть підвищити їх кримінологічну ефективність, що розуміється нами як такий правовий регулятивний вплив на суспільні відносини у сфері фізичної культури та спорту, який: а) оптимізує матеріально-правову базу роботи правозастосувачів, наближує конструкцію кримінально-правової норми до вимог (принципу) криміналізації щодо

здійсненості кримінального переслідування; б) підвищує ризик бути притягненим до кримінальної відповідальності та створює, таким чином, додаткове обтяження, ускладнення при прийнятті рішення про вчинення злочину; в) механізмами інформаційної причинності, правового впливу досягає цілей загальної превенції, правовиховного впливу серед широких верств суб'єктів відносин у сфері фізичної культури і спорту.

Таким чином, спеціально-кримінологічна протидія формується як специфікована під детермінаційний комплекс конкретного виду злочинності системна, багаторівнева, цілеспрямована, керована діяльність щодо послаблення дії або ж нейтралізації, усунення об'єктивних і суб'єктивних, видових і групових факторів кримінальної активності. Вона організується на загальнодержавному (в тому числі й на галузевому), регіональному, місцевому, локальному, індивідуальному рівнях.

В цьому аспекті слушною, на нашу думку, є позиція В. В. Голіни, який небезпідставно визначає спеціально-кримінологічне запобігання злочинності як спеціальну випереджальну практику протидії формуванню і реалізації на різних стадіях злочинних проявів (спеціально-кримінологічне запобігання) [43, с. 16]. Воно, підкреслює В. В. Голіна, є: а) не простим і не випадковим набором певних заходів, а комплексом науково обґрунтованих, практично необхідних і реально здійснюваних заходів, спрямованих саме на недопущення потенційних злочинів на різних етапах їх кримінального формування; б) здійснюється на макро-, мікро- та індивідуальному рівнях [43, с. 21]. Із викладеним розумінням співвідношення спеціально-кримінологічного та індивідуального запобігання (протидії) цілком можна погодитись і підтримати його. При цьому зауважимо, що індивідуальна протидія (запобігання) може розглядатися і як рівень спеціально-кримінологічної превенції*, і, в той же час, як особливий вид профілактичної

* Беручи до уваги наявну в науці дискусію довкола термінологічного апарату, використовуваного на позначення діяльності у сфері протидії злочинності та, водночас, не втягуючись до неї, зауважимо, що в цьому дослідженні такі категорії як протидія, запобігання, попередження, превенція складають синонімічний ряд.

діяльності, специфіка якого визначається фокусуванням на окремій особистості та ситуації, до якої вона залучена. Аналогічний погляд на співвідношення загальносоціальної, спеціально-кримінологічної на індивідуальної профілактики, який відображає можливість багатомірного їх сприйняття одночасно і як рівнів, і як видів (інколи – форм) кримінально-превентивної діяльності відображений також у працях Г. А. Аванесова [1, с. 110–114], В. М. Кудрявцева [90, с. 108–109], О. М. Литвинова [10, с. 46; 88, с. 158–161] та низки інших вчених.

Таким чином, спеціально-кримінологічні та індивідуальні заходи протидії злочинності у сфері фізичної культури і спорту є взаємопов'язаними, реалізуються на базі загальносоціальної протидії та із врахуванням установок, орієнтацій та заходів цього рівня у їх специфікації під конкретні види спорту, особливості їх правового регулювання, управлінських узвичаєнь, контингенту осіб, безпосередньо залучених до спортивного процесу, типових ситуацій вчинення злочину і рис злочинців. У зв'язку з цим, на відміну від загальносоціальної протидії, спеціально-кримінологічні кримінально-превентивні заходи мають бути спрямовані на видові та групові криміногенні фактори, які є неоднаковими для різних проявів злочинної поведінки у цій сфері. Відтак, є потреба у додатковій їх диференціації в залежності від структури феномену злочинності у сфері фізичної культури і спорту, включаючи кримінальні епіфеномени.

Звісна річ, що кожному з виділених нами в першому підрозділі цієї дисертації видів злочинності у сфері фізичної культури і спорту (корупційна, насильницька, загальнокримінальна корислива, економічна тощо) може бути присвячене окреме монографічне дослідження, в тому числі і зокрема на предмет кримінологічних засад протидії. Тому, віддаючи собі звіт у широті позначеної проблематики та не претендуючи на вичерпність і системну завершеність її розробки на рівні кримінально-превентивних заходів, визначимо лише основні з них, які, на нашу думку, можуть складати

функціональний базис у динамічних практико-перетворювальних структурах реформістського штибу, спеціально-кримінологічної властивості.

1. Заходи протидії корупції у сфері фізичної культури і спорту, враховуючи широту спектру корупційних практик, різняться в залежності від зорієнтованості на різні групи суб'єктів їх відтворення. Йдеться перш за все про чиновницько-управлінський апарат та безпосередніх учасників спортивного процесу.

1. Заходи протидії корупції серед управлінського персоналу державних і муніципальних органів та установ, а також громадських організацій у сфері фізичної культури і спорту:

- посилення громадського контролю за діяльністю Мінмолодьспорту, його структурних підрозділів, управлінь на місцях. Ю. В. Орлов з цього приводу слушно зауважує, що громадські організації традиційно в країнах розвиненої демократії виступають інститутом політичного контролю, виконуючи функції так званих *Dogs Watch* (суб'єктів постійного нагляду, алегорично – «сторожових собак») [121, с. 105]. Р. Дарендорф наголошує: демократія створює форум для контролю за можновладцями. Всі дії владних осіб мають протипагу – і це не тільки контраргументи, а часто також інституціонально закріплений метод *checks and balances* (контролю і рівноваги) [48, с. 75]. Нерозвиненість цього елемента політичної організації, як платформи для широкої дискусії, обговорення публічних проблем, висвітлення стану публічних справ, тягне за собою нестачу громадського контролю за державою, поширення зловживань її службовцями, її функціональне замикання на власних запитах, інтересах, в тому числі й протиправних [121, с. 106].

Удосконалення громадського контролю за діяльністю Мінмолодьспорту передбачає: а) розширення місцевої мережі громадських організацій як правозахисного напрямку, так і профільних спортивних, але з установкою на GR-менеджмент, тобто на розширення взаємодії з органами влади на засадах широкого діалогу та контролю. Особливо актуальним (в

силу своєї фактичної нерозвиненості) цей напрям діяльності виявляється для спортивних федерацій та клубів, в структурі яких є сенс виділити окремі підрозділи; б) розширення сфери застосування механізмів громадських слухань при прийнятті стратегічних, програмних рішень; в) запровадження інституту громадської кримінологічної, в тому числі й антикорупційної експертизи чинних відомчих та локальних нормативно-правових актів, а також їх проектів;

- розширити перелік об'єктів для проведення обов'язкової антикорупційної експертизи, додавши до нього нормативно-правові акти Мінмолодьспорту, якими регулюється порядок атестації спортсменів, тренерів, спортивних суддів, фахівців у спорті. Для цього необхідно доповнити абз. 6 п. 1 Розділу II Порядку проведення антикорупційної експертизи, затвердженого наказом Міністерства юстиції України від 18.03.2015 р. № 383/5 [54];

- здійснити спеціалізацію діяльності підрозділів Національного агентства з питань запобігання корупції за напрямом виявлення та припинення корупційних правопорушень серед працівників Мінмолодьспорту;

- удосконалити спеціалізацію діяльності підрозділів Департаменту захисту економіки Національної поліції щодо виділення окремої лінії роботи з виявлення, припинення та запобігання корупційним правопорушенням з боку службових осіб, які мають відповідні повноваження у сфері фізичної культури та спорту. Особливо актуальним є напрям щодо перекриття корупційних схем, пов'язаних з привласненням, розтратою майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем (ст. 191 КК України);

- удосконалити міжнародну співпрацю на предмет виявлення, припинення, запобігання корупційним злочинам, які вчиняються при підготовці, організації проведення міжнародних спортивних змагань. Немаловажним аспектом цієї співпраці має бути виявлення та перекриття

схем легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом через спортивні клуби та федерації. В цьому аспекті актуалізується питання виділення окремої лінії роботи Інтерполу та Європолу. Відповідна ініціатива цілком може виходити з Національного центрального бюро Інтерполу в Україні, МВС України.

Спільними, функціонально забезпечувальними та організаційно первинними для обох вище виділених напрямів протидії корупційній злочинності у сфері фізичної культури та спорту є такі заходи:

- здійснення поглиблених, предметно, галузево специфікованих, за державним замовленням досліджень проблем запобігання, виявлення, припинення, розкриття та розслідування корупційних злочинів у сфері фізичної культури та спорту;

- налагодження взаємодії на постійній основі (зокрема, в межах інституту підвищення кваліфікації, запитів для надання наукових висновків, круглих столів тощо) цих підрозділів Департаменту захисту економіки Національної поліції із суб'єктами науково-дослідної діяльності, які здійснюють кримінально-правові (проблеми кваліфікації), кримінологічні, криміналістичні розробки, дослідження проблем оперативно-розшукового запобігання. Такими суб'єктами в першу чергу є профільні кафедри закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання (по відомству МВС), Державний науково-дослідний інститут МВС України, Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України, Кримінологічна асоціація України та ін.;

- удосконалення підготовки кадрів для підрозділів Національної поліції шляхом внесення змін та доповнень до навчально-методичної продукції з дисциплін «Кримінологія», «Кримінальне право», «Криміналістика», «Оперативно-розшукова діяльність», спрямованих на набуття здобувачами вищої освіти знань та навичок щодо кваліфікації, розкриття, розслідування, запобігання корупційним злочинам, вчинюваним у сфері фізичної культури і спорту.

2. *Заходи протидії корупції серед безпосередніх учасників спортивного процесу: спортсменів, тренерів, спортивних суддів, власників та менеджерів спортивних клубів.* Йдеться передусім про протидію матч-фіксингу та кримінальному беттінгу, тобто злочинів, передбачених ст. 369-3 КК України. В основу цієї роботи повинна бути покладена як удосконалення матеріально-правової бази, так і безпосередніх превентивних практик, а саме:

- доповнити передбачений приміткою до ст. 45 КК України перелік корупційних злочинів статтею 369-3 КК України. Такий крок, вважаємо, підвищить запобіжний потенціал вказаної кримінально-правової норми через поширення передбачених КК та КПК України додаткових юридичних обтяжень і обмежень, які застосовуються до осіб, які підозрюються або визначені винними у вчиненні корупційних злочинів. Крім того, завдяки пропонованому заходу виявиться за можливе налагодити системно-правові зв'язки між КК України та Законом України «Про запобігання впливу корупційних правопорушень на результати офіційних спортивних змагань», чим додатково забезпечити синхронізацію правової охорони, захисту сфери фізичної культури і спорту від корупційних правопорушень;

- розширення сфери кримінально-правової охорони через усунення з назви та тексту диспозиції ч. 1 ст. 369-3 КК України вказівки на офіційність спортивних змагань. Наявність такої вказівки, тобто визнання злочинним протиправного впливу на результати лише офіційних спортивних змагань, прив'язує наявність складу злочину до обстановки проведення виключно тих змагань, які включені до Єдиного календарного плану фізкультурно-оздоровчих і спортивних заходів України. У зв'язку з цим пропонуємо виключити термін «офіційних» з назви та змісту ст. 369-3 КК України, встановивши кримінально-правову заборону на протиправний вплив на будь-які спортивні змагання, тобто змагання з тих видів діяльності, які віднесені чинним законодавством України до видів спорту [174, с. 186];

- усунення прогалини у примітці до ст. 364-1 КК України, в якій надається визначення неправомірної вигоди, поширивши це визначення на

склад злочину, передбачений ст. 369-3 КК України. Такий крок додасть юридичної визначеності вказаній кримінально-правовій нормі, підвищить ефективність її застосування;

- запровадження системи фінансового моніторингу руху активів професійних спортсменів, зокрема, на предмет використання електронних платіжних систем для переказів коштів на рахунки букмекерських контор. Це вимагає внесення змін й доповнень до Закону України «Про запобігання впливу корупційних правопорушень на результати офіційних спортивних змагань» щодо: а) зобов'язання спортсмена подавати декларацію про доходи, видатки; б) його обов'язку відкриття банківських рахунків для обслуговування контракту з клубами; в) покладення на НАЗК обов'язку моніторити використання цих рахунків на предмет переказу коштів на рахунки букмекерських контор, осіб, які з ними пов'язані; г) відповідальності професійного спортсмена, тренера, іншого працівника спортивного клубу за порушення обмежень на здійснення переказу коштів на рахунки букмекерських контор щодо здійснення ставок на спорт.

- важливим елементом механізму такого контролю має бути взаємодія контролюючих суб'єктів не тільки з банківськими установами, а й букмекерськими контрами. Для цього, вважаємо, наша держава має піти на непопулярний, але вимушений крок щодо легалізації ігрового бізнесу в частині букмекерської діяльності щодо прийняття ставок на спорт, з жорстким регулюванням правил, обмежень. Окрім підвищення ефективності протидії лудоманії як фоновому для злочинності явищу, така стратегія здатна поставити на порядок денний питання іншого роду: зобов'язання букмекерських контор в залежності від обсягів їх прибутків від ставок на спорт здійснювати додаткові відрахування на розвиток спорту. В низці країн світу (зокрема, в Італії, Іспанії, Португалії та ін.) діють такі механізми фінансового стимулювання розвитку спорту. Гроші, певна річ, йдуть не напряду, а через профільні міністерства. Таким чином, вдається збільшувати бюджети та цільове фінансування як дитячо-юнацького, аматорського, так і

професійного спорту, а надто в тих випадках, коли йдеться про підтримку у кризових для спортивних клубів ситуаціях. Реалізація цього системного заходу здатна, на наше переконання, знизити інтенсивність дії економічних факторів на поширення матч-фіксингу, кримінального беттінгу, сприяти утвердженню чесних правил спортивних змагань.

Задля легалізації (декриміналізації) букмекерської діяльності щодо прийняття ставок на спорт варто, перш за все, внести зміни і доповнення до Закон України «Про заборону грального бізнесу в Україні», спрямовані на розмежування законної й незаконної букмекерської діяльності. Перша має бути визначена як підприємницька діяльність, що підлягає ліцензуванню та пов'язана з прийняттям та розіграшу ставок на спорт, виплатою вигравів на підставі результатів спортивних змагань та з урахуванням коефіцієнтів котирувань. Відповідно до цього необхідно доповнити положення Закону України «Про ліцензування видів господарської діяльності» таким видом господарської діяльності як букмекерська діяльність щодо ставок на спорт, відмежувавши її від випуску та проведення лотерей;

- удосконалення оперативного супроводження діяльності спортивних клубів, що передбачає зміну пріоритетів й тактики у розстановці негласного апарату, зокрема, з числа спортсменів, інших членів спортивних клубів. Особливо актуальним цей захід виявляється щодо оперативного супроводження професійних футбольних клубів, в яких рівень корупційних злочинів, матч-фіксингу є найвищим. При цьому спеціальне оперативне супроводження, розробки можуть здійснюватись як щодо конкретних клубів, так і федерацій, ліг, чемпіонатів тощо, тобто стосуватися виявлення та припинення корупційних схем, до яких залучені члени різних спортивних клубів, функціонери федерацій, асоціацій. Втім, якісне виконання такої роботи висуває особливі вимоги і щодо самих оперативних працівників, які мають бути не лише додатково обізнані у сфері діяльності конкретних клубів, спортивних федерацій, асоціацій, а й мати змогу у тій чи іншій ролі безпосередньо бути залученим у роботу цих організацій. Потенційно

ефективним видається первинне вербування негласного апарату з числа осіб, які належать до керівних ланок середнього рівня у структурі фан-угруповань футбольних клубів з подальшим нарощуванням агентурної мережі на більш високих щаблях.

2. Заходи протидії спонуканню неповнолітніх до застосування допінгу:

1) розробка та ухвалення Національних антидопінгових правил на рівні нормативно-правового акту Кабінету Міністрів України. Окрім того, що відбудеться упорядкування правовідносин щодо визначення допінгу, процедур, пов'язанх з контролем за його використанням, цей крок забезпечить можливість виконати Україною зобов'язання, взяті на себе при ратифікації Міжнародної конвенції про боротьбу з допінгом у спорті від 18.11.2005 р. Зокрема, у ст. 5 цієї Конвенції зафіксовано, що кожна держава-учасниця має вживати відповідних заходів, в т.ч. у сфері законодавства, нормативного регулювання, політики й адміністративної практики;

2) внесення змін до примітки ст. 323 КК України та викласти її в такій редакції: «Допінг – це засоби і методи, які входять до переліку заборонених Національними антидопінговими правилами». Таким чином відбудеться усунення на не чинний нормативно-правовий акт – Антидопінговий кодекс Олімпійського руху;

3) розробка, прийняття та впровадження у практику Антидопінгової програми Національного антидопінгового центру України. Однією з основних складових цієї програми має бути кримінологічна, пов'язана з комплексом правових, організаційно-управлінських, контролюючих заходів, спрямованих на мінімізацію використання допінгу спортсменами, зокрема й неповнолітніми; підвищення ефективності, розширення фінансування діяльності лабораторії Національного антидопінгового центру з метою розширення обсягів дослідження допінг-проб спортсменів (неповнолітніх – 100 %), підвищення ризику викриття допінгового «шахрайства», зниження привабливості спонукання неповнолітніх до застосування допінгу;

отримання лабораторією Національного антидопінгового центру України акредитації ВАДА, впровадження міжнародно визнаних методик, технік і технологій допінг-тестів.

Вказана програма має бути спрямована на повномасштабну імплементацію положень Антидопінгової конвенції ООН № 135 від 16.11.1989 р. у діяльність Мінмолодьспорту та Національного антидопінгового центру України. Серед іншого звертають на себе увагу такі положення вказаної конвенції, які можуть та повинні бути сприйняті як керівництво до дії:

- здійснення державою допомоги своїм спортивним організаціям з питань фінансування допінгових перевірок та аналізів або шляхом надання прямих субсидій чи грантів, або шляхом зарахування витрат на такі перевірки та аналізи до загальної суми субсидій чи грантів, що надаватимуться цим організаціям;

- розробка та використання порядку зупинення виплати державний субсидій з метою постделіктного спеціального та загальносоціального превентивного впливу на окремих спортсменів і спортсменок, які були тимчасово дискваліфіковані внаслідок допінгового порушення у спорті, під час терміну їх дискваліфікації;

- заохочення своїх спортивних організацій до здійснення допінгових перевірок і, в разі необхідності, сприяння їм у проведенні допінгових перевірок, які вимагаються компетентними міжнародними спортивними організаціями під час змагань чи поза ними;

- заохочення спортивних організацій до проведення переговорів і сприяння проведенню ними переговорів з питання укладання угод, які дозволяють належним чином уповноваженим бригадам допінгового контролю перевіряти їхніх членів в інших країнах [4];

4) виділення пріоритетної лінії роботи підрозділів Департаменту протидії наркозлочинності Національної поліції щодо виявлення, припинення, запобігання злочинам, передбаченим ст. 323 КК України,

удосконалення розстановки та специфікація орієнтування негласного апарату в дитячо-юнацьких спортивних клубах, секціях, школах, спорт-інтернатах, прирівняних до них закладах.

Спеціально-кримінологічні заходи протидії загальнокримінальним та насильницьким кримінальним феноменам і епіфеноменам сфери фізичної культури і спорту не вирізняються вираженою специфічністю, що звільняє нас від необхідності у розробці особливих рекомендацій і пропозицій. В кримінологічній науці вже є значний за обсягом та належний за якістю, зі значним практико-перетворювальним потенціалом теоретичний матеріал Широковідомими є наукові праці В. С. Батиргарєєвої, В. В. Голіни, І. М. Даньшина, С. Ф. Денисова, А. П. Закалюка, А. Ф. Зелінського, О. М. Литвинова, С. А. Мозоля, В. С. Овчинського та інших вчених, в яких репрезентовано результати досліджень проблем протидії шахрайствам, вимаганням, злочинності футбольних фанатів тощо. Натомість, найбільшою прикрістю на якій ми змушені знову і знову наголошувати є розрив між теорією і практикою, між наукою і прикладною правоохоронною та іншою правозастосовною, а в значній мірі і правотворчою діяльністю.

Проте доречним в цій роботі буде звернутися до індивідуальних заходів запобігання злочинам у сфері фізичної культури і спорту. Ці заходи, як небезпідставно вказує О. М. Литвинов, спрямовані на виявлення та позитивний вплив щодо конкретних осіб, від яких, судячи з їх поведінки, можна очікувати незаконних дій. До об'єктів індивідуальної протидії злочинності належать і учасники злочинних угруповань, які вчиняють злочини (в цьому випадку використовуються можливості кримінально-правової протидії) [88, с. 161]. Крім того, підкреслює вчений, стосовно індивідуальної протидії необхідно підкреслити, що її об'єктами є не лише особистість як така, а й негативні елементи середовища, в якій ця особистість формується [88, с. 161]. Відтак, можливо виділити дві групи індивідуальних заходів протидії злочинності у сфері фізичної культури і спорту: особистісні (зорієнтовані на особистість потенційного чи дійсного злочинця) та

середовищі (спрямовані на негативні фактори середовища його формування, життєдіяльності).

I. Індивідуальні заходи, спрямовані на запобігання виникненню нейтралізацію (послаблення дії) негативних якостей особистості:

а) рання профілактика:

- інтенсифікація правоосвітньої роботи зі спортсменами, зокрема неповнолітніми, в межах загальноосвітніх та професійно-навчальних, в тому числі й спортивних заходів;

- рання діагностика (через спостереження, особисті бесіди, вивчення мікроклімату у колективах спортсменів тощо) з боку тренерів розвитку негативних особистих якостей, що виражаються у гіперболічному користолюбстві, прагненні до «красивого життя», демонстрації багатств, схильність до епатажу [171, с. 92];

- рання діагностика та індивідуальне прогнозування, що має здійснюватись оперативними працівниками Національної поліції при оперативному супроводженні клубів, ліг, чемпіонатів тощо. Певна річ, таке супроводження наразі не здійснюється, але у його доцільності, як було обґрунтовано нами вище, сумнівів бути не повинно;

- переконання особистості спортсмена до відмови від життєвої установки на епатаж, демонстративної соціальної акцентуованості, що серед іншого проявляється у нестримному споживацтві. Задля досягнення цієї мети доцільно використати інструменти діалогу з авторитетними для спортсмена, який демонструє ризиковану поведінку, зі значною вірогідністю здатен до кримінального матч-фіксингу й беттінгу. До числа таких авторитетів, в залежності від конкретної ситуації можливо віднести колег по спортивному клубу (інших спортсменів, які досягли непересічних успіхів), головного тренера, власника клубу, родичів чи інших впливових осіб, в тому числі й поліцейських. Доцільно, вважаємо, аби поліцейський застосував тактику превентивного діалогу, який передбачає наведення фактів про припинення злочинної діяльності спортсменів (зокрема щодо вчинення злочинів,

передбачених ст.ст. 323 та 369-3 КК України), пов'язане з цим припинення спортивної кар'єри, соціальну дезорієнтацію, стагнацію;

- примус до відмови від акцентуваної поведінки, яка може свідчити про соціально ризиковані якості особистості спортсмена, зокрема, надмірну корисливість, демонстративність. Зважаючи на те, що йдеться про примус як ранню профілактику, він полягатиме у застосування дисциплінарних заходів впливу на особу за порушення тренувального процесу, спортивного режиму, аморальну поведінку у побуті. В цьому аспекті важливим видається використання дисциплінарного впливу як тренерського штабу, так і власника клубу, в тому числі й у формі фінансових обтяжень (зменшення, позбавлення преміювання і т.п.). Немаловажну роль в механізмі такого примусу, його ініціюванні відіграє і взаємодія поліцейського з працівниками, керівництвом спортивного клубу з метою їх інформування, планування та здійснення спільних заходів впливу на спортсмена;

б) безпосередня профілактика, що має місце у тому випадку, коли спортсмен в тій чи іншій формі виявив намір на вчинення злочину, пов'язаного зі спортом та/або відбувся перший контакт з представниками букмекерських контор чи конкуруючих клубів. В цьому випадку оптимальною є модель роботи у зв'язці поліцейського і тренерського штабу, яка передбачає використання інтегративної тактики переконання, дискредитації та примусу до відмови від наміру вчинити злочин. І якщо перше та останнє є цілком зрозумілим, полягає у апелювання до невігідності протиправної поведінки, відсторонення спортсмена від участі у змаганні з широким інформуванням медіа, конкуруючих клубів (навіть якщо це дезінформація) та інших подібних заходах, то дискредитація використовується в тих випадках, коли доцільним та можливим є підприв авторитету потенційного надавача неправомірної вигоди при замаху на протиправний вплив на результати офіційних спортивних змагань. В кожному разі така доцільність встановлюється індивідуально, як в залежності

від особистості спортсмена, так і контактера – особи, яка прагне протиправно вплинути на результати змагань, підкупаючи спортсмена;

в) посткримінальна профілактика охоплює заходи з реалізації кримінальної відповідальності з широким спектром виховних та ресоціалізаційних впливів.

II. Індивідуальні заходи, спрямовані на нейтралізацію криміногенних факторів мікросоціального середовища, криміногенних ситуацій:

- дезінтеграція угруповань спортсменів (одноклубників), що мають антисоціальну спрямованість діяльності. Така дезінтеграція, що має здійснюватись у взаємодії оперативного працівника поліції та тренерського штабу, може бути досягнута через дискредитацію неформального лідера, створення ситуації додаткової, тактично надлишкової спортивної конкуренції між членами угруповання (наприклад, тимчасово змінивши спортсменів одного амплуа ролями – основних та запасних), стимулювання спортивного суперництва між ними;

- виявлення та нейтралізація протиправного впливу з боку тренера на спортсменів. Це стосується як випадків протиправно вплинути на результати спортивних змагань через тиск на своїх «підопічних», їх підкуп (посередництво), так і випадків спонукання неповнолітніх до застосування допінгу. Задля успішного здійснення такої роботи необхідною умовою є залучення оперативним працівником поліції до негласного співробітництва осіб з числа спортсменів, інших працівників клубу, в тому числі й технічного персоналу, які мають змогу, з огляду на характер виконуваної за посадою роботи, безпосередньо сприймати інформацію щодо змісту комунікації тренера та спортсменів, загального психологічного стану у клубі і т.п.;

- ускладнення можливості вільного придбання засобів і речовин, які відносяться до допінгу. З цією метою необхідно, на нашу думку, складання переліку таких засобів і речовин, на кшталт переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і їх прекурсорів, удосконалення правового регулювання та контролю за їх обігом. В перспективі можливо розглянути

питання про криміналізації незаконного обігу допінговим засобів і речовин. Але цьому аспекту порушеної проблематики має бути приділена увага на рівні окремого монографічного дослідження.

Підсумовуючи викладене, наголосимо, що запропоновані нами спеціально-кримінологічні та індивідуальні заходи протидії злочинності у сфері фізичної культури і спорту не є вичерпними. Вони повинні розглядатися як базові, системоутворюючі. Не більше, але і не менше. З позицій системного і стратегічного підходів до організації кримінально-превентивної практики комплекс цих заходів має бути вмонтований, адаптований до існуючих структур протидії корупції, загальнокримінальній корисливій, а також агресивно-насильницькій злочинності. В свою чергу і ці структури також піддаватимуться впливові кримінологічних специфікацій у сфері фізичної культури і спорту, що вимагає здійснення кримінологічного стратегування та програмування, поєднання кримінологічної і гуманітарної політик держави у єдиному цільовому руслі – підвищення соціальної ефективності фізичної культури та спорту з одночасним зниженням кримінального навантаження на них.

Висновки до розділу 3

1. Визначено перспективні загальносоціальні заходи протидії злочинності у сфері фізичної культури і спорту. Обґрунтовано, що основна концептуальна мета для сучасного етапу існування суспільств постмодерну взагалі та українського суспільства, зокрема, – зниження ступеню стану соціального неадеквату, як критичної розбіжності між мисленням, комунікацією, діяльністю та дійсністю. Виходячи з цієї мети, обґрунтовано, що загальносоціальні заходи протидії злочинності у сфері фізичної культури і спорту мають бути підпорядковані таким базовим установкам: установка на мислення, на гуманізм, самообмеження, на інновації та розвиток. Реалізація цих установок у кримінально-превентивній практиці послуговується такими

орієнтаціями: 1) примат свободи особистості, що є наріжним каменем ліберального суспільного устрою; 2) гарантування свободи через ефективність юридичної відповідальності; 3) гарантування свободи на засадах розвиненої системи національної безпеки; 4) визнання глибокої аномії українського суспільства, співіснування різних соціальних сценаріїв, паралельних наративів, що не піддаються спрощенню, імперативному корегуванню; 5) функціональне, інституціональне підкорення соціальної комунікації і діяльності (в тому числі й правоохоронної) інтелектуальному (науковому і філософському) мисленню.

Запропоновано розгортання комплексу концептуальних заходів загальносоціальної протидії злочинності у сфері фізичної культури і спорту, що включає: 1) інституціональне завершення ліберально-демократичного, посткомуністичного транзиту; 2) стимуляцію національної пам'яті: встановлення та поширення історичної правди, розвінчування соціальних міфів тощо; 3) розширення автономії недержавних суб'єктів управління фізичною культурою і спортом; 4) розбудову системи державного, муніципального, громадського, змішаного фінансування діяльності спортивних клубів, фізкультурно-оздоровчих товариств.

2. Розроблено рекомендації та пропозиції щодо удосконалення спеціально-кримінологічних та індивідуальних заходів протидії злочинності у сфері фізичної культури і спорту. Виділено та охарактеризовано групи заходів протидії корупції серед управлінського персоналу державних і муніципальних органів та установ, а також громадських організацій у сфері фізичної культури і спорту, що охоплюють: 1) посилення громадського контролю за діяльністю Мінмолодьспорту, його структурних підрозділів, управлінь на місцях; 2) проведення антикорупційної експертизи щодо нормативно-правових актів Мінмолодьспорту, якими регулюється порядок атестації спортсменів, тренерів, спортивних суддів, фахівців у спорті; 3) здійснити спеціалізації діяльності підрозділів Національного агентства з питань запобігання корупції за напрямом виявлення та припинення

корупційних правопорушень серед працівників Мінмолодьспорту; 4) спеціалізація діяльності підрозділів Департаменту захисту економіки Національної поліції щодо виділення окремої лінії роботи з виявлення, припинення та запобігання корупційним правопорушенням з боку службових осіб, які мають відповідні повноваження у сфері фізичної культури та спорту; 5) удосконалення міжнародної співпраці на предмет виявлення, припинення, запобігання корупційним злочинам, які вчиняються при підготовці, організації проведення міжнародних спортивних змагань.

Розроблено перспективні заходи протидії корупції серед безпосередніх учасників спортивного процесу (спортсменів, тренерів, спортивних суддів, власників та менеджерів спортивних клубів), а саме: 1) законодавче визнання злочину, передбаченого статтею 369-3 КК України, корупційним; 2) розширення сфери кримінально-правової охорони через усунення з назви та тексту диспозиції ч. 1 ст. 369-3 КК України вказівки на офіційність спортивних змагань; 3) поширити визначення неправомірної вигоди, надане у примітці до ст. 364-1 КК України, на склад злочину, передбачений ст. 369-3 КК України; 4) запровадження системи фінансового моніторингу руху активів професійних спортсменів; 5) легалізації ігрового бізнесу в частині букмекерської діяльності щодо прийняття ставок на спорт, з жорстким регулюванням правил, обмежень; 6) удосконалення оперативного супроводження діяльності спортивних клубів, що передбачає зміну пріоритетів й тактики у розстановці негласного апарату, зокрема, з числа спортсменів, інших членів спортивних клубів.

Серед доцільних заходів протидії спонуканню неповнолітніх до застосування допінгу акцентовано увагу на такі: 1) розробка та ухвалення Національних антидопінгових правил на рівні постанови Кабінету Міністрів України; 2) внесення змін до примітки ст. 323 КК України та викласти її в такій редакції: «Допінг – це засоби і методи, які входять до переліку заборонених Національними антидопінговими правилами»; 3) розробка, прийняття та впровадження у практику Антидопінгової програми

Національного антидопінгового центру України; 4) виділення пріоритетної лінії роботи підрозділів Департаменту протидії наркозлочинності Національної поліції щодо виявлення, припинення, запобігання злочинам, передбаченим ст. 323 КК України, удосконалення розстановки та специфікація орієнтування негласного апарату в дитячо-юнацьких спортивних клубах, секціях, школах, спорт-інтернатах, прирівняних до них закладах.

3. Сформовано пропозиції щодо удосконалення індивідуальних заходів протидії злочинності у сфері фізичної культури і спорту. Запропоновано вжиття таких особистісно орієнтованих заходів: 1) заходи ранньої профілактики: інтенсифікація правоосвітньої роботи зі спортсменами; рання діагностика з боку тренерів розвитку негативних особистих якостей, що виражаються у гіперболічному користолобстві, схильності до епатажу; рання діагностика та індивідуальне прогнозування, що має здійснюватись оперативними працівниками Національної поліції при оперативному супроводженні клубів; переконання спортсмена до відмови від життєвої установки на епатаж, демонстративної соціальної акцентуованості; примус до відмови від акцентуованої поведінки; 2) заходи безпосередньої профілактики за моделлю роботи у зв'язці поліцейського і тренерського штабу, яка передбачає використання інтегративної тактики переконання, дискредитації та примусу до відмови від наміру вчинити злочин; 3) посткримінальна профілактика, що охоплює заходи реалізації кримінальної відповідальності з широким спектром виховних та ресоціалізаційних впливів.

Розроблено індивідуальні заходи, спрямовані на нейтралізацію криміногенних факторів мікросоціального середовища, криміногенних ситуацій, а саме: 1) дезінтеграція угруповань спортсменів (одноклубників), що мають антисоціальну спрямованість діяльності; 2) виявлення та нейтралізація протиправного впливу з боку тренера на спортсменів;

3) ускладнення можливості вільного придбання засобів і речовин, які відносяться до допінгу.

ВИСНОВКИ

Дослідження містить теоретичне узагальнення й нове вирішення наукового завдання, що проявляється у наданні комплексної кримінологічної характеристики злочинності у сфері фізичної культури та спорту й формуванні науково обґрунтованих пропозицій і рекомендацій щодо протидії їй. Основні висновки полягають у такому.

1. Охарактеризовано злочинність у сфері фізичної культури і спорту як об'єкт кримінологічного аналізу. Встановлено, що особливості феномену злочинності у сфері фізичної культури і спорту зумовлюються як актуальними кримінальними проявами, так і перспективними, соціально деструктивними властивостями, що визначають її вагомую роль у механізмі криміногенної самодетермінації. Руйнуючи, фальсифікуючи дійсні соціально-ціннісні, смислові начала інститутів фізичної культури і спорту злочинність, що відтворюється у їх осередках, пригнічує їх функціональну здатність як до сублімації агресивної соціальної енергетики, так і до послаблення соціально консолідуючих зв'язків.

Структурно-функціональний аналіз злочинності у сфері фізичної культури і спорту дозволив виділити в ній два блоки кримінологічних явищ: кримінальні феномени та епіфеномени. Кримінальні феномени сфери фізичної культури і спорту відтворюються безпосередньо у діяльності суб'єктів (в тому числі й управлінських) цієї сфери та мають своїм наслідком обструкцію й симуляцію її смислів, функцій, соціального значення. До таких відносяться економічна злочинність у сфері фізичної культури і спорту, загальнокримінальні корисливі та насильницькі злочини.

Кримінальні епіфеномени сфери фізичної культури і спорту:

- 1) загальнокримінальні корисливі злочини, пов'язані з фізичною культурою і спортом: а) шахрайство зі ставками на спорт; б) шахрайство з квитками на спортивні заходи; 2) економічні злочини, що полягають у явищі гемблінгу – зайняття гральним бізнесом в частині організації та забезпечення

функціонування букмекерських контор зі ставками на спорт (ст. 203-2 КК України); 3) загальнокримінальні насильницькі злочини, пов'язані зі спортом – хуліганство, групове порушення громадського порядку, масові заворушення. Особливу категорію цих злочинів складає кримінальна активність футбольних вболівальників, «ультрас»; 4) політичні злочини.

Запропоновано вузьке та широке визначення злочинності у сфері фізичної культури і спорту. У вузькому розумінні вона є масовим, відносно стійким, історично мінливим соціально-правовим феноменом, що полягає у неправомірному використанні цільового ресурсу для розвитку фізкультури і спорту, впливі на результати спортивних змагань, а також використанні соціальних інститутів фізичної культури і спорту, їх суб'єктів, інфраструктури та наративів для вчинення інших злочинів. У широкому – це специфічна, інституціоналізована, криміногенно самодетермінаційна форма антигуманної, деструктивної соціальної енергетики, прояв якої фальсифікує фізичну культуру і спорт, елімінує їх значення для прогресивного й здорового розвитку суспільства і окремих особистостей, переводить до розряду симулятивних практик у руслі психології споживацтва й корисливості.

2. Встановлено та описано кількісні і якісні показники злочинності у сфері фізичної культури і спорту. Виявлено, що протягом 2015–2018 рр. та 6 місяців 2019 р. було зареєстровано тільки 6 випадків вчинення кримінально протиправного впливу на результати офіційних спортивних змагань. З них 2 – у 2016 р., 3 – у 2018 р. та 1 – за січень – червень 2019 р. Жодного вироку по цим провадженням не винесено. Доведено, що рівень латентності злочинів, передбачених ч. 1 ст. 369-3 КК України перевищує 99 %.

Найбільш кримінально враженим видом спорту в контексті рівня й інтенсивності поширення протиправного впливу на результати офіційних спортивних змагань є футбол (великий футбол), на який припадає приблизно 85 % цих злочинів. Приблизно по 5 % – на баскетбол та міні-футбол (футзал),

2 % – волейбол, 1 % – регбі, 1 % – великий теніс, 1 % – сукупно інші види спорту.

Із 6 зареєстрованих за ст. 369-3 КК України злочинів протягом 2015 – 6 місяців 2019 рр. 2 – за ч. 3 ст. 369-3 КК України (кримінальний беттінг). Їх латентність також перевищує 99 %. Реальний рівень кримінального беттінгу коливається щорічно в межах 300–400 випадків вчинення злочинів. У 95 % він проявляється в діяльності професійних футболістів (у 40 % – другої ліги, 30 % – першої ліги, 30 % – прем'єр-ліги), у 4 % – баскетболістів, 1 % – інших видів спорту в Україні. За суб'єктно-функціональним розподілом: у 90 % випадків – професійні спортсмени, у 10 % – тренери, менеджери, власники спортивних клубів.

Для сфери фізичної культури і спорту вельми поширеними є і злочини, передбачені ст. 191 КК України, які проявляються як епізодичні (корупційні вчинки, які складають не більше 10 %) та системні (корупційна діяльність). Епізодичні корупційні злочини (їх щорічний зареєстрований рівень складає приблизно 35–40 злочинів) вчиняються, як правило, директорами та іншими матеріально відповідальними особами спортивних, освітньо-виховних організацій. Системна корупційна діяльність є інституціоналізованою, відтворюється у формі корупційних схем на міжнародному, загальнодержавному, регіональному та місцевому рівнях.

Відносно самостійним сегментом злочинності у сфері спорту (її кримінальним епіфеноменом) є гемблінг – організація та здійснення букмекерської діяльності, що є різновидом грального бізнесу. Протягом 2011–2018 рр. зареєстровано 6334 злочинів, передбачених ст. 203-2 КК України. Організація та забезпечення функціонування «спортивного» беттінгу у структурі гемблінгу і за прибутковістю, і за масштабами охоплення «клієнтів» посідає провідні позиції. Його приблизна питома вага – 55–60 % у структурі всього нелегального ігрового бізнесу в Україні.

Протягом 2001–2018 рр. зареєстровано 5 злочинів, передбачених ст. 323 КК України. За їх вчинення засуджено 2 особи, з яких лише 1 має

відношення до спорту, на момент вчинення злочину була тренером. Доведена абсолютна латентність цих злочинів, що не в останню чергу зумовлено недоліками конструкції юридичного складу спонукання неповнолітніх до застосування допінгу.

Наголошено на поширеності та абсолютній латентності шахрайства з квитками на спортивні заходи і «букмекерського» шахрайства, а також на проблемі діяльності підпільних бійцівських клубів. Станом на початок 2019 р. в Україні діє не менш як 20 таких клубів, що не належать до жодної легально функціонуючої спортивної організації.

3. Надано характеристику особам, які вчиняють злочини у сфері фізичної культури і спорту. Розроблено типологію таких осіб, в основу якої покладено три критерії: провідний мотив, характер злочинної діяльності, глибина та стійкість антисуспільної спрямованості особистості. Виділено та охарактеризовано 11 типів і відповідних 18 підтипів.

4. Виявлено, надано опис та пояснення основним соціально-економічним факторам злочинності у сфері фізичної культури та спорту. Акцентовано увагу на таких з них: 1) надмірна повільність і непослідовність економічних реформ, генеральна тенденція до тінізації економіки; 2) переважанні психології виживання над психологією розвитку; 3) низьке, несправне фінансування діяльності професійних спортсменів; 4) недостатнє фінансування низки інструментів ранньої та безпосередньої превенції «допінгового» шахрайства, кримінального беттінгу.

5. Досліджено культурно-психологічні фактори злочинності у сфері фізичної культури і спорту. Серед останніх виокремлено та охарактеризовано два функціональні сегменти: управлінський і загальносоціальний. Перший – виявляє себе у необізнаності управлінської ланки органів державної влади, муніципалітету, того кола осіб, на яких замикається прийняття рішень про виділення фінансових ресурсів на фізичну культуру і спорт, щодо, власне, культури спорту, його філософії, соціального призначення. Тут проявляються низький рівень загальної культури тих осіб, які спеціально визначені (обрані,

призначені) для фахового адміністрування як фізичною культурою і спортом, їх морально-правовий нігілізм.

Серед загальносоціальних культурно-психологічних факторів злочинності фізичної культури і спорту наголошено на детермінаційному значенні конс'юмеризму, дегуманізації спорту, аномії, стані неадеквату.

6. Охарактеризовано правові фактори злочинності у сфері фізичної культури і спорту. Весь їх масив згруповано у два блоки: 1) криміногенні положення спеціально-галузових регулятивних нормативно-правових актів у сфері фізичної культури і спорту; 2) криміногенні положення закону про кримінальну відповідальність за злочини у сфері фізичної культури і спорту. Відстоюється думка про значну неузгодженість, безсистемність спеціально-галузової нормативно-правової бази, дублювання повноважень окремих суб'єктів при наявності незабезпечених позадискреційним управлінським впливом складових інститутів фізичної культури і спортом. Акцентовано увагу на криміногенному значенні прогалини у праві, що виявляється у відсутності чинної національної доктрини розвитку фізичної культури і спорту. Такий стан ускладнює можливість стратегування, загострює криміногенні ефекти стану неадеквату у спорті.

7. Встановлено, описано та пояснено організаційно-управлінські фактори злочинності у сфері фізичної культури і спорту. Основним їх змістом є профанація та імітація на всіх рівнях державного й муніципального управління діяльності, спрямованої як на задоволення потреб населення у розширенні можливостей зайняття фізичною культурою і спортом, потреб професійних спортивних структур, так і на стимулювання цих потреб. Має місце також необґрунтовано широка дискреція у сфері управління культурою і спортом, дублювання повноважень низки суб'єктів, слабкий контроль за їх діяльністю, не пріоритетність та не специфічність наряду протидії злочинності у цій сфері для правоохоронних органів.

8. Визначено перспективні загальносоціальні заходи протидії злочинності у сфері фізичної культури і спорту. Обґрунтовано, що основна

концептуальна мета для сучасного етапу існування суспільств постмодерну взагалі та українського суспільства, зокрема, – зниження ступеню стану соціального неадеквату, як критичної розбіжності між мисленням, комунікацією, діяльністю та дійсністю. Запропоновано розгортання комплексу концептуальних заходів загальносоціальної протидії злочинності у сфері фізичної культури і спорту, що включає: 1) інституціональне завершення ліберально-демократичного, посткомуністичного транзиту; 2) стимуляцію національної пам'яті: встановлення та поширення історичної правди, розвінчування соціальних міфів тощо; 3) розширення автономії недержавних суб'єктів управління фізичною культурою і спортом; 4) розбудову системи державного, муніципального, громадського, змішаного фінансування діяльності спортивних клубів, фізкультурно-оздоровчих товариств.

9. Розроблено рекомендації та пропозиції щодо удосконалення спеціально-кримінологічних та індивідуальних заходів протидії злочинності у сфері фізичної культури і спорту. Виділено та охарактеризовано групи заходів протидії корупції серед управлінського персоналу державних і муніципальних органів та установ, громадських організацій у сфері фізичної культури і спорту, що охоплюють: 1) посилення громадського контролю; 2) проведення антикорупційної експертизи; 3) здійснення спеціалізації діяльності підрозділів Національного агентства з питань запобігання корупції; 4) спеціалізація діяльності підрозділів Департаменту захисту економіки Національної поліції; 5) удосконалення міжнародної співпраці.

Розроблено перспективні заходи протидії корупції серед безпосередніх учасників спортивного процесу (спортсменів, тренерів, спортивних суддів, власників та менеджерів спортивних клубів), а саме: 1) законодавче визнання злочину, передбаченого статтею 369-3 КК України, корупційним; 2) розширення сфери кримінально-правової охорони через усунення з назви та тексту диспозиції ч. 1 ст. 369-3 КК України вказівки на офіційність спортивних змагань; 3) поширення визначення неправомірної вигоди, надане

у примітці до ст. 364-1 КК України, на склад злочину, передбачений ст. 369-3 КК України; 4) запровадження системи фінансового моніторингу руху активів професійних спортсменів; 5) легалізація ігрового бізнесу в частині букмекерської діяльності щодо прийняття ставок на спорт, з жорстким регулюванням правил, обмежень тощо.

Серед доцільних заходів протидії спонуканню неповнолітніх до застосування допінгу акцентовано увагу на таких: 1) розробка та ухвалення Національних антидопінгових правил на рівні постанови Кабінету Міністрів України; 2) внесення змін до примітки ст. 323 КК України та викласти її в такій редакції: «Допінг – це засоби і методи, які входять до переліку заборонених Національними антидопінговими правилами»; 3) розробка, прийняття та впровадження у практику Антидопінгової програми Національного антидопінгового центру України та ін.

Сформовано пропозиції щодо удосконалення індивідуальних заходів протидії злочинності у сфері фізичної культури і спорту. Запропоновано вжиття таких особистісно орієнтованих заходів: 1) заходи ранньої профілактики: інтенсифікація правоосвітньої роботи зі спортсменами; рання діагностика з боку тренерів розвитку негативних особистих якостей, що виражаються у гіперболічному користолобстві, схильності до епатажу; рання поліцейська діагностика та індивідуальне кримінологічне прогнозування; примус до відмови від акцентуваної поведінки; 2) заходи безпосередньої профілактики за моделлю роботи у зв'язці поліцейського і тренерського штабу; 3) посткримінальна профілактика.

Розроблено індивідуальні заходи, спрямовані на нейтралізацію криміногенних факторів мікросоціального середовища, криміногенних ситуацій, а саме: 1) дезінтеграція угруповань спортсменів (одноклубників), що мають антисоціальну спрямованість діяльності; 2) виявлення та нейтралізація протиправного впливу з боку тренера на спортсменів; 3) ускладнення можливості вільного придбання засобів і речовин, які відносяться до допінгу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аванесов Г. А. Криминология. Прогностика. Управление. Горький : ГВШ МВД СССР 1975. 423 с.
2. Алексеев С. В. Спортивное право России : правовые основы физической культуры и спорта / Под. ред. П. В. Крашенинникова. М. : ЮНИТИ-ДАНА, Закон и право, 2007. 671 с.
3. Алексеева А. П. Преступность в сфере профессионального спорта. *Известия ВУЗов. Северокавказский регион. Общественные науки.* 2009. № 2. С. 92–96.
4. Антидопінгова конвенція : Міжнародний документ ООН ETS № 135 від 16.11.1989 р. ; Закон України № 2295-III від 15.03.2001 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_228 (дата звернення : 05.12.2018).
5. Аслунд А., Дянков С. Основні уроки посткомуністичного переходу. Вступ // Велике переродження. Уроки перемоги капіталізму над комунізмом : Зб. статей. / Пер. з англ. В. М. Дротенко. Львів : Вид-во Старого Лева, 2015. С. 17–23.
6. Балабан С. М. Сучасний стан нормативно-правового забезпечення сфери фізичної культури та спорту в Україні. *Порівняльно-аналітичне право.* 2016. № 2. С. 109–112. URL : http://www.pap.in.ua/2_2016/32.pdf (дата звернення : 10.11.2018).
7. Бальцерович Л. Польща : Стабілізація та реформи в режимі надзвичайної та нормальної політики // Велике переродження. Уроки перемоги капіталізму над комунізмом : Зб. статей. / Пер. з англ. В. М. Дротенко. Львів : Вид-во Старого Лева, 2015. С. 33–64.
8. Бандурка О. М. Политическая криминология : монография. Х. : Золотая миля, 2017. 412 с.
9. Бандурка О. М., Зацеркляний М. М., Веприцький Р. С. Злочинність в Україні: економіко-кримінологічний аналіз : монографія / За заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. О. М. Литвинова. Х. : Золота миля, 2013. 264 с.

10. Бандурка О. М., Литвинов О. М. Протидія злочинності та профілактика злочинів : монографія / МВС України, Харків, нац. ун-т внутр. справ. Х. : Вид-во ХНУВС, 2011. 308 с.

11. Баніт М. О. Кримінал і АЙ ЛАВЕ Кременчук, або як скандальна київська фірма будувала в Кременчуці дитячий майданчик. *Програма. Плюс*. 2017. 9 листопада. URL : http://pplus.in.ua/news/krim_nal_ay_lave_kremenchuk_abo_yak_skandalna_ki_vs_ka_f_rma_buduvala_v_kremenchuts_dityachiy_maydanchik (дата звернення : 10.02.2019).

12. Баранка розповів, скільки грошей Суми заробили на договірних матчах – фантастична сума. *Футбол 24*. 2019. 15 квітня. URL : https://football24.ua/persha_liga_tag50830/ (дата звернення : 20.04.2019).

13. Белецкий В. В. Криминологическая характеристика и предупреждение преступности среди спортсменов : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Омск, 1996. 185 с.

14. Бердяев Н. А. Экзистенциальная диалектика божественного и человеческого. О назначении человека. М. : Республика, 1993. 383 с.

15. Бои без правил за деньги. URL : <http://www.compromat.ru/main/sport/bezpravil.htm> (дата звернення : 04.10.2018).

16. Бойко А. М. Теорія детермінації економічної злочинності в Україні в умовах переходу до ринкової економіки : автореф. дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.08. Львів, 2009. 41 с.

17. Бойко М. Е. Боль как фундаментальный экзистенциал. *Грамота*. 2016. № 12 (74). Ч. 3. С. 30–32.

18. Бондаренко О. С. Протиправний вплив на результати офіційних спортивних змагань : кримінально-правова характеристика. *Право і суспільство*. 2017. № 1. С. 213–217.

19. Бордюгова Г. Ю. Як покарати спортивного шахрая. *Юридична Газета. Online*. 2015. № 6 (462). 16 лютого. URL : <http://jur->

gazeta.com/publications/practice/inshe/yak-pokarati-sportivnogo-shahraya.html

(дата звернення : 10.12.2018).

20. Бубер М. Два образа веры / Пер. с нем. и под ред. П. С. Гуревича, С. Я. Левит, С. В. Лёзова. М. : Республика, 1995. 464 с.

21. Бубер М. Я и Ты / Пер. Н. Файнгольд // Квитнэссенция : философский альманах. М. : Наука, 1992. С. 271–378.

22. Бусол О. Ю. Протидія корупційній злочинності в Україні у контексті сучасної антикорупційної стратегії : автореф. дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.08. К., 2015. 39 с.

23. В Бразилии обвинили Сергея Бубку в коррупции. *Сегодня*. 2019. 05 июля. URL : <https://www.segodnya.ua/sport/others/v-brazilii-obvinili-sergeya-bubku-v-korrupcii-1295970.html> (дата звернення : 05.07.2019).

24. В українському клубі розкрили багатомільйонну аферу. *Апостроф*. 2019. 15 квітня. URL : <https://apostrophe.ua/ua/news/sport/2019-04-15/v-ukrainskom-klube-raskryili-aferu-na-mnogomillionnuyu-summu/160142> (дата звернення : 20.04.2019).

25. Василевич В. В. Стан злочинності // Українська кримінологічна енциклопедія / за заг. ред. В. В. Чернея, В. В. Сокурєнка ; упоряд. О. М. Джужа, О. М. Литвинов. Харків – Київ : Харк. нац. ун-т внутр. справ ; Нац. акад. внутр. справ, Кримін. асоц. України, Золота миля, 2017. С. 617–618.

26. Вербицький І. О. Як букмекери нищать український спорт. *Тиждень.ua*. 2017. 4 грудня. URL : <https://tyzhden.ua/Society/204849> (дата звернення : 16.12.2018).

27. Верняєв розповів про погрози після обіймів з російським гімнастом. *РБК-Україна*. 2018. 8 лютого. URL : <https://styler.rbc.ua/ukr/zhizn/zasun-sebe-medal-poglubzhe-vernyaev-rasskazal-1518101051.html> (дата звернення : 10.02.2018).

28. Вирок Білоцерківського міськрайонного суду. Справа № 1003/5494/12. URL : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/46957219> (дата звернення : 15.04.2019).

29. Вирок Зарічного районного суду м. Суми. Справа № 1-47/12. URL : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/22439654> (дата звернення : 15.04.2019).

30. Вирок Івано-Франківського міського суду Івано-Франківської області. Справа № 344/708/15-к. URL : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/42794451> (дата звернення : 15.04.2019).

31. Вирок Лозівського міськрайонного суду Харківського обл. Справа № 629/4055/13-к. URL : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/34106263> (дата звернення : 15.04.2019).

32. Вирок Михайлівського районного суду Запорізької обл. Справа № 321/1162/18. URL : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/78758567> (дата звернення : 15.04.2019).

33. Вирок Роменського міськрайонного суду Сумської обл. Справа № 1-375/11. URL : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/20411815> (дата звернення : 15.04.2019).

34. Вирок Херсонського міського суду Херсонської обл. Справа № 766/14853/17. URL : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/70209620> (дата звернення : 15.04.2019).

35. Вольф К. От первого лица. Художественная публицистика. М. : Прогресс, 1990. 296 с.

36. Всесвітній антидопінговий кодекс / Національний антидопінговий центр України ; перекл. з англ. К. : АВІАЗ, 2008. 111 с. URL : http://www.uaf.org.ua/images/otherdocuments/competitions/Doc/antidoping_kode_x_ukr.pdf (дата звернення : 10.12.2018).

37. Гаврилишин О. Україна : Найбільші надії, найбільші розчарування // Велике переродження. Уроки перемоги капіталізму над комунізмом : Зб. статей. / Пер. з англ. В. М. Дротенко. Львів : Вид-во Старого Лева, 2015. С. 243–274.

38. Гарькавец С. А. Проблема конкурентной виктимности и вооружённый конфликт на Юго-Востоке Украины. *Вісник Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова*. Психологія. Т. 21, Вип. 2(42). 2016. С. 39–49.
39. Герцензон А. А. Введение в советскую криминологию. М. : Юрид. лит., 1965. 227 с.
40. Гишинский Я. И. Девиантность в обществе потребления. *Криминологический журнал БГУЭП*. 2009. № 4 (10). С. 5–12. URL : <https://cyberleninka.ru/article/n/deviantnost-v-obschestve-potrebleniya> (дата звернення : 15.03.2019).
41. Гишинский Я. И. Социально-экономическое неравенство как криминогенный фактор (от К. Маркса до С. Олькова). URL : <http://deviantology.spb.ru/etc/publications/Gilinsky-Sotsialno-ekonomicheskoe-neravenstvo.pdf> (дата звернення : 14.05.2019).
42. Голина В. В. Криминологическая профилактика, предотвращение и пресечение преступлений. К. : УЖ ВО при Минвузе УССР, 1989. 72 с.
43. Голина В. В. Запобігання злочинності (теорія і практика) : навч. посіб. Х. : Нац. юрид. акад. України, 2011. 120 с.
44. Голина В. В. Стратегія зменшення можливостей вчинення злочинів у системі запобігання злочинності. *Вісник Криминологічної асоціації України*. 2017. № 3 (17). С. 70–79.
45. Голина В. В., Лукашевич С. Ю., Клодяжний М. Г. Державне програмування і регіональне планування заходів запобігання злочинності в Україні / За заг. ред. В. В. Голини. Х. : Право, 2012. 304 с.
46. Гродецький Ю. В. Неправомірна вигода як ознака злочинів, передбачених статтею 369-3 Кримінального кодексу України // Кримінально-правові та криминологічні засади протидії корупції : зб. матеріалів IV Міжнародної наук.-практ. конф. (15 квіт. 2016 р., м. Харків) / Харків. нац. ун-т внутр. справ ; Криминол. асоц. України. Харків, 2016. С. 54–57.

47. Данилевський А. О. Кваліфікація протиправного впливу на результати офіційних спортивних змагань, вчиненого службовою особою // Актуальні питання кримінального права, процесу і криміналістики, удосконалення судової і правоохоронної систем : матер. всеукр. наук.-практ. конф. (м. Северодонецьк, 19 травн. 2017 р.). Северодонецьк : Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е. О. Дідоренка, 2017. С. 340-344.

48. Дарендорф Р. У пошуках нового устрою. Лекції на тему політики свободи у ХХІ столітті / Пер. з нім. А. Орган. К. : Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2006. 109 с.

49. Дацюк С. А. Момент філософії. К. : Ника-Центр, 2013. 279 с.

50. Демидов Д. Б. Феномены человеческого бытия. Мн. : ЗАО Издательский центр «Экономпресс», 1999. 180 с.

51. Денисов С. Ф., Кулик С. Г. Спортивна кримінологія як один з напрямів розвитку вітчизняної науки // Сучасна кримінологія: досягнення, проблеми, перспективи : матеріали Міжнар. наук. конф., присвяч. 50-річчю каф. кримінології та кримінально-виконавчого права, (м. Харків, 9 груд. 2016 р.) / за ред. В.Я. Тація, Б.М. Головкина. Харків : Право, 2016. С. 92–95.

52. Денисов С. Ф., Кулик С. Г. Проблеми юридичної відповідальності за порушення антидопінгових правил. *Юридична наука*. 2017. № 3 (69). С. 7–20.

53. Денисов С. Ф., Кулик С. Г. Злочинність спортсменів як предмет спортивної кримінології // II Кримінологічні читання, присвячені пам'яті професора О. Г. Кальмана : Матер. наук.-практ. інтернет-конф. (21 листопада – 12 грудня 2016 року). К. : Національна академія прокуратури України, 2017. С. 24–27.

54. Деякі питання проведення антикорупційної експертизи : наказ Міністерства юстиції України від 18.03.2015 р. № 383/5. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0303-15> (дата звернення : 05.09.2018 р.).

55. «Договірні матчі» у футболі. Як побороти корупцію? : коментар Ігоря Купранця. *Радіо Свобода*. 2018. 24 травня. URL : <https://www.radiosvoboda.org/a/29247432.html> (дата звернення : 24.03.2019).
56. Доклад WADA: ФСБ подменяла пробы спортсменов на олимпиаде в Сочи. *Известия*. 2016. 18 июля. URL : <https://iz.ru/news/622815> (дата звернення : 05.10.2018).
57. Дрёмин В. Н. Преступность как социальная практика: институциональная теория криминализации общества : монография. Одесса : Юридична література, 2009. 614 с.
58. Європейська культурна конвенція : Міжнародний документ Ради Європи від 19.12.1954 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_213 (дата звернення : 22.01.2019).
59. Заборонений список (січень 2019) : Міжнародний стандарт / Всесвітнє антидопінгове агентство. Національний антидопінговий центр. URL : https://nadc.org.ua/wp-content/uploads/2018/10/PL_2019_Ukr.pdf (дата звернення : 21.04.2019).
60. Задоя К. П. Науково-практичний коментар до статті 369-3 кримінального кодексу України «Протиправний вплив на результати офіційних спортивних змагань». *Право і громадянське суспільство*. 2015. № 2 (11). С. 147–158. URL : [http://lcslaw.knu.ua/images/2112015/2\(11\)2015_\(1\).pdf](http://lcslaw.knu.ua/images/2112015/2(11)2015_(1).pdf) (дата звернення : 12.02.2019).
61. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика: у 3-х кн. Кн. 3: Практична кримінологія. Київ: Видавничий Дім «Ін Юре», 2008. 320 с.
62. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика : у 3-х кн. Кн. 1. К. : Видавничий Дім «Ін Юре», 2007. 423 с.
63. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика : у 3-х кн. Кн. 2. К. : Видавничий Дім «Ін Юре», 2007. 712 с.
64. Затримані в Нідерландах російські хакери причетні до кібератак на ВАДА – прокуратура Берна. URL : <https://gordonua.com/ukr/news/worldnews/>

zatrимani-v-niderlandah-rosijski-hakeri-prichetni-do-kiberataki-na-vada-prokuratura-berna-351733.html (дата звернення : 15.02.2019).

65. Захід побоюється «джихаду бідних»: теракт у Бостоні порівняли з розстрілом у Тулузі. *Дзеркало тижня*. 2013. 7 травня. URL : https://dt.ua/WORLD/zahid-poboyuyetsya-dzhihadu-bidnih-terakt-u-bostoni-porivnyali-z-rozstrilom-u-tuluzi-121567_.html (дата звернення : 15.02.2019).

66. Зелинский А. Ф. Криминология. Учебное пособие. Х. : Рубикон, 2000. 240 с.

67. Злочинність у сфері економіки : проблеми прогнозування, планування та координації заходів протидії / Г. Ю. Дарнопих, О. Г. Кальман, І. О. Христич та ін. : за ред. О. Г. Кальмана. Х. : Вид-во «Новасофт», 2005. 255 с.

68. Ильин А. Н. Парадоксы общества потребления. *Вестник Московского университета. Серия 18. Социология и политология*. 2016. № 1. С. 23–43.

69. Ізмайлова О. В., Щербак Ю. Є. Допінг і боротьба з ним : методичний посібник. Полтава : Полнос, 2005. 72 с.

70. Кальман О. Г. Злочинність у сфері економіки України: теоретичні та прикладні проблеми попередження : автореф. дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.08. Х., 2004. 39 с.

71. Карп Д. В., Строй С. О. Кому війна, а кому ставки на спорт в ОРДЛО. *ЦЕНЗОР.NET*. 2018. 24 травня. URL : https://censor.net.ua/blogs/3067848/komu_vyina_a_komu_stavki_na_sport_v_ordlo (дата звернення : 08.04.2019).

72. Качуровський Д. В. Спорт в Україні – перспективи, можливості, смисли. *Дзеркало тижня*. 2017. Вип. 16. 27 квітня – 12 травня. URL : https://dt.ua/internal/sport-v-ukrayini-perspektivi-mozhливosti-smisli-241146_.html (дата звернення : 08.02.2019).

73. Клейменов М. П. Спортивная криминология // Уголовно-правовые аспекты борьбы с преступностью в сфере спорта: матер. науч.-практ. конф.

(г. Омск, 18 марта 2011 г.) ; Омская академия МВД России. Омск, 2011. С. 21–27.

74. Клейменов М. П. Спортивная криминология за рубежом. *Вестник Омского университета*. 2012. № 2 (31). С. 256–259. URL : <https://cyberleninka.ru/article/n/sportivnaya-kriminologiya-za-rubezhom> (дата звернення : 15.03.2019).

75. Коваленко В. В. Профілактика економічної злочинності в Україні: концептуальні засади, організаційно-правові основи, проблеми управління : монографія. Х. : Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2004. 420 с.

76. Кодекс України про адміністративні правопорушення : Закон України від 07.12.1984 р. № 8073-Х. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10> (дата звернення : 19.11.2018).

77. Кондратюк Л. В., Овчинский В. С. Ещё раз о криминологическом понятии преступления. *Журнал российского права*. 2004. № 9. С. 113–119.

78. Костенко О. М. Культура і закон – у протидії злу : монографія. К. : Атіка, 2008. 352 с.

79. Костенко О. М. Антикримінальна революція з помаранчевою відзнакою. *Україна Молода*. 2015. 12 січня. URL : <http://www.umoloda.kiev.ua/number/344/115/12430/> (дата звернення : 14.03.2019).

80. Костенко О. М. Верховенство закону чи моралі? Проблема правової футурології. *Публічне право*. 2015. № 1. С. 173–178.

81. Костенко О. М. Модернізація доктрини сучасної криминології у парадигмі соціального натуралізму. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2014. № 1 (2). С. 190–208.

82. Костенко О. М. Соціальний натуралізм – ідеологічна основа культурної революції ХХІ століття. *Журнал Універсум*. 2006. № 9–10 (155–156). URL : <http://universum.lviv.ua/magazines/universum/2006/4/natur.html> (дата звернення : 18.10.2018).

83. Костенко О. М. Що є право? Про основи «натуралістичної» юриспруденції у світлі соціального натуралізму. *Право України*. 2010. № 4. С. 83–91.
84. Кошовий О. В. Чи можна вживати допінг в Україні? *Юридична газета. Online*. 2014. 17 листопада. URL : <http://yur-gazeta.com/publications/actual/chi-mozhna-vzhivati-doping-v-ukrayini.html> (дата звернення : 19.08.2018).
85. Криминология : учебник / под ред. В. Н. Кудрявцева и В. Е. Эминова. 3-е изд., перераб. и доп. М. : Юрист, 2007. 734 с.
86. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення : 22.01.2019).
87. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України № 4651-VI від 13.04.2012 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/4651-17> (дата звернення : 24.03.2019).
88. Криминологія. Академічний курс / Кол. авт. ; за заг. ред. О. М. Литвинова. К. : Видавничий дім «Кондор», 2018. 588 с.
89. Кудрявцев В. Н. Преступность и нравы переходного общества. М. : Гардарики, 2002. 238 с.
90. Кудрявцев В. Н. Социально-психологические аспекты антиобщественного поведения. *Вопросы философии*. 1974. № 1. С. 106–112.
91. Курс лекцій по криминології / И. Н. Даньшин, В. В. Голина, А. Г. Кальман, А. В. Лысодед ; под. ред. И. Н. Даньшина, В. В. Голины. Х. : «Одиссей», 2007. 280 с.
92. Кучерявий І. І. Актуальні проблеми протидії гральному бізнесу в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2014. Вип. 26. С. 208–211.
93. Лагода К. О. Невиконання судового рішення: криминологічна характеристика та запобігання : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 ; Харківський національний університет внутрішніх справ, 2015. 230 с.

94. Левенштейн І. В. Нечесна гра: хто інвестує мільярди в обіг спортивного допінгу? *Finance.ua*. 2016. 1 серпня. URL : <https://news.finance.ua/ua/news/-/381379/nechesna-gra-hto-investuye-milyardy-v-obig-sportyvno-go-doping-u> (дата звернення : 21.10.2018).

95. Литвинов О. М. Загальносоціальний вектор у механізмі протидії злочинності та фактори, що його обумовлюють. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2008. Вип. 41. С. 111–117.

96. Литвинов О. М. Соціально-правовий механізм протидії злочинності в Україні (теоретичні та практичні засади): дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.08 ; Харківський національний університет внутрішніх справ. Х., 2009. 426 с.

97. Литвинов О. М. Стратегія кримінологічної безпеки України. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2011. № 1. С. 47–52.

98. Лозанский суд оставил в силе дисквалификацию Блаттера. *Гордон*. 2016. 05 декабря. URL : <https://gordonua.com/news/sport/lozanskiy-sud-ostavil-v-sile-diskvalifikaciyu-blattera-162397.html> (дата звернення : 21.04.2019).

99. Лунеев В. В. Рыночная экономика и экономическая преступность в России // *Экономическая преступность* / Под. ред. В. В. Лунеева, В. И. Борисова. М. : Юристъ, 2002. С. 14–19.

100. Маслоу А. Мотивация и личность / Пер. с англ. Т. Н. Гутман, Н. А. Мухиной. 3-е изд. СПб. : Питер, 2006. 351 с.

101. Маценка С. П. Хронотопи свідомості. Про творчість Крісти Вольф. Львів : ПАІС, 2007. 236 с.

102. Международный олимпийский комитет начал расследование против Бубки из-за подозрения в коррупции. *24 спорт*. 2019. 5 июля. URL : https://24tv.ua/sport/ru/mezhdunarodnyj_olimpijskij_komitet_nachal_rassledovani_e_protiv_bubki_iz_za_podozrenija_v_korrupcii_n1175331 (дата звернення : 05.07.2019).

103. Міжнародна конвенція про боротьбу з допінгом у спорті : Міжнародний документ Генеральної конференції ООН з питань освіти, науки

та культури від 18.11.2005. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/952_007 (дата звернення : 10.01.2019).

104. Міжнародна хартія спорту та фізичного виховання : Міжнародний документ ЮНЕСКО від 21.11.1978 р. URL : <http://noc-ukr.org/about/officialdocuments/olympic-charter/> (дата звернення : 21.02.2019).

105. Мін'юст США звинуватив сімох офіцерів ГРУ РФ у хакерських атаках і дезінформаційних операціях. URL : <https://gordonua.com/ukr/news/worldnews/-min-just-ssha-zvinuvativ-sim-ofitseriv-gru-rf-v-hakerskih-atakah-i-dezinformatsijnih-operatsijah-400276.html> (дата звернення : 15.02.2019).

106. Національна поліція зафіксувала 50 випадків «договірних матчів» / Національна поліція України. URL : https://www.facebook.com/pg/UA.National.Police/posts/?ref=page_internal (дата звернення : 30.06.2019).

107. «Не повертайся в Україну!». Олімпійському чемпіону погрожували за фото з російським спортсменом. *OBOZREVATEL*. 2018. 06 лютого. URL : <https://www.obozrevatel.com/ukr/sport/sport/ne-povertajsya-v-ukrainu-olimpijskomu-chempionu-pogrozhuvali-za-foto-z-rosijskim-sportsmenom.htm> (дата звернення : 20.01.2019).

108. Нейсбит Д. Мегатренды / Пер. с англ. М. Б. Левина. М.: АСТ; Ермак, 2003. 384 с.

109. Неміч Ф. О., Семенюк О. В. Протиправний вплив на результати офіційних спортивних змагань шляхом підкупу. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 5. С. 214–217.

110. Нестерова А. В. Фінансове та матеріально-технічне забезпечення розвитку дитячо-юнацького спорту в Україні. *Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту*. 2009. № 7. С. 14–19.

111. Олімпійська хартія / Національний олімпійський комітет України.
URL : <http://noc-ukr.org/about/officialdocuments/olympic-charter/> (дата звернення : 21.12.2018).
112. Орлов Ю. В. Нормативно-правовые факторы преступности: понятие и классификация. *Вопросы криминологии, криминалистики и судебной экспертизы : сб. науч. тр. / ГУ «Центр судебных экспертиз и криминалистики Министерства юстиции Республики Беларусь».* Минск : Право и экономика, 2012. Вып. 2/32. С. 63–68.
113. Орлов Ю. В. Дискурсивний простір злочинності. *Вісник Кримінологічної асоціації України.* 2018. № 1 (18). С. 126–136.
114. Орлов Ю. В. Дискурсивно-комунікативна теорія детермінації злочинності: концептуальні засади формування. *Вісник Кримінологічної асоціації України.* 2017. № 3 (17). С. 23–32.
115. Орлов Ю. В. Дискурсивно-перцептивні механізми детермінації злочинності (закінчення статті). *Вісник Кримінологічної асоціації України.* 2019. № 1 (20). С. 99–107.
116. Орлов Ю. В. Дискурсивно-перцептивні механізми детермінації злочинності. *Вісник Кримінологічної асоціації України.* 2018. № 2 (19). С. 176–184.
117. Орлов Ю. В. Кримінологічна експертиза нормативно-правових актів і їх проектів: науково-методичне забезпечення : монографія. Сімферополь: КРП «Видавництво «Кримнавчпеддержвидав»», 2010. 266 с.
118. Орлов Ю. В. Кримінологічні засади встановлення історичної правди як напряму перехідного правосуддя в Україні. *Публічне право.* 2018. № 1 (29). С. 24–31.
119. Орлов Ю. В. Механізм нормативно-правової детермінації злочинності. *Право і безпека.* 2012. № 4. С. 173–179.
120. Орлов Ю. В. Політико-кримінологічна теорія протидії злочинності : дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.08 ; Харківський національний університет внутрішніх справ. Х., 2016. 477 с.

121. Орлов Ю. В. Політико-кримінологічна теорія протидії злочинності : монографія. Х. : Діса плюс, 2016. 656 с.
122. Орлов Ю. В., Дундич Л. В. Корупційна схема : поняття, ознаки, види. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2018. № 2 (19). С. 101–108.
123. Паланик Ч. Бойцовский клуб / Пер. с англ. И. А. Кормильцева. М. : АСТ, 2002. 256 с.
124. Петренко О. І. Боротьба із застосуванням допінгу у спорті в Україні. *Правова держава*. 2004. № 7. С.117–122.
125. Петренко О. І. Кримінальна відповідальність за спонукання неповнолітніх до застосування допінгу : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 ; Донецький юридичний інститут МВС України. Донецьк, 2006. 184 с.
126. Петренко О. І. Поняття та види злочинів у сфері фізичної культури та спорту. *Форум права*. 2014. № 1. С. 406–411. URL : [file:///C:/Documents%20and%20Settings/Admin/%D0%9C%D0%BE%D0%B8%20%D0%B4%D0%BE%D0%BA%D1%83%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D1%82%D1%8B/Downloads/FP_index.htm_2014_1_71%20\(1\).pdf](file:///C:/Documents%20and%20Settings/Admin/%D0%9C%D0%BE%D0%B8%20%D0%B4%D0%BE%D0%BA%D1%83%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D1%82%D1%8B/Downloads/FP_index.htm_2014_1_71%20(1).pdf) (дата звернення : 10.02.2019 р.).
127. Пилипенко Д. А. Преступления в спорте. М. : Гелеос, 2007. 256 с.
128. Підпільні казино замінили нелегальні букмекерські контори / Державна фіскальна служба України. URL : <http://sfs.gov.ua/media-tsentr/novini/print-56971.html> (15.06.2019).
129. Платини арестован по делу о коррупции в ФИФА. *ЛІГА.Новости*. 2019. 18 июня. URL : <https://www.rbc.ua/rus/news/stali-izvestny-imena-chinovnikov-fifa-arestovannyh-1432715535.html> (дата звернення : 18.06.2019).
130. Поліція проводить 30 обшуків у справі про футбольну корупцію. *Радіо Свобода*. 2018. 26 червня. URL : <https://www.radiosvoboda.org/a/news/29321208.html> (дата звернення : 30.06.2018).
131. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до закону України «Про фізичну культуру і спорт» щодо окремих

питань правового статусу Національного олімпійського комітету України» від 05.06.2018 р. № 8430. URL : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/GH6I600A.html (дата звернення : 25.08.2018).

132. Прес-конференція «Український спорт: антидопінговий закон чи дискваліфікація» / Національний антидопінговий комітет. URL :: http://www.nadc.org.ua/novyny/pres_konferenciya_ukranksyyu_sport_antydopingovy_uu_zakon_chy_dyskvalifikaciya (дата звернення : 25.12.2018).

133. Про затвердження Антидопінгових правил Національного антидопінгового центру : наказ Національного антидопінгового центру від 30.09.2015 р. № 3711. URL : http://uaf.org.ua/images/otherdocuments/competitions/Doc/antidoping_nadc_rules_2015.pdf (дата звернення : 20.01.2019).

134. Про антидопінговий контроль у спорті : Закон України № 1835-VIII від 07.02.2017 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/1835-19> (дата звернення : 18.01.2019).

135. Про державні лотереї в Україні : Закон України № 5204-VI від 06.09.2012 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/5204-17> (дата звернення : 24.03.2019).

136. Про заборону грального бізнесу в Україні : Закон України № 1334-VI від 15.05.2009 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1334-17> (дата звернення : 20.06.2019).

137. Про запобігання впливу корупційних правопорушень на результати офіційних спортивних змагань : Закон України від 03.11.2015 р. № 743-VIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/743-19> (дата звернення : 10.02.2019 р.).

138. Про затвердження Державного соціального стандарту у сфері фізичної культури і спорту : наказ Міністерства молоді та спорту України від 28.03.2013 р. № 1. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0559-13> (дата звернення : 10.09.2018).

139. Про затвердження Державної соціальної цільової програми розвитку фізичної культури і спорту на період до 2020 року : постанова Кабінету Міністрів України від 01.03.2017 р. № 115. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/115-2017-%D0%BF> (дата звернення : 20.01.2019).

140. Про затвердження Класифікаційних норм та вимог Єдиної спортивної класифікації України з олімпійських видів спорту : наказ Міністерства молоді та спорту України від 17.04.2014 р. № 1258. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0488-14> (дата звернення : 18.01.2019).

141. Про затвердження Положення про визначення рейтингу за напрямом «спорт ветеранів» з олімпійських та неолімпійських видів спорту в Україні : наказ Міністерства молоді та спорту України від 22.10.2018 р. № 4833. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1288-18/print> (дата звернення : 19.11.2018).

142. Про затвердження Положення про Єдину спортивну класифікацію України : наказ Міністерства молоді та спорту України від 11.10.2013 р. № 582. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1861-13> (дата звернення : 28.11.2018).

143. Про затвердження Положення про комісію для надання спортивній федерації статусу національної та позбавлення такого статусу : наказ Міністерства молоді та спорту України від 21.01.2014 р. № 102. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0210-14> (дата звернення : 15.10.2018).

144. Про затвердження Положення про Міністерство молоді та спорту України : постанова Кабінету Міністрів України від 02.07.2014 р. № 220. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/220-2014-%D0%BF> (дата звернення : 15.10.2018).

145. Про затвердження Порядку визнання видів спорту, включення їх до Реєстру визнаних видів : наказ Міністерства молоді та спорту України 27.01.2014 р. № 149. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0281-14> (дата звернення : 28.11.2018).

146. Про затвердження Порядку проведення атестації тренерів (тренерів-викладачів) та спортивних суддів, фахівців з питань фізкультурно-спортивної реабілітації, які беруть участь у фізкультурно-оздоровчих фізкультурно-реабілітаційних та спортивних заходах для інвалідів : наказ Міністерства молоді та спорту України від 05.05.2014 р. № 1407. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0554-14> (дата звернення : 20.01.2019).

147. Про ліцензування видів господарської діяльності : Закон України від 02.03.2015 р. № 222-VIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0303-15> (дата звернення : 25.08.2018 р.).

148. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21.05.1997 р. № 280/97-ВР. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80> (дата звернення : 15.10.2018).

149. Про місцеві державні адміністрації : Закон України від 09.04.1999 р. № 586-XIV. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/586-14> (дата звернення : 10.09.2018).

150. Про Національну доктрину розвитку фізичної культури і спорту : Указ Президента України від 28.09.2004 р. № 1148/2004. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1148/2004> (дата звернення : 17.11.2018).

151. Про ратифікацію Міжнародної конвенції про боротьбу з допінгом у спорті : Закон України № 68-V від 03.08.2006 р. URL https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_350 (дата звернення : 15.01.2019).

152. Про результати аудиту ефективності використання коштів державного бюджету, виділених Міністерству молоді та спорту України на підготовку резерву і складу національних команд та забезпечення їх участі у міжнародних змаганнях : рішення Рахункової палати від 19.12.2017 р. № 26-4. URL : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/FN040385.html (дата звернення : 19.11.2018).

153. Про схвалення Стратегії формування сучасної системи олімпійської підготовки на період до 2020 року : Кабінету Міністрів України

від 03.06.2009 р. № 592-р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/592-2009-%D1%80> (дата звернення : 11.10.2018).

154. Про утворення Національного антидопінгового центру : постанова Кабінету Міністрів України № 1063 від 25.07.2002 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1063-2002-%D0%BF> (дата звернення : 18.01.2019).

155. Про фізичну культуру і спорт : Закон України від 24.12.1993 р. № 3808-XII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3808-12> (дата звернення : 05.12.2018).

156. Проигрываем Украину: насколько опасен для страны нелегальный беттинг. *Апостроф*. 2019. 31 января. URL : <https://apostrophe.ua/article/society/2019-01-31/proigryivaem-ukrainu-naskolko-opasen-dlya-stranyi-nelegalnyiy-betting/23561> (дата звернення : 16.12.2018).

157. Проти маніпулювання спортивними змаганнями : Конвенція Ради Європи від 18.09.2014 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_c01 (дата звернення : 10.09.2018).

158. Пуцев А. І. «Допінг»... для роздумів. *Урядовий кур'єр*. 2000. № 230. 9 грудня. С.16–21.

159. Рабінович С. П. Природно-правові підходи в юридичному регулюванні : монографія. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2010. 576 с.

160. Руденко В. П. Основні сучасні проблеми допінгу у спорті. *Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту*. 2014. № 6. С. 53–57.

161. Рябчук С. В. Гральний бізнес : кримінологічна характеристика та тенденції розвитку в Україні. *Право і суспільство*. 2016. № 4 (2). С. 182–188.

162. Рябчук С. В. Причини та умови зайняття гральним бізнесом в Україні. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2016. № 1 (6). С. 387–396. URL : http://nauka.nlu.edu.ua/wp-content/uploads/2016/07/25_Ryabchuk.pdf (дата звернення : 30.06.2019).

163. Савченко А. В., Кришевич О. В. Протиправний вплив на результати офіційних спортивних змагань : проблемні питання кримінальної відповідальності // Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення : Міжнар. наук.-практ. конф. Ч. 1 (м. Київ, 25 квітня 2016 р.). К. : НАВС, 2016. С. 58–61.

164. Саїд Е. Гуманізм і демократична критика / Пер. з англ. А. О. Чапая. К. : Медуза, 2014. 144 с.

165. Саленко О. В. Договірні матчі в СРСР були. *Радіо Свобода*. 2018. 24 травня. URL : <https://www.radiosvoboda.org/a/29247432.html> (дата звернення : 24.03.2019).

166. Сараев В. В. Уголовно-правовая охрана современного профессионального спорта в России : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 ; Омская академия МВД России. Омск, 2009. 208 с.

167. СБУ припинила функціонування розгалуженої мережі закладів грального бізнесу, що не має аналогів в Україні / Служба безпеки України. URL : <https://ssu.gov.ua/ua/news/1/category/2/view/1898#.lJPXuao3.dpbs> (дата звернення : 16.12.2018).

168. Скворцов А. В. О криминализации некоторых общественно опасных деяний в спорте // Уголовное право: стратегия развития в XXI веке : Матер. междунар. науч.-практ. конф. (г. Москва, 29–30 января 2004 г.) ; Московская государственная юридическая академия. М., 2004. С. 384–389.

169. Сокурєнко В. В. Злочинність у спорті як кримінологічна проблема // Правові механізми забезпечення та захисту прав і свобод людини і громадянина, інтересів суспільства та держави : тези доп. учасників наук.-практ. конф. (м. Харків, 14 черв. 2019 р.) ; Наук.-дослід. ін-т публ. політики та соц. наук. Харків : НДІ ППСН, 2019. С. 138–140.

170. Сокурєнко В. В. Злочинність у сфері фізичної культури і спорту як об'єкт кримінологічного аналізу. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2019. № 2 (21). С. 195–203.

171. Сокурєнко В. В. Індивідуальні заходи запобігання злочинам у сфері спорту // Проблеми вдосконалення правового забезпечення прав та основних свобод людини і громадянина : Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Запоріжжя, 22–23 червня 2018 року. Запоріжжя: Запорізька міська громадська організація «Істина», 2018. С. 91–93.

172. Сокурєнко В. В. Кримінологічний аналіз стану протиправного впливу на результати офіційних спортивних змагань в Україні. *Наше право*. 2019. № 3. С. 160–65.

173. Сокурєнко В. В. Основні культурно-психологічні фактори злочинності у сфері фізичної культури і спорту. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2018. Вип. 1. Т. 3. С. 156–161.

174. Сокурєнко В. В. Спеціально-кримінологічні заходи протидії злочинності у сфері фізичної культури і спорту. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія «Право». 2018. Випуск 50. Т. 3. С. 184–189.

175. Сокурєнко В. В. Феномен злочинності у сфері фізичної культури і спорту. *Верховенство права*. 2019. № 2. С. 133–139.

176. Солженицын А. И. Раскаяние и самоограничение как категории национальной жизни. *Новый мир*. 1991. № 5. С. 12–28.

177. Спирев М. В. Криминологическая характеристика и предупреждение преступности в среде спортсменов : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08, Ставрополь, 2000. 24 с.

178. Спирев М. В. Становление и перспективы развития спортивной криминологии // Спортивное право: перспективы развития : Матер. четв. междунар. науч.-практ. конф. / под ред. К. Н. Гусова, А. А. Соловьева ; сост.: Д. И. Рогачев, О.А. Шевченко. М., 2010. С. 75–76.

179. Спонсор Світоліної заявив, що російські букмекери погрожували українці. 2016. URL : <https://tsn.ua/prosport/sponsor-svitolinoyi-zayaviv-schorosiyski-bukmekeri-pogrozhuvali-ukrayinci-791115.html> (дата звернення : 14.06.2019).

180. Стали известны имена чиновников ФИФА, арестованных за коррупцию. *РБК-Україна*. 2015. 27 травня. URL : <https://www.rbc.ua/rus/news/stali-izvestny-imena-chinovnikov-fifa-arestovannyh-1432715535.html> (дата звернення : 11.12.2018).

181. Теракт у Бостоні : підозрюваного заарештовано. *Кореспондент.net*. 2013. 17 квітня. URL : <https://ua.korrespondent.net/world/1549376-terakt-u-bostoni-pidozryuvanogo-zaareshtovano> (дата звернення : 15.02.2019).

182. У справі побиття спортсмена Михайла Харука триває досудове розслідування. *UA: Карпати*. 2019. 13 червня. URL : <https://if.suspilne.media/news/26588> (дата звернення : 14.06.2019).

183. У тендері майже на 5 млн. гривень перемогла фірма, яку підозрюють у розтраті / Ні корупції. Блогери України проти корупції. 2016. 24 листопада. URL : <http://nikorupciji.org/2016/11/24/u-tenderi-na-majzhe-5-miljoniv-u-cherkasah-nadaly-perevahu-pidpryjemstvu-yake-pidozryuyut-u-roztrati/> (дата звернення : 10.03.2019).

184. У Швейцарії затримали двох росіян за плани хакерської атаки на WADA. *DW*. 2018. 23 жовтня. URL : <https://gordonua.com/ukr/news/worldnews/-zatrmani-v-niderlandah-rosijski-hakeri-prichetni-do-kiberataki-na-vada-prokuratura-berna-351733.html> (дата звернення : 15.02.2019).

185. Ужасающие травмы на подпольных боях без правил. URL : <http://news-141742.shortnews.rin.ru> (дата звернення : 04.10.2018).

186. Ухвала Апеляційного суду Рівненської області. Справа № 565/671/15-к. URL : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/53810526> (дата звернення : 21.04.2019).

187. Ухвала Апеляційного суду Харківської області. Справа № 646/3388/13-к. URL : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/75039082> (дата звернення : 25.02.2019).

188. Ухвала Виноградівського районного суду Закарпатської області. Справа № 299/197/17. URL : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/64479614> (дата звернення : 10.02.2019).

189. Ухвала Деснянського районного суду міста Чернігова. Справа № 750/5393/17. URL : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/67139272> (дата звернення : 10.02.2019).

190. Ухвала Овідіопольського районного суду Одеської області. Справа № 509/4261/17. URL : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/69990376> (дата звернення : 10.02.2019)

191. Ухвала Придніпровського районного суду м. Черкаси. Справа № 711/9420/17. URL : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/69913421> (дата звернення : 10.02.2019).

192. Ухвала Рахівського районного суду Закарпатської області. Справа № 305/1038/16-к. URL : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/62770598> (дата звернення : 10.02.2019).

193. Ухвала Солом'янського районного суду м. Києва. Справа № 760/17600/16-к. URL : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/62380520> (дата звернення : 12.02.2019).

194. ФІФА відсторонила 11 підозрюваних у справі про корупцію. *РБК-Україна*. 2015. 27 травня. URL : <https://www.rbc.ua/ukr/news/fifa-otstranila-podozrevaemyh-delu-korruptsii-1432751636.html> (дата звернення : 10.12.2018).

195. Фрейд З. Введение в психоанализ : лекции / Пер. с нем. Г. В. Барышниковой. СПб. : Азбука, Азбука-Аттикус, 2019. 480 с.

196. Фролова О. Г. Злочинність і система кримінальних покарань (соціальні, правові та кримінологічні проблеми й шляхи їх вирішення за допомогою логіко-математичних методів) : навч. посіб. К. : «АртЕк», 1997. 208 с.

197. Фромм Э. Анатомия человеческой деструктивности / Пер. с англ. Э. М. Телятникова, Т. В. Панфилова. М. : АСТ, 2004. 635 с.

198. Фромм Э. Забытый язык. Иметь или быть? / Пер. с нем. В. А. Закса. М.: АСТ, 2009. 442 с.
199. Ченіга Д. О. Ефективність застосування кримінального законодавства щодо застосування допінгу. *Scientific journal «ΛΟΓΟΣ. The art of scientific mind»*. 2019. № 3. С. 140–143.
200. Ясперс К. Смысл и назначение истории / Пер. с нем. М. И. Левиной. М. : Республика, 1994. 528 с.
201. Noor M., Brown R. J. Precursors and mediators of intergroup reconciliation in Northern Ireland: A new model. *British Journal of Social Psychology*. 2008. Vol. 47, № 3. P. 481–495.
202. WADA in possession of new intelligence from Moscow Laboratory / World Antu-Doping Agency Report. URL : <https://www.wada-ama.org/en/media/news/2017-11/wada-in-possession-of-new-intelligence-from-moscow-laboratory> (дата звернення : 05.07.2019).
203. Young I. F., Sullivan D. Competitive victimhood: A review of the theoretical and empirical literature. *Current Opinion in Psychology*. 2016. Vol. 11. P. 30–34.

ДОДАТКИ

Додаток А

Акти впровадження результатів дисертаційного дослідження

ЗАТВЕРДЖУЮ

Член правління

Кримінологічної асоціації України

доктор юридичних наук, професор

Андрій ЯЩЕНКО

08

2019 р.

А К Т

впровадження результатів дисертаційного дослідження Сокурєнка Віталія Валерійовича на тему «Кримінологічна характеристика та протидія злочинності у сфері фізичної культури і спорту», поданого на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук зі спеціальності 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право у наукову діяльність Кримінологічної асоціації України

Комісія у складі:

1) **Харченка В. Б.**, доктора юридичних наук, професора, члена Кримінологічної асоціації України

2) **Лизогуба Я. Г.**, кандидата юридичних наук, доцента, члена Кримінологічної асоціації України

3) **Авдєєва О. О.**, кандидата юридичних наук, члена Кримінологічної асоціації України

цим актом засвідчує, що результати дисертаційного дослідження Сокурєнка Віталія Валерійовича на тему «Кримінологічна характеристика та

проти дія злочинності у сфері фізичної культури і спорту» використовуються у науковій діяльності Кримінологічної асоціації України.

Дисертація є першим в Україні монографічним дослідженням, в якому з урахуванням сучасного стану юридичної доктрини розроблено кримінологічні засади протидії злочинності у сфері фізичної культури і спорту на основі її комплексної кримінологічної характеристики.

Автором дослідження сформовано кримінологічну модель злочинності у сфері фізичної культури і спорту; здійснено типологію осіб, які вчиняють злочини у сфері фізичної культури і спорту, в основу якої покладено три критерії: провідний мотив, характер злочинної діяльності, глибина та стійність антисуспільної спрямованості особистості; виділено та охарактеризовано 11 кримінологічних типів і відповідних 18 підтипів таких осіб; розроблено систему стратегічних установок (на мислення, на гуманізм, самообмеження, на інновації та розвиток) та орієнтацій загальносоціальної протидії злочинності у сфері фізичної культури та спорту, серед яких: примат відповідальної особистісної свободи на засадах розвиненої системи національної безпеки; визнання глибокої аномії українського суспільства; функціональне, інституціональне підкорення соціальної комунікації і діяльності (в тому числі й правоохоронної) інтелектуальному мисленню.

Комісія констатує, що отримані Сокуреном Віталієм Валерійовичем результати дисертаційного дослідження мають високий теоретичний та науковий рівень, а також практичну спрямованість; можуть бути використані у процесі подальшої розробки теоретичних і прикладних проблем протидії злочинності у сфері фізичної культури і спорту.

Члени комісії:

 _____ **Вадим ХАРЧЕНКО**

 _____ **Ярослав ЛИЗОГУБ**

 _____ **Олександр Авдєєв**

« 16 » 08 2019 р.

ЗАТВЕРДЖУЮ

Декан факультету № 1

Харківського національного

університету внутрішніх справ

доктор юридичних наук, професор

 Олександр МУЗИЧУК

« 20 » _____ 2019 р.

А К Т

впровадження результатів дисертаційного дослідження Сокурєнка Віталія Валерійовича на тему «Кримінологічна характеристика та протидія злочинності у сфері фізичної культури і спорту», поданого на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук зі спеціальності 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право в освітній процес Харківського національного університету внутрішніх справ

Комісія у складі:

1) Орлова Ю. В., доктора юридичних наук, професора, професора кафедри кримінального права і кримінології факультету № 1 Харківського національного університету внутрішніх справ

2) Кондратова Д. Ю., кандидата юридичних наук, доцента, доцента кафедри кримінального права і кримінології факультету № 1 Харківського національного університету внутрішніх справ

3) Черевка К. О., кандидата юридичних наук, доцента, доцента кафедри кримінального права і кримінології факультету № 1 Харківського національного університету внутрішніх справ

цим актом засвідчує, що результати дисертаційного дослідження здобувача Сокурєнка Віталія Валерійовича на тему «Кримінологічна характеристика та протидія злочинності у сфері фізичної культури і спорту» використовуються співробітниками кафедри кримінального права і кримінології факультету № 1 Харківського національного університету внутрішніх справ при підготовці та проведенні лекцій, семінарських та практичних занять з навчальних дисциплін «Кримінологія», «Кримінальне право» та похідних від них спеціальних курсів.

Автором роботи було виявлено, описано та пояснено соціально-економічні, культурно-психологічні, правові та організаційно-управлінські фактори злочинності у сфері фізичної культури і спорту. Акцентовано увагу на криміногенній ролі конс'юмеризму, тенденцій дегуманізації спорту, аномії, стану соціального неадеквату. Розрив між мисленням, комунікацією, діяльністю і дійсністю, як зміст стану неадеквату, проявляється у всіх без виключення сферах суспільних відносин. Будучи синтетичною категорією, стан неадеквату відображає сутнісні риси аномії, конс'юмеризму, дегуманізованих систем соціальної взаємодії, дискурсу, що формують ареал криміногенності, в тому числі й у сфері фізичної культури і спорту. Це проявляється в імітації установок на розвиток, симуляції конструктивних практик, їх реальному заміщенні кримінальною експлуатацією матеріальних ресурсів інститутів фізичної культури і спорту, а також спортсменів.

В роботі досліджено організаційно-управлінські фактори втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність. Розроблено систему загальносоціальних, спеціально-кримінологічних та індивідуальних заходів протидії злочинності у сфері фізичної культури і спорту.

Комісія констатує, що сформульовані в дисертаційному дослідженні Сокурєнка Віталія Валерійовича висновки, а також запропоновані доповнення і зміни до чинного законодавства України можуть бути використані під час підготовки навчальної, науково-практичної та методичної літератури з кримінального права.

Члени комісії:

	_____	Юрій ОРЛОВ
	_____	Дмитро КОНДРАТОВ
	_____	Кирило ЧЕРЕВКО

« 20 » 08 2019 р.

Додаток Б

Розрахунок показників динаміки зайняття гральним бізнесом в Україні (2011–2018 рр.)*

	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	Середня значення ряду
Динаміка зайняття гральним бізнесом за показниками рівня									
Значення	569	964	1248	1084	735	964	469	301	792
Ап (б)	-	395	679	515	166	395	-100	-268	255
Ап (л)	-	395	284	-164	-349	229	-495	-168	-38
Тз (б)	-	1,694	2,193	1,905	1,292	1,694	0,824	0,529	1,447
Тз (л)	-	1,694	1,295	0,869	0,678	1,312	0,487	0,614	0,993
Тп (б)	-	69,4	119,3	90,5	29,2	69,4	-17,6	-47,1	44,7
Тп (л)	-	69,4	29,5	-13,1	-32,2	31,2	-51,3	-35,8	-0,3
Динаміка зайняття гральним бізнесом за показниками індексу злочинної інтенсивності на 100 тис. населення**									
Значення	1,24	2,12	2,74	2,39	1,71	2,25	1,1	0,7	1,78
Ап (б)	-	0,88	1,5	1,15	0,47	1,01	-0,14	-0,54	0,62
Ап (л)	-	0,88	0,62	-0,35	-0,68	0,54	-1,15	-0,4	-0,08
Тз (б)	-	1,71	2,21	1,927	1,379	1,815	0,887	0,565	1,499
Тз (л)	-	1,71	1,292	0,872	0,715	1,316	0,489	0,636	1,004
Тп (б)	-	71	120,1	92,7	37,9	81,5	-11,3	-43,5	49,8
Тп (л)	-	71	29,2	-12,8	-28,5	31,6	-51,1	-36,4	0,43

*Ап – абсолютний приріст; Тз – темп зростання; Тп – темп приросту (%); (б) – розрахунок базисним методом; (л) – розрахунок ланцюговим методом.

**За даними Всеукраїнського перепису населення на 05.12.2001 р. 2015–2018 рр. – без урахування кількості населення тимчасово окупованих територій Автономної Республіки Крим, м. Севастополя, окремих районів Донецької та Луганської областей.

Додаток В

Список публікацій здобувача за темою дисертації

1. Сокурєнко В. В. Основні культурно-психологічні фактори злочинності у сфері фізичної культури і спорту. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2018. Вип. 1. Т. 3. С. 156–161.
2. Сокурєнко В. В. Спеціально-кримінологічні заходи протидії злочинності у сфері фізичної культури і спорту. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2018. Вип. 50. Т. 3. С. 184–189.
3. Сокурєнко В. В. Феномен злочинності у сфері фізичної культури і спорту. *Верховенство права*. 2019. № 2. С. 133–139.
4. Сокурєнко В. В. Злочинність у сфері фізичної культури і спорту як об'єкт кримінологічного аналізу. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2019. № 2 (21). С. 195–203.
5. Сокурєнко В. В. Кримінологічний аналіз стану протиправного впливу на результати офіційних спортивних змагань в Україні. *Європейські перспективи*. 2019. №. 3. С. 114–120.
6. Сокурєнко В. В. Індивідуальні заходи запобігання злочинам у сфері спорту // Проблеми вдосконалення правового забезпечення прав та основних свобод людини і громадянина: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, (м. Запоріжжя, 22–23 червня 2018 р.). Запоріжжя: Запорізька міська громадська організація «Істина», 2018. С. 91–93.
7. Сокурєнко В. В. Злочинність у спорті як кримінологічна проблема // Правові механізми забезпечення та захисту прав і свобод людини і громадянина, інтересів суспільства та держави: тези доп. учасників наук.-практ. конф. (м. Харків, 14 червня 2019 р.)/Наук.-дослід. ін-т публ. політики та соц. наук. Харків: НДІ ППСН, 2019. С. 138–140.